

50881

30310

1173

MAGYAR ÍRÁS

IRODALOM - MŰVÉSZET - KRITIKA

KAZINCZY KIADÁS

P6245/957

V. ÉVFOLYAM 1936. SZEPTEMBER

7. SZÁM

MAGYAR IRÁS

Irodalmi, művészeti, kritikai társadalmi folyóirat és figyelő.
Megjelenik július és augusztus kivételével minden hónapban.
Kiadja a szlovenszkói Kazinczy könyv- és lapkiadó szövetség, Tornaia.
Előfizetési ára egy évre 80.— Ké, 18.— P., 400.— lei, 144.— dinár.
Egyes szám ára 8.— Ké, 2.— P. 40.lei, 15 dinár.
A Kazinczy Könyvbarát Társaság tagjai tagdíj fejében kapják a lapot.

A kedvezményes előfizetésről felvilágosítás a boríték 3. oldalán

V. évfolyam

7. szám

1936. szept.

TARTALOM

	Oldal
KOVÁCS ENDRE: A szlovenszkói magyar irodalom sorsa	1
SZOMBATHY VIKTOR: Thurzó Ilona, közös szerelmünk	31
TELEK A. SÁNDOR: Örök harc. — Rezignáció	40
BORSODY ISTVÁN: Fiatal magyar útkeresők Szlovenszkón	42
SZALATNAI REZSŐ: Emlék — Magányos vers	54
SZITNYAI ZOLTÁN: Spleen herceg	56
SEBESI ERNŐ: Ha	68
TAMÁS MIHÁLY: Budapesti találkozó	69
MORVAY GYULA: Parasztok — Tavasz előtt	73
FÉJA GÉZA: Szlovenszkói magyar kultúra és kultúrunka	75
HEINE: Vallomás (Sebesi E. fordítása)	81
ÁSGÚTHY ERZSÉBET: Arkádiai este	82
K. H. MÁCHA: Részlet a „Májusból” (Sipos Győző fordítása)	88
† SURÁNYI MIKLÓS: A középszerűség művészete	89
TELEK A. SÁNDOR: Vándorbotom — Töprengés	99
MORVAY GYULA: Maxim Gorkij	102
DUKA Z. NORBERT Dr.: A nemzet fejlődése	108
Kritika	114
SZALATNAI REZSŐ: Magyar Színház Pozsonyban 1936-ban	140
V. S.: Jegyzetek a pozsonyi rádió magyar műsoráról	144

A SZLOVENSZKÓI MAGYAR IRODALOM SORSA.

A szlovenszkói magyar irodalom az elmúlt szezonban ismét a magyar kultúrérdeklődés előterébe került. Az egyik előkelő pesti kiadó, a Franklin-társulat kiadói programjába vette a szlovenszkói magyar írók megszólaltatását; ugyanekkor Szlovenszkon is kísérletek indultak arra, hogy az itteni magyar írók részére megszólaltatási lehetőséget biztosítsanak. Nincs értesülésünk az említett vállalkozások anyagi eredményeiről, a könyvek azonban itt fekszenek előttünk és minden kommentár nélkül is lehetővé teszik azt, hogy a szlovenszkói magyar írók szellemi helyzetéről, érdeklődési köréről, írói kvalitásairól képet alkothassunk. Nem könnyű feladat feltárni a dolgok miértjét és kielégítő magyarázatot találni olyan kérdésekre, melyek sok tekintetben nem csak az irodalomtörténész és az irodalomkritikus feladatai, hanem amelyeknek a megválaszolásához a szociológus és a szellemtörténész áthatoló tekintetére, gazdag módszereire van szükség. Az irodalom állása nem a pillanat szeszélyeinek vagy az írók, az alkotók kénye-kedvének köszönheti minőségét. A társadalmi, gazdasági és szellemi körülmények rendkívül bonyolult útvesztőin kell keresztülhátnia annak, aki kielégítő feleletet akar találni a szlovenszkói magyarság mai kultúrállapotára: s ennek keretében fel akarja tárni az irodalmi fejlődés minden rugóját. Ez a tanulmány nem vállalkozhatik erre a feladatra, írója más célt szolgál vele. A könyvek értelmetlen és kusza áradatában szeretné megpillantatni azt az állandó vallamit, ami ennek a népdarabnak az irodalmában nem modor, nem divat, nem szellemi kölcsön, hanem amin keresztül az egészséges irodalmi jövő megteremthető. A szlovenszkói írók specifikus értékeit keressük, azokat az értékeket, melyek amel-

lett, hogy a szlovenszkói szellem alkotásai, elég egyetemes érdekekkel bírnak s talán útjelzői lehetnek az irodalmi fejlődésnek. Érezzük, hogy, ha valahol, úgy Szlovenszkon szükség van erre a sokratesi bábáskodásra, ahol ha még egyszer annyit beszélünk volna a szellem dolgairól, akkor is kétségbeejtően keveset mondtunk volna róla.

Az irodalom egy nép önszemlélkedési folyamata. Vethjük-e véletlennek azt a tényt, hogy ugyanakkor, amikor a szlovenszkoí magyarság soraiban rétegekre és politikai pártokra való tekintet nélkül egy megtehetően széles gyűrűzésű hullám vonul végig az önszemlélkedés jegyében, hogy ugyanakkor az irodalom is mozgolódásban, forrongásban van. 18 éve, hogy a magyarság itt új állampolitikai, nemzetgazdasági és szellemi helyzetében várja a felszabadító pillanatot, amikor világosan tudatosítva létének új körülményeit is túllépve a múlt csalogató emlékein: megkezdí sorának új Irányítását Ez a pillanat mintha máris elérkezett volna és a szellemi autarchia hullámai megremegtetnék a csehszlovákiai magyar közéletet. 18 év alatt a magyarság nagy iskolát csinált végig; az utókor fogja eldönteni, hogy milyen szellemi kincseket sajátított el ebben az iskolában. Nem elég az, hogy a magyarság faji izoláltságából a történelem parancsára idegen nemzetek kultúráramába, gazdasági és kultúrharcába kapcsolódott bele, ráadásul el kellett szenvednie az egész civilizált világon keresztülgázoló gazdasági és morális krízist. Jó szerencse, ha ebből a kiélt roppant malomkőből ép testtel és tiszta lélekkel kerülhetett ki a magyarság. Divat beszélni a szlovenszkoí kultúrtényezők mulasztásairól, milyen más azonban a helyzet, ha figyelembe vesszük ezeket a súlyosbító körülményeket, melyek nem egy kisebbségi népet, hanem még az úgynevezett gazdag nyugati nemzeteket is megnyírhattak.

A szlovenszkói magyar irodalom az elmúlt 18 év

alatt szükségszerűen keresztülélte mindama tévedést, kapkodást, csüggedést és bizakodó újrakezdést, ami a magyar társadalom itteni életét jellemzi.

Minden nép irodalma a nemzet szellemi tradícióján nyugszik. A tradíció az a biztos fészek, amelyben a nemzet rossz időkben meghúzza magát s ahonnan, mint egy biztos védett helyről, kitekint a vészes időkre. A tradíció kultúrfolyamatosságot jelent, mely nélkül nem élhet egyetlen nép sem. A magyar irodalom és a nemzeti lét nagy századaiban ez a tradíció szólt meg legjobbaink ajakán, hogy letörje a kishitűséget s helyébe önbizalmat teremtsen. Ezt a tradíciót az államfordulat után is megtaláljuk nemcsak a magyarországi szellemi életben, hanem Erdélyben is, ahol éppen ezekben az években születik meg az új tradíció, melyet azóta transzilvánizmus néven ismer a köztudat. Szlovénzkón a magyar szellemiség elfelejtette tradícióit. Önálló szlovénzkói tradícióval nem rendelkezett, ami pedig ezen kívül mint apától kapott emlék élt benne, a nagy átalakulásban és a súlyosbodó anyagi küzdelmekben megfakult, üres jelszóvá kopott. Tudjuk, hogy a legnagyobb hasadás a középosztályt érte az átalakulás után. A magyar katolikus osztály és a földbirtokos középosztály volt az, amely hasznos örökségként a legkomolyabb kultúrapártoló elem szerepét vitte vallamikor. Ez a középosztály anyagi eszközeiben megfogyatkozott, számbeliileg is lepadt és kultúrigényeit hamarosan a minimumra redukálta. A kezdő évek nagy tragédiája tehát szorosan összefügg a magyar középosztály helyzetének rohamos süllyedésével. Nem indolencia, nem közöny okozta, hogy a magyar középosztály kihullott kultúristápoló szerepéből. A huszas években ez a polgári középosztályréteg még megfogyatkozva ugyan, tankadó erővel ugyanog tartja magát. Kultúregyletekbe búvik meg, konzervatív irodalmat csinál és keresi a kapcsolatot magyarországi testvéreivel. A megpróbáltatások növelik

önérzetét, erkölcsi magatartása most már kiélezetten antiliberális, ha nem is tunyaságból, de nemzeti féltékenységből, kitarthatni akarásból, élettragizkodásból. Természetes, hogy ez a középosztály ellenkezésbe kerül a háború utáni szellemmel. A magyar irodalom ezekben az években egy nagy látszólagos forradalmat él át. Hatvan kilométerre Pozsonytól, ahol a nemzeti gondolat őrei Új Aurórá-t szerkesztenek, Bécsben az emigráns magyar irodalom indít rohamot a régi kapuk ellen. Ady öröksége és a Nyugat irányvonala inspirálja az emigráns írókat, akik közt a Nyugat nemzedék néhány jelentős egyénisége is ott található. Egy irodalmi autiszseider, Gömöri Jenő, megindítja a Tűzet és — milyen kontraszt jelenség — Mécs Lászlót fedezi fel a magyar irodalom számára. Az új lap tanka konglomerátumban vegyíti a Nyugat tárcastílusát az új háború utáni, szellem divatos lázálival. Felfedezettjei közt több a konkoly, mint a tiszta búza, de vannak elévülhetetlen értékei. Olyan neveket és írásokat dob fel, amelyekre sívár hallgatás várt volna egyébként.

A szlovenszkói magyar irodalom kétségtelenül a Tűztől kapta az első inspirációt. Mécs László, Jaczkó Olga, Komlós Aladár, Fallú Tamás, Darkó István és még néhány név jelzi ezt a termékeny ösztönzést. A folyóirat kiművése után hosszú évekre megpecsételi a tartózkodást. Általában jellemző, hogy a szlovenszkói irodalomban minden egyes átmeneti fellendülés szorosan egybefügg az irodalmi lapok megindulásával és kiművelésével.

A huszas évek szlovenszkói magyar irodalmát a következőkben jellemezhetjük: A szellemi életre bizonyos beletörődés nyomja rá a jegeit. Nem mintha nem jelennének meg könyvek. Az írók is írnak, ha nincs is lap, amely kikristályosítólag hatna, mégis csak csordogál az élet forrása. De milyen szomorú és sívár utakon csordogál. 1926-ban, amikor Kassák Lajos már az önéletrajzát jelenteti meg a Nyugatban, Sebesi Er-

nő még expresszionista novellákba öklözi a nyelvét. A magyar irodalomban a nagy forradalom után már kijózanító tavaszi szelek fújnak, Erdélyben Tamási Áron szűzmártás királyfia mutogatja az új utakat, amikor a szlovenszkói magyar író csendesen kérődzik régi irodalmi emlékein. A berlini Voggenreiter kiadó megszólaltatja a szlovenszkói magyar írók néhányát. Ez az irodalom azonban megmarad az idilli szintjén. A prózaírók javarésze még odáig sem jutott el, hogy írásaiban a saját környezetét vegye bonckés alá s ha mégis a valóság ihlette, akkor a Szép Angéla háza sorsára jutott. Az a kevés író, aki a maga szűk perspektíváján kívül az európai horizontokig is eljutott, akkor már nem élt Szlovenszko területén. Márai Sándor ekkoriban éli berlini és párisi tinaséveit. Cikkei szlovenszkói újságokban jelennek meg, ezek azonban messze kívül esnek a szlovenszkói magyar írók tevékenységi körén. 1926 körül több irányból is érkeznek megtermékenyítő hatások Szlovenszóra. A Scherer Lajos tanár szerkesztésében Losoncon megjelenő diáklap A Mi Lapunk tényleges szerkesztésébe ekkor folynak be először hathatósan a fiatalság képviselői. Az ifjúsági lap egykettőre kinövi szűk ruháit és az ifjúság felfokozott kultúrigényeinek megfelelően a legfrissebb magyar irodalom eseményeit közvetíti. Móricz Zsigmond, aki ebben az évben szlovenszkói körúton van és bűzdítő lendületet ad a fallúromantikus diákok regősmozgalmának, megírja cikkét a Mi Lapunkba, a Gyaloglóni jó-t. A lap most már nem áll meg; Ady Endre, Móricz és Szabó Dezső zászlaja alatt megindítja híres forradalmát, amely nemcsak a szűkebb szlovenszkói magyar életben, hanem az egész magyar szellemi világban maradandó nyomokat hagy. Elég hosszú idő múlt el azóta, hogy objektíven és gyanúsítás nélkül beszélhessünk a szlovenszkói magyar fiatal értelmiség mozgalmának eddigi periódusáról. Nem akarjuk azt állítani, hogy ezek az akkori fiatalok megmentették a

magyar irodalmat. Mást tettek: harcaikkal, hadakozásaiikkal enjesztőleg hatottak a magyarság tespedésnek induló sorailban, felkavarták az álló vizeket, zavart és vitát okozva, állásfoglalásra kényszerítették az öregeket és fiatalokat egyaránt és a korszerű magyar irodalom élményét adták a perspektívanélküli magyar életnek. A Mi Lapunk egyszerű igénytelen diáklap, hatalmas fontosságúvá növekedett, agg rozmárok és lelkes fiatalok izgatottan vették kezükbe és megtermékenyültek tőle. Emlékszem, hogy néhai irodalomtanárom, aki rettegett konzervatív hírében állott, ezen a diákújságon keresztül tanulta megismerni és megszeretni Móricz Zsigmondot és Illyés Gyulát és még Adynak is sok mindenért megbocsájtott. 1926 nyarán a csehszlovákiai magyar ifjatság képviselője megrendezi a budapesti Ady ünnepet és kiadja az Ifjú szivekben élek című röplapot. A szlovenszkói magyar ifjatság át-ésik nagy Ady-periódusán. Tábornokok lángja mellett csillagzó szemek víziónlják az Ady-igéket. Van már Szlovenszónak is költője: Győry Dezső. Híres könyve, az Újarcú magyarok: átok és magasztaló szó lesz mindazok szájában, akik a magyar jövő szerelmesei. Sokszor megállapították már, hogy ez a ifjatság mennyire lírai átalakuláson ment keresztül. Nemcsak az átalakulás volt lírai, hanem az eszmék is, amelyek tüzelték. Szabó Dezső parasztdemokráciája kapott hangot egy adag cserkész romantikával, erősen átítatva a megújódott magyar irodalom zamatáival.

A Mi Lapunk a szlovenszkói magyar irodalmat is erősen foglalkoztatta és belevonta a ifjatság szervezkedésébe. Akkoriban, úgy látszott, hogy minden törekvés egy csomóba fut össze és a szlovenszkói magyar szellemi lét egy nagy vajadás lázában készül az új életre. A szellemtörténésznék izgalmas csemegé lesz még ez a kor. Nézni, hogyan szívárogo be a kisvárosi diákfiú szívébe, idegébe a szeretet egy Ramuz iránt, hogyan emészt ez a fiatal lélek válogatás nélkül min-

dent, amiről hinni meri, hogy jövő életét segíti szárba, hogyan válik mindennapi imádsággá egy Szekfű Gyula, egy Szabó Dezső és ugyanakkor egészen más irányból, hogyan reagál a magyar fiatalság nagy ébredésére Rádl, a cseh filozófiai tudós professzora.

Az olvasó azt kérdezhetné: de mi szükség van ezt ilyen nyomatékosan hangsúlyozni. Azért, mert azok a gondolatok, amelyek ennek a fiatalságnak a fantáziáját, szívét és agyát izgatták: ma is itt élnek körülötünk. Két évre rá, hogy a szlovenszkói magyar diákság megindítja első falújárásait: az egész magyar ifjúság felfedezi a magyar falút. A szlovenszkói fiúk falújárásai, csallóközi és mátyusföldi vándorlásai tulajdonképpen első rezdülései annak az áramlatnak, amely ma falúszociográfia néven folyik Magyarországon. A dunai gondolat is itt kapott először fogalmazást a háború után és bátran állíthatjuk, hogy a mai magyar szellemi élet nem egy vonatkozásban ennek a fiatalsági mozgalomnak a szellemi örökségét hordja magában.

A fiatal magyarság mozgalma egyszerre világossá tette azt az űrt, amely a vallásos élet és az úgynevezett szlovenszkói magyar irodalom közt fenállott. A szlovenszkói magyar fiatalság hasztalan kereste volna ideáljait a hazai földön. Győry költészetén kívül nem talált olyan anyagra, mely élesztő kovászként járt volna át mozgalmát. Más ideálokért kellett mennie tehát és ezeket az ideálokat találta meg abban az újjáéledő népies irányzatban, mely olyan kifejezően nyomta rá a bélyegét az egész mai magyar irodalomra. Illyés Gyula, Erdélyi József (különösen a költőnek Az utolsó királyság című kötete), József Attila, Tamási Áron, Makkai Sándor, Simon Andor, Féja Géza, Fábrián Dániel, Kodolányi János írásai törtek keresztül Szlovenszkon a papíroszűz irodalmat és hozzák mindazt, ami a magyar irodalomban azóta is szép, friss és újszerű. A Magyar fa sorsa nálunk is felveti az Ady-kérdést. Ez

a kérdés azonban itt szinte spontán módon máris feleletet nyer. Szabad-e olvasnia az ifjúságnak Ady verseit? A szlovenszkói fiatalok nem rágódniak a kérdé- sen, hanem helyette magukba szívják a költő fűjét.

A mozgalom azonban végső eredményben mégis csak az ifjúságé volt és az írók, ha voltak, a saját út- jukon haladtak tovább. Darkó István első novellái után ifjúsági regénnyel kísérletezett. A Zuzmara helyenkint a szlovenszkói valóságot ragadta meg, de: kísérlet maradt mindvégig. Az író még fiatal, mondták a kriti- kusai. Sziklay Ferenc szerkesztésében megjelent az első szlovenszkói lírai antológia. Az expresszionista Földes Sándor és Sebesi Ernő szépen megírt benne Pál Miklóssal, a forradalmi dübörgés, az Alt-Wien ál- bránddal. Idillikus világ volt ez akkoriban még s mint- ha az írók sem vették volna túlságosan komolyan a világnézetest. Juhász Árpád nyilván sánaranyi motívu- mok alapján fűlledt kisvárosi regénnyel szerepel és Fábry Zoltán megkongatja az emberirodalom eszmé- jét. Látszik, hogy a világnézeti csoportok ekkor vol- tak kialakulóban, hogy néhány év múlva szöges ellen- téteket, könyörtelen makacsságot szüljenek. A ké- sőbb kötelezővé váló politikai igazolvány ekkor még ismeretlen fogalom volt s így visszatekintőleg meg- állapíthatjuk, hogy az irodalmi élet egy nyugalmás, kissé kevésvízű patakhoz hasonlított.

Az 1926-ik esztendő emlékezetes lesz a magyar fo- tyóíratirodalom történetében. Szokatlanul sok lap pró- bálta megvetni a lábát a sekély magyar talajban és az irodalmi felújulás a szellemi élet számos frontján felütötte fejét. Ekkor indult meg Kolozsvárott a Korunk című kultúrszemle, mely Gaál Gábor és Dienes László szerkesztésében korszerű magyar kultúrszemle kívánt lenni. A lap rövid idő alatt a szélső baloldali eszmé- nek propagálójá lett. Kassák Lajos nemcsakára ezután ugyancsak lapalapítási tervekkel foglalkozik és lap- szervezési útján Pozsonyba is elvetődik. A fiatalság

körülveszi Kassákot és pontosan úgy, ahogy előbb Szabó Dezső, most Kassák bűvkörébe esik. Alig néhány hónap és új pontokkal bővül a régi program. A paraszt öncélú tanulmányozása meddő feladatnak látszik és Kassák már csilllogtatja is az új utat. Ha eddig a parasztnak szólt a főérdeklődés, most ennek fele a munkásra irányul. Szavallókórusokban felhangzik az új vers: Mi nem vagyunk tudósok sem aranyszájú papok és hősök sem vagyunk, kiket vad csinnadratta kísér a csatába. A hlasszikus veretű Kassák-sorok (megint líra) ugyanúgy megsejtik a fiatal szíveket, mint Szabó Dezső Drága fialm, megszólítása. Az ifjúság tudományos világnézetet akar és a szocializmus ilyennek mutatkozik. Az úgynevezett polgári oldal aggodással tekint az ifjúság felé, mely roppant helyzeti energiájánál fogva már ha akarna, sem állíthatna meg egy helyen. A Korunkban ekkor jelenik meg Nikolaj Ognyevnek, a szovjet írónak Kosztja Rjabcev naplója című diákregénye, mely csábító színekben vázolja a szovjet diák életét, ahol nem a tanár parancsol a diáknak, hanem fordítva... A bűvös mákony kinyújtva, és a fiatalok úgy repkednek a szovjet ígézetében, mint a pillangó a fény körül. Távoli új nevek tűnnek fel a horizonton: Konstantin Fedin, Ilja Ehrenburg, Balbel és a sor végén az új mágia: Lenin.

Fábry Zoltán a Korunkban kiméretlen hangon megtámadja a fiatalokat, amiért fallúromantikát, ethnográfiai szocializmust űznek és nem látják meg az árvalányhajjas, népszínműves fallú mögött az igazí valóságot: az osztályharcot. Ugyanekkor a másik oldalról következetlenséggel vádolják meg a fiatalokat: ha baloldaliak, akkor miinek kacérkodni a polgári társadalommal. A kétoldalról szorító malomkő végül is megadásra kényszeríti a fiatalokat. Balázs Béla pozsonyi látogatása megpecsételi ezt az átalakulást. A fiatalság elköveti a legrosszabbat, amit csak módjában áll elkövetni: felszívódik a kommunista pártban. A forrada-

tom igézete, mint bűvös szivárvány rózsáit a horizon-
ton és a szlovenszkói magyarság szegényebb lesz egy
szép álommal és néhány kivételes egyéniséggel.

Természetesen nem az egész fiatalság teszi meg ezt
az utat a népi romantikától a baloldali pártokba. Az
elveszettek helyébe új dandárok állnak. Ez azonban
már nem segít, a csalódás olyan nagy volt, hogy
hiányzott a további bizalom a fiatalság mozgalmai
iránt. Azok a mozgolódások, melyek az ezután kö-
vetkező években vetődtek felszínre, már nem rendel-
keztek olyan friss energiákkal, mint az első, és irodalmi
élményük sem volt olyan meggyőző.

Hosszú évek józanító hatása, a megbocsájtó emlé-
kezés és egy elcsilllthatatlan érzés mondatják velünk a
következőket: Abban a fiatalságban, amely akkor ta-
lán önhittségén kívül belesodródott a baloldali párt-
mozgalmakba, a szlovenszkói magyar irodalom nagy
reménysége veszett el. A reális talajon épülő, népies
szlovenszkói magyar irodalom éppen abban a fiatal
gárdában találhatott volna hivatott kezű művelőkre.
Az eredmény, amely a fiatalság és az irodalom talál-
kozásából illetéinformán megszületett: így is számot-
tevő. Tőlük datálódik az is, hogy a szlovenszkói ma-
gyar kultúrét annyira keresztül van litatva irodalom-
mal. Az irodalom iránti érdeklődés, permanens kíván-
csiség sok tekintetben azoknak a fiataloknak a műve,
akik a fiatalos meggyőződés lelkes erejével ezt az
irodalomnépszerűsítő munkát elvégezték.

Akik keresztülcsinálták az elmúlt évtized irodalmi
harcait, azok jól tudják, hogy az elmúlt években mi-
lyen veszedelmes közelségbe került egymáshoz az
írott mű és a politika. A kisebbségi sorshelyzetben
önmagát kereső magyar társadalom szívesen skatu-
lyázta el magát a politikai pártok esztétikai jelszavai
mögé és kevés kivétellel még ma is ott tartunk, hogy
nem a művet tekintik először, hanem írója keresztle-
vellét tudakolják és politikai pártállása szerint ítélnék

olvasatlanul a mű felett. Irodalmi életünk kifejlődésének egyik leggátálóbb motivuma ez a politikum volt. Speciálisan magyar jelenség ez és nagyon nehéz rá enyhítő szavakat találni. A gazdasági válsággal egyes arányban terjeszkedő munkásmozgalmak s az általuk diktált pártirodalom a szakadást teljessé tette. Az irodalmat szokás lett polgári és szocialista irodalomra felosztani és az irodalmi alkotásokat ilyen szempontok szerint bírálni. A baloldali esztétikai kánonja ezután már az íróra olyan feladatokat rótt, ami messze meghaladja az irodalom határterületeit és a szociológia, pszichológia, nemzetgazdaságtan keretébe tartozik. Nem lehet jó író az — mondták a baloldali párt-esztéták, — aki csak a jelenségek felületét ismeri, az indítórúgókat kell megmutatni. Más szóval az írónak ismernie kell a társadalmi gépezet minden csavarját, mert hiszen csak így alkothat nem szép, hanem: pontos műveket.

A politikának ez a beavatkozása az irodalom körébe, a valóságirodalom fitogtatott áforradalmár görög-tűze tallán sehol sem érthetett annyit, mint éppen nálunk, ahol egy irodalmi fejlődés kezdetén a tiszta művészi irányelvek érvényesítésére lett volna szükség. Akkor, amikor az ébredő írói tudat fegyelmezést, művészi irányítást, jóízlést követelt: lapos és sívár naturalizmusok ijesztették és undorították messzire a kíváncsi olvasót. A magyar irodalom legkiválóbbjait nem érintette ennek a divatnak a szele, nálunk azonban eltakarta a tiszta látást. Buzgó forradalmár kritikusaink azt hitték, hogy a költő forradalmasíthatja a virágok illatát és a napsugarat.

Irodalmi életünk születése óta sínyli a vezető kéz hiányát. Az Ady korabeli magyar irodalomnak volt egy Osváthja, nálunk az író mindíg főlösisleges személynak érezhette magát. Nem jelentkezett olyan egyéniség, aki a szétszórtan, barbár viszonyok közt kallódó íróinkat a közös hivatás és a közös köteles-

ség parancsára figyelmeztetve egy szigorú közösségbe vonta volna s az útmutató kéz hivatását vállalta volna irányítván mindeneket. Íróink javarésztében az írói hivatás nem tudott kikristályosodni, nem vált az illető író lényének irányító motívumává s az írói foglalkozásnak mindig maradt valami kellemetlen mellékíze, amit jó volt idegenek előtt eltitkolni: a számtalan lapalapítás, könyvkiadási terv és bukás korán eljátszotta azt a kevés bizalmat, amit a magyarság kultúrrétege előlegezett a szellem embereinek. Ehhez járult a könyvkiadás nehézkessége és gyakran efemer válogatása, a könyvek drágasága, konkurrenciakiéptelensége, ami mind megnehezítette az írói hitel vegetálását.

A szellem azonban arra született, hogy éljen és ha már egyszer él, semmilyen kényszer meg nem ölheti. Az irodalom ennek a szellemnek megnyitvánulási folyamata és nekünk kétszeresen fontos, hogy ez a folyamat széles kibontakozást nyerjen. Ezért keressük a kibontakozás módjait.

Az 1918. utáni évek egy szükségszerű decentralizációt hoztak a szlovenszkói magyar életben. Ez a decentralizáció nem ment simán, a vezető kéz hiánya itt is súlyos keresésekre és tévedésekre adott okot. Végül azonban mégis kialakult valami, amely ha nem az önálló szlovenszkói magyar szellemiség volt, mégis csak jelentett egy bizonyos önállóságot a magyarországi irodalommal szemben. A szellemi élet hajszálcsöveit bedugultak, a gondolat közvetítése megnehezedett és a kontaktus a világgal majdnem hogy teljesen megszűnt. Az idősebb írói generáció hamarosan magához tért az első letargiából és folytatta ott, ahol valamikor abbahagyta. Ennek az írói nemzedéknek már megvolt a világnézete az írói hitvallása és bálványai is voltak, habár ezek a bálványok nem is leg-

újabb keletűek. A fiatalabb írók és költők azonban már ebben az újfajta, decentralizált világban kerestek szellemi őseket, követendő mintákat. Odaát Magyarországon ekkor már lezajlott az irodalmi forradalom, melynek zivatara és jelszavai nyomában új írók jelentek, akik ennek a forradalomnak már az eredményeit alkalmazhatták. A fiatalabb írónemzedék még erősen érzi az Ady-Szabó-Móricz örökséget, de már megpróbál a saját lábain járni.

Ezek az írói törekvések sokáig nem is hatolnak el Szilovenszkóiig. A szellemi önállósodás itt sokkal gyorsabban következett be, mint ahogy talán hasznos lett volna. Ennek következtében íróink kimaradtak a magyar irodalom egy nagyon fontos etapjából, vagyis abból a folyamatból, amikor az úgynevezett nagy irodalmi generáció jogos útdíjai önmaguk számára összegezték és leszűrték az előző eredményeit, szímet vetettek baklövésével és kisajátították belőle, ami használható és jó anyag volt benne. A szilovenszkói magyar irodalom tradícióvesztése, árvasága megkezdődött. Az évek, az egyedüllétben, szellemi botorkálásban eltöltött évek csak fokozták az iránytalanságot és a kétségbeesést. Akkor, amikor a Nyugat túlélve az írói forrongásokat és szerencsésen megkerülve az ízmusok divatjait, már egy nyugodt konszolidált formába torlik, nálunk még a közelmúlt nagy szellemi remegéseinek utóhullámai tantják fogva az írókat. Amikor a dadaizmusra Magyarországon úgy gondoltak, mint egy rossz álmra, nálunk ekkor jelenik meg az ilyenfajta próbálkozás. Tudjuk, hogy ennek nem volt jelentősége, de ettől függetlenül a kor helyzete mellett bizonyít.

Milyen volt ez az irodalom, amely így elszakítva a termékenyítő áramlatoktól pusztán az írók sodródása szerint fejlődött? Idővel kialakult a provinciális irodalom formája. Az írókat itt nem annyira primer élmények inspirálták, mint inkább az olvasmányok reminisz-

cenciái. A huszas évek szlovenszkói keltezésű regényein végigvonul valami bántó papirosillat. Ezek az esztendők egyetlen olyan alkotást sem tudnak felmutatni, amelyet bátran odatarthatnának akár a magyarországi olvasók elé is azzal, hogy így és így élhetünk irodalmi foglaltsággal.

Ok és okozat szorosan összetartozik. Ha az írók nem találhattak saját feladatukra, úgy ennek más oka is volt, mint az írók tájékozatlansága. Ezek közt az okok közt szerepel az is, hogy életerős, egészséges irodalmi élet sem volt soha Szlovenszkón. A szlovenszkói író csökkentértékűségi érzete nem a véletlen folyómánya. Ott, ahol az írókkal sohasem törődtek, ahol az író fölösleges személynek érezte magát, ki kellett alakulnia ennek a kínzó szorongásnak. Nem volt olyan irodalmi folyóiratunk, amely maga köré tömörítette volna a tehetséges írókat és hasznos irányításával elősegítette volna kibontakozásukat. A napilapok elmulasztották tárcarovataikon keresztül nevelni és szóhoz juttatni az írókat. Ezáltal elértük azt, hogy a szlovenszkói magyar írók kevés kivétellel műkedvelőknek érezték magukat is az írást valami olyan mellékes foglalkozásnak kezdték tekinteni, mint egyesek a biliárdozást. A műkedvelő irodalom is mutathat fel nagyszerű alkotásokat, de a szegény szlovenszkói magyar szellemi lét erre nem bizonyult alkalmasnak. Kísérletekben, kezdeményezésekben nem voltunk szegények, csak anyagi eszközökben és kitartásban.

A szlovenszkói írók tehát a másodkéz irodalmát csinalták. Az írók körében kialakult egy másodrangú ízlés, melyet elősegített az általános írói közepessége és a kultúrképes közönség némasága. Ezek az állapotok kedveztek a kritikusnak, aki hadakozó kedvében megfenyítette a könyvek szerzőit, de nem kedveztek a felnövekvő kevésszámú írói generációnak.

A szlovenszkói magyar fiatalság nagy mozgalma azután meghozta az új magyar irodalom élményét. Ezek

a fiatalok nem indultak szellemi kalandra a magyar irodalom múltjába s a forradalmat nem Petőfinél, hanem Adynál kezdték. Az irodalom sokáig nem is volt egyéb Ady súlyos, dübörgő ígéreinél. Adyn keresztül ismerkedik meg Móriczcal és Szabó Dezsővel, hogy aztán rajtuk át az új népies irodalom virágait fedezze fel. Ez a fiatalság azonban bármennyire is irodalmi állúrokkal rendelkezett: nem volt elég erős ahhoz, hogy gyökerében megreformálja a szlovenszkói magyar irodalmat. A kedvezőtlen körülmények, az irodalmi közlés thálátlan volta arra késztették, hogy más műfajokkal kísérletezzék. A fiatalság a publicisztikára veti magát, hiszen ez felel meg leginkább nemzetátalakító programjának.

Láttuk vázlatosan a háttérét, próbáljuk lemérni most, mit produkált ilyen viszonyok között az a bizonyos szlovenszkói délek, melyre mostanában sok hivatkozás történik?

— Szlovenszkó legerősebb termését a lírában nyújtotta — mondja az irodalmi közfelfogás. Az öszinteség kötelező és ha azt a feladatot vállaltuk, hogy ebben a tanulmányban a lehető legőszintébb képet rajzolunk a szlovenszkói magyar irodalom helyzetéről, úgy tartozunk magunknak annnyival, hogy az ilyen állításoknak keressük reális igazollását.

A magyar líra Ady óta érdekes fejlődésen ment keresztül. Maga Ady korán a magyar nagyságoknak kijáró sorsra jutott: nem felejtették el, de elkonzerválták, klasszikussá porosították. Az Ady sorok olyan sokáig visszhangzottak nem a nép, hanem a kultúra sznobjainak ajakán, míg egyes rétegek megfedezkedtek arról a különbségről, ami Ady versei és egy divatos sláger közt fennáll és Adyt is a slágerírók sorsára juttatták. Szebb formában ugyanez érvényesült az irodalmi berkekben is. Itt azonban nem a sznobizmus volt az oka, hanem egyszerűen az a tény, hogy Ady, akiről sokáig

azt hitték, hogy a holnap költője, a valóságban nem a holnapé, hanem a tegnapé volt. Magyarsága, szomorú, szép és mélyen emberi lírája ma is változatlan szépségében ragyog, és ezután is nagyogni fog, azonban Ady nem adott olyan formát az utána jövő nemzedéknek, amit tovább lehetett volna építeni. Ady az egyedülálló és társatlan géniuszok közül való volt, akiknek nincsen iskolája. A háború utáni magyar lírának — ha tovább akart jutni az Ady epigonságon — más mestereket kellett keresnie. Így jutott el az újabb nemzedék a Nyugat-korszak többi mestereihez: Babits-hoz, akinek lényegét jelentő formája merészségre, nagy kalandokra és vállalkozásokra csalogatott. A Babits nyomán megszületett új magyar nyelv, a kifejezések árnyaltos gazdagsága, a képek finomabb alkalmazása és az az egész gazdag költői világkép csak most hatott igazán. Mellette Kosztolányi ugyancsak formagazdagságával, Tóth Árpád éteri zengésű lírájával, Füst Milán középkori ódon hangulatával és teljesen egyéni verskultúrájával, Gellért Oszkár magányos férfiaságával az új minták. Ha felsorakoztatjuk az új magyar líra kiemelkedő alakjait, azt látjuk, hogy az adyi örökség mintha nyomtalanul tűnt volna el a generáció felett.

Milyen viszonyban van a szlovenszkói magyar líra ezzel az irodalmi átalakulással? Ha azt vizsgáljuk, hogy ez az új költői generáció milyen építette tovább az előttejárt nemzedék eredményeit, akkor azt látjuk, hogy ez a formakultusz. A háború utáni líra a legkülönbözőbb erudiciójú és világnézetű költőkön keresztül folytatta a forma tökéletesítését. Szabó Lőrinc-től Ilyés Gyulán keresztül Erdélyi József-ig a költői formák, tehát a vers technikai elemei nagy gazdagodáson mentek keresztül. Tematikailag a magyar líra Ady óta aligha bővült, csakis kifejezésbelileg.

Szlovenszkón ez a lírai folyamat nem hagyott nyomot. A szlovenszkói líra nemcsak hogy nem vette észre a magyar irodalomnak ezt a nagyjelentőségű

belső átalakulását, mely a kassáki szabadvers helyébe Füst Milán szigorú belső ritmuskonstrukciót ápolta és a laza formákat egy babitsi gesztussal száműzve az irodalomból, a tiszta líra rím- és ritmuskövetelményeivel állított fel megbízhatóbb mértéket tudás és nemtudás számára, mint a régi szabadvers. Szlovenszón ilyen lírai forrongásnak nyoma sem volt, itt a költők elszakítva minden termékeny példától tisztán a saját intuíciók alapján oldották meg a formakérdést és mint az eredmény mutatója, az egész ügyből nem csináltak túlnagy fontosságú problémát. Mivel nem volt szigorú kritikai kéz, amely meg tudta volna válogatni az értékeket s művészi kritika szempontjai szerint bírálta volna a költőket, kevés kivétellel az inferiális ízlés lett úrrá a verstermelésen. Irodalomkritikai szempontok helyett mellékszempontok érvényesültek: a versek világnézetét keresték. Az újságokat ellánasztották a rompos szabadversek, a tiszta értékek elmosódtak, oly könnyű volt verset írni, hogy szükségszerűen termelési többlet jelentkezett. Talán még Erdélyben sem jelent meg annyi verseskönyv, mint itt Szlovenszón, ahol a megszerezetlen és szempont nélküli irodalmi kritika ezeket a könyveket meggondolás nélkül irodalmi fémléssel látta el. Az epigonköltészet hálás talajra talált itt, ahol az irodalmi ízlést különböző gátló körülmények nem engedték kifejeződni. Mint ahogy az egész irodalmi életben, úgy itt is egy, bizonyos átlag-esztétika, vidéki ízlés, műkedvelő attitűd jellemezte az alkotót és író egyaránt. Természetesen voltak és vannak kivételek ez alól a szabály alól is. Nem is akarjuk azt állítani, hogy Szlovenszón csakis formailag rossz, dilettáns versek születtek, de tagadhatatlan, hogy ezek a versek óriási százalékban az uralkodók. Figyeljük meg azt, hogy azok a költőink is, akik a szlovenszói líra csúcspontját jelzik, mennyire nehezen tudtak elfogadható formát találni mondanivalójuk számára. Mennyit veszít például szépségéből Győry egész

költészete csak azért, mert a nyelvezete nehézkes, nem költői. Vozári Dezső, akit általában a legképzettebb költőként emlegetnek, tulajdonképpen egyetlen formát variál egész az unalomig. Szemes Erzsé mindvégig nem tudott szakítani a szabadverssel. Az úgynevezett balladái pedig monoton sorával egy elmúlt kor kopott lemezét ismétli a fülünkbe. Alig tudunk olyan költőt mondani, akiben forma és tartalom szerencsés vegyülése tiszta lírai alkotásra vezetett volna, Darvas János, Sebesi Ernő és még néhányan jelzik ennek a törekvésnek az útját.

Ha azt tekintjük, hogy mennyire volt sokoldalú a szlovenszkói líra és az élet sokféleségéből milyen mértékben vette ki a részét, nagyon gazdag eredményekre bukkanunk. Ezek az eredmények természetesen távolról sem állnak arányban a versek művészi értékével. Ha azonban vallaki a szlovenszkói magyar líra tipikus megnyilatkozásait kérné számon tőlünk, mi nem Győry, Vozári, Sebesi vagy Mécs László munkásságára utalnánk, hanem azokra a számtalan apró költőcsemetékre, akik a szlovenszkói magyar kisváros vagy falú csendjében és eseménytelenségében versírással foglalkoznak. Vagy félszáz ilyen nevet lehetne felsorolni hamarában. Ezek a költők, ha messze állatta maradnak még a jó átlagos versírásnak is, a legműbb képét szolgáltatják annak a szellemnek, amely a közízlést uralja. Nem ők a szlovenszkói líra csúcspontja, de ők a legjellegzetesebb képviselői. Megnyilatkozást terük a vidéki sajtó, melyet azután csakugyan elánasztanak. Formai ízlés, verskultúra itt természetesen ismeretlen fogalmak s a versírás csak arra jó, hogy az illető költő — mint egyik kritikusunk szellemesen mondta — munkát adjon a tengődő nyomdaiiparnak. A szlovenszkói elszigetelődésnek meggyőző bizonyíték, hogy éppen azok a költők, akik koruknál fogva a legközelebb állnak az újabb magyar irodalmi áramlatokhoz, nem tudnak szabadulni a középszerű szabad-

versek és a lejárta kifejezési formák divatjától. Pedig ha valaki megcsinálja a szlovenszkói magyar irodalom esedékes nivó-forradalmát, úgy az csak a fiatalabb költő és írónemzedék lehet.

A szlovenszkói magyar líra legjobb akarattal sem mondható újjítónak a magyar vers történetében. Költőink egy részének sikerült kifejeznie azt az új lelki és társadalmi helyzetet, amelybe a magyarság kisebbségi sorsa útján került, a szlovenszkói költők javarésze azonban megakadt a verscsinálás apró nehézségeiben és nem törekedett arra, hogy ebből kiláboljon. A költők szellemi forrásvidéke nem az új magyar líra vezető egyéniségeinél van, a költők javarésze mintha nem látja önmagán túl vagy röstellene tanulni járt máshoz.

Míg a szlovenszkói magyar líra vagy egyáltalában nem vagy csak nagyon lazán került összeköttetésbe termékenyítő külföldi áramlatokkal, elsősorban az új magyar líra formamegtérő jelenségeivel, addig a prózaírás terén több helyről is érkeztek iniciatívák. Az új magyar regényirodalom többféle közvetítő edényen keresztül érkezik hozzánk.

A szlovenszkói magyar prózaírás punctum dolorisa, vágya és törekvése megírni a szlovenszkói regényt. Ez az a pont, ami körül a legtöbb vita hangzott el és amelynek elkészítése a legtöbb írónk agyát és fantáziáját foglalkoztatta. A szlovenszkói magyarság új körülményei között más lett, mint amilyen például a magyarországi — ez a tétel képezte a gondolat kiindulópontját. Szlovenszkó a legtöbb szlovenszkói író számára nemcsak geológiai és történelmi adottság, hanem ezen felül egy bizonyos lélektani állapot, sajátos szellemiség. Nem véletlenül az. Az államfordulat az itteni magyarság szellemi és anyagi alapjait rendítette meg és új életformát diktált a vezetőből vezetetté vált magyar rétegek számára. A magyar középosztály

rohamos süllyedése, a paraszti rétegek urbanizálódása, a kisparosság elproletariizálódása és a fiatalság messzeható ébredése visszahatottak a tudatra és kialakítottak egy új helyzetérzést. A magyarság egy részét missziós öntudat hatotta át, mások kiutat kerestek a jelenből is mindnyájan egyek voltak abban, hogy magyarságukat tetemesen nehezebb feladatnak kezdték érezni más magyarokénál.

Ezt a lelki helyzetet akarták rögzíteni íróink. A feladatot azonban nem részleteiben kívánták megvalósítani, nem pontról pontra haladva szerették volna kirajzolni a magyarság lelki grafikonját, hanem egy csapásra. Ezért volt olyan problémátikus számukra az, hogyan kezdjenek hozzá feladatukhoz. Más-más változások játszódnak le a magyarság más-más rétegeiben, egy író kevés mindeme változás észreievéséhez és megörökítéséhez. A szlovenszkói középosztály folkozatosan adta fel vezető helyzetét, ugyanakkor a kispáros osztály proletársorsba süllyedt, míg Pozsonyban és más nagyobb központokban a vidéki parasztság elvárosiasodása haladt előre gyors mértékben. Az írók mindebből semmit sem írtak meg, holott mindent meg akartak írni.

Hogy a szlovenszkói magyar regény mindeztideig nem született meg, ezért nem terheti semmilyen vád az írókat. Ennek a regénynek a megszületését sok mindennek kell megelőznie. Elsősorban is el kell múlnia egy bizonyos kornak, míg a változások tiszta képet nyernek és feldolgozható témává lesznek. Talán helyesebb egy szlovenszkói regény helyett szlovenszkói regények soráról beszélni, hiszen nem valószínű, hogy ezt a nagy feladatot sikerül egy magyar írónak összefoglalnia.

Visszatekintve a szlovenszkói magyar irodalom munkájára, azt kell mondanunk, hogy Szlovenszko még szűz talaj íróink részére. Több kísérletet is olvastunk az átalakulás éveiről, arról a folyamatról, amikor a

magyarsági kisebbségi helyzetbe került. Ez a kérdés élenken foglalkoztatta némely írónkat. (Darkót.) Magát az átalakulást is vele egy darab élő hamisítatlan szlovenszkói tájvalóságot revelál Szenes Piroska Csillag a homlokán című regénye, mely az egész szlovenszkói magyar irodalomban a legművészebben tudta megragadni Szlovenszkót egy kis szlovák cseléd sorsának, keretében.

Nyitva marad a kérdés: Mi történt a magyarsággal azóta, hogy új helyzetébe parancsolta a sorsa, micsoda utakat tett meg, milyen lázokat élt át és hová fejlődött? Hiányzik a szlovenszkói magyar fiatalság regénye, mely, ha megírják, egyike lesz a legizgalmasabb műveknek nemcsak a szlovenszkói, hanem az egész magyar irodalomban.

Mi az oka annak, hogy írónk nagy része vagy nem nyúlt ehhez a kérdéskomplexumhoz, vagy ha igen, csak nagyon gyér eredménnyel? A bajok forrását abban látjuk, hogy a szlovenszkói magyar írók túlnyomórésztben szellemi irányítás nélkül állnak. Abból a tényből, hogy saját írói hivatásukat valami szórakoztató mellékfoglalkozásnak tekintik, következik, hogy nem szánnak annyi figyelmet és munkát írói előkészületüknek, amennyit az írás megkövetel. A szlovenszkói magyar írók jórésze nem lát túl, mert nem is akar túllátni a saját kis problémakörén és nem keresi a kapcsolatot a külföld irodalmával. Mikszáth óta nagyot fejlődött a magyar irodalom és ha valaki ma ott akarja folytatni, ahol Mikszáth abbahagyta, úgy kitéposott utakat jár. Kétségtelen, hogy a magyar prózairodalom nem áll a kor magaslátán, képzeljük el, hogy hol áll a szlovenszkói prózaírás, ha még ennek is a nyomában kullog. Annak a felderítésére, hogy a közönség miért bizalmatlanodik a szlovenszkói magyar írók termékeivel szemben, ez is egy kézenfekvő megokolás: hogy ne idegenkedne, amikor a pénzéért modern, mai regényeket is kaphat. A mondottakból önként követke-

zik, hogy a szlovenszkói írónak korszerűbbé kell válnia és sürgősen meg kell találnia a kapcsolatot a modern irodalommal. Akkor, amikor az igazsághoz hűen megállapítjuk, hogy a szlovenszkói magyar prózaírás ma még nem alkotott olyan műveket, amelyek méltóképpen reprezentálnák a szlovenszkói magyarság szellemi öneszmélkedésének méreteit, el kell ismernünk, hogy minden korban mutatkoztak legalább a kísértetek erre a hiánypótló munkára. Nem vádolhatjuk azaz a szlovenszkói írókat, hogy nem törekedtek rá, hogy a magyarsági mai helyzetét nyújtsák. Nem ők tehetnek róla, hogy a feladat megoldása máig sem sikerült. Az okok egybefolynak. Nem születhetett meg a reprezentatív szlovenszkói magyar regény, mert:

hiányzik az irodalmi tradíció, melyen építeni lehetne,

hiányzik a kritikai kéz, amely az írók helyes irányítását vállalná,

hiányzik a kontaktus a világirodalom áramlataival,

hiányzik a szlovenszkói könyvkiadás, az egészséges írói verseny és

hiányzik az írók építő kedve s ezért alkotásaik csak félalkotások.

Az okok egybefolynak és kiírásukon együtt kell munkálkodni a íróknak és olvasóknak egyaránt. Alhe-lyett, hogy irodalmunk eredményeivel állítjuk magunkat, sokkal hasznosabb és egyben becsületesebb, ha nyíltan szembenézünk a tényekkel. Sokszor tesszük fel magunk előtt a kérdést: miért van az, hogy az erdélyi irodalom annak ellenére, hogy Romániában a magyarság szintén kisebbségi helyzetben él, olyan szépen prosperál és gazdag termést hoz? A felelet rendszerint így hangzik: mert Erdélynek megvan a tradíciója. Mi azonban feltételezzük, hogy ezen a tradíción kívül, mely bármennyire is szép dolog, mégsem elég ahhoz, hogy az írók ebből a tradícióból megjelenek, még egy irodalmi köztudat is létezik, amely az erdélyi magyarság döntő többségének vérében van.

Ez az irodalmi köztudat hiányzott mindig is Szlovenszkón. Az írók itt sohasem ellenőrizték, sohasem tüntették ki tapsaikkal és sohasem szólták meg blaklövéséért. Szlovenszkó szellemi atmoszféráját belengte a közöny. Ott, ahol az író érzi, hogy mindegy, mit csinál, így is úgy is fásult közöny fogadja munkáját, ott az íróban nem fejlődhetik ki a felelősség tudata, ott nem érez kötelezettséget és írását vagy a megszokás, vagy a pillanatnyi szeszély vezeti.

Előttünk állnak a múlt hibái, a jövő azonban fontosabb a múltnál.

Milyen irányelvek szerint kell dolgoznunk?

Könnyű dolga van az írónak ott, ahol egy lelkes tábor várja minden megnyilatkozását és valamennyi új írását sokszoros visszhang veri vissza. Szlovenszkón ez a visszhang hiányzik. Járunk kultúremlerek között, magyar emberek között és soha sem fordul elő, hogy valaki közülük szlovenszkói író után érdeklődne, szlovenszkói író könyvét reklamálná.

Szlovenszkón meg kell teremteni az irodalmi közvéleményt. Meg kell teremteni az irodalmi köztudatot, hogy az irodalom kérdései a szlovenszkói magyarság mindennapjainak nyugtalanító kérdéseivé váljanak. Sajtó-, könyv-, rádióelőadások útján értésre kell adni a szlovenszkói magyar kultúrtársadalomnak, hogy a szlovenszkói magyar irodalom hozzátartozik az életéhez vagy ha még nem, úgy a jövőben hozzá kell, hogy tartozzék. Ha a szlovenszkói író elvesztette hitelét, úgy ezt okos politikával vissza kell szerezni. Semmiből nem születnek remekművek, az író közönség nélkül öntözetlen virág: hervadásra van ítélve. Ha a szlovenszkói magyar irodalom nem képes versenyezni a külföldi könyvekkel, úgy ennek az a közönség is okozója, amely nem teszi lehetővé, hogy a szlovenszkói magyar írók hívatásuk súlyát átélérezhessék és haladhasanak a korral. Az irodalmi közvéle-

mény megalkotása nevelő feladat és a szlovenszkói magyar könyv részére ma még nevelni kell közön-séget.

Az irodalmi közvélemény kialakulásával egyidőben meg kell szervezni a rendszeres magyar könyvki-adást. Folyóiratalinkat ki kell bővíteni és a lapok szer-kesztőinek lektori teendőket is kell vállalniuk. Bele kell nyugodnunk abba, hogy nekünk nincs Osváth Er-nőnk. Pót-Osváthokat kell tehát találnunk, akik kellő önfeledozással egyengessék az írók szellemi útját. Tagadhatatlan, hogy az utóbbi idők javulást hoztak ebben a tekintetben. Az íróknak maguknak kell belát-niuk, hogy a pajtáskodó kritika többet árt, mint hasz-nál. A szigorú mértéket azonban kötelező érvénnyel kell kiterjeszteni mindenkire, különben alapjaiban rendül meg a kritika tekintélye. Napilapjainknak folko-zottabban kell törődniük a magyar írókkal és ösztön-ző erővel kell hatniuk rájuk.

Szlovenszkói magyar írók vagyunk és helyünket ke-ressük a nagy világban. Ha csak egy pillantást is ve-tünk szűk szellemi határainkon kívülé, lehetetlen nem észrevennünk, hogy szerte a világon egy roppant át-menet vergődése remegtetti meg az emberiség tes-tét. Ez az átmenet nemcsak társadalomgazdasági, ha-nem mint az ilyenkor lenni szokott, szellemi átmenet is egyúttal. Mintha az a fausti kultúra, amelyikről olyan szép síratót írt a nemrég elhunyt nagy német kultúrfilozófus, csakugyan búcsúzni készülné s ez a sok könny, sírás és szenvedés csak a búcsúzás görög-fénye volna. Az irodalom szellemi termék lévén hűen érzékelteti azt a válságos átmenetet, amely az em-beriség legjobbjait fogva tartja. Évszázados irodalmi formák kikeretei recsegnek és a műfaji fogalmak tisztaságát új szempontok, jeliszavak mossák zavarosra. Publicisztika, riport, tudomány, antik regény és mo-dern revüoperett, pszichológia és újkéletű tudomá-nyok olvadnak közös masszába és mindeneket elnyel

az újságírás. Egy új szofista korszak rétorai ágálnak körülöttünk és a tiszta értékekbe konkoltyt kevernek. A politika kilépett medreiből és elöntötte a művészeteket. Aki ma kimozdul szűk házából és az európai villágitájai felé mereszti aggodó szemét, megrémülhet a sok ellentmondástól, a sok zaviartól.

És mégis, ez a korszak nem szegény nagy gondolatokban. Mintha mind ez a sok kapkodás csak arra volna jó, hogy annál fényesebben ragyogjanak mellettünk a nyugalmas értékek, mintha az európai irodalom műfaji összevisszaságai közt egy új szintézis lebegne már halványan és csak kevesek által észrevehetően.

Az elmúlt évek az európai irodalom zseniális kísérletezéseinek az éveit voltak. Nyugatról, a franciáktól indult el ez az áramlat, André Gide, Marcel Proust és sokan mások indították meg, hogy nagyszabású forradalmukkal kérdésessé tegyenek sokmindent, aminek igazságában szentségtelennek látszott kételkedni. Forradalmuk elsősorban a regény ósdi formája ellen irányult. Kiemelték a regényt régi kimosott medreiből és az új vizekre vitték. Újból fogalmazták az idő problémáját, felborították a pszichológiai regény sematikáját és ezáltal határtalan horizontokat bontottak ki az írók szeme előtt. Németországon keresztül a freudizmus hatolt be az irodalomba és ugyancsak új kapukat döngetnek az orosz és amerikai regényírók. A regény régi technikájával egyidőben azt látjuk, hogy a regény állapotkérdései válnak kétségesekké. Egy és ugyanazon időben számos forradalmi irányzat próbálja a magai képére alakítani a regényt: nem ismerethetjük őket részleteisen ebben a cikkben. Csak a nevekre utalunk, melyek messzire túlmutatnak önmagukon: Franciaországban: André Gide, Giraudoux, Proust, Schlumberger, Mauriac, Malraux, Romain Rolland és mások, Amerikában Dreiser és Upton Sinclair naturalizmusa, Dos Passos formabontó kísérletei, Oroszország-

ban az új szovjetírók, a német irodalomban a Hitler előtti kor írói, Döblin és mások. A regény nagyszerű lehetőségeket tár fel és a legkülönbözőbb szempontokat, írói mesterségszempontokat juttatja szóhoz.

Ma már mintha alábbb hagyt volna ez a ház. A szovjetírók dokumentum-irodalma felett maga az istenített Maxim Gorkij mondta ki a végső szót. Ugyanakkor orosz fogalmazásban megszületett a további haladás programja. Európában is a nagy, merész kísérletek (James Joyce stb.) az utóbbi években átadták helyüket egy mérsékeltebb, nemkevésebb művészi iránynak, melyet még a leghelyesebb, ha a realizmussal jelölünk. (Schlumberger Szent Saturninje egyenesen a családi tradíció felújítása érdekében íródott.) Az orosz íróknál is azt látjuk, hogy újból nagy tiszteletbe helyezik az orosz regényírás klasszikusait és kötelezővé teszik az orosz írók ismeretét. Mi más ez, ha nem a tradíciókon való építés gondolata?

Anélkül, hogy könnyelmű jóslásokba bocsátkozhatnánk, a regény mai útját a realizmus felé látjuk kibontakozni. A huszas évek antitéziséből, a száraz naturalizmusból és a freudii szövevényes lélektani regényből egy új szintézis készül itt kibontakozni. Ez a szintézis nem veti el a legutóbbi évek nagy tudományos tapasztalatait, hanem felhasználja őket. Az életet akarja ábrázolni, de nem elégcszik meg azokkal az eszközökkel, melyeken keresztül a régi mondhatni naïv realizmus szemlélte az emberi életet (magát az időt), hanem felhasználja mindazt, amit a századforduló mesterei értékes örökségként rájaghytak. A jövő iránya tehát a realizmus, mely nem távolodik el az élettől, de nem is merül el benne annyira, hogy a nagy közelségtől elveszítse a perspektívát. Az új realizmus hű marad az élet jelenségeihez és felhasználja ezeket, mint matériát, mint művészi anyagot, melyből a világot és az életet neki kell alakítania. Az új realizmus nem elégcszik meg a valóság másolásával,

hanem az író saját valóságát alkotja meg. Az új író tehát nem ragaszkodik például a naptári idő múlásához, ahol minden nap 24 órából áll, az új írónak egy nap felérhet egy élettel: fontosság dolgában és fordítva éveket intézhet el 2—3 sorban, ha azok számára nem hoztak lényegeset. Az új realizmus ezen kívül hatalmas tradícióra épít és a regényirodalom legnagyobbjaira hivatkozhatik, mint szellemi ősökre.

Ha a szlovenszkói magyar irodalom eddigi eredményét vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy ez az irodalom tulajdonképpen szerencsés helyzetben van a regényírás további fejlődése szempontjából. A magyar regény útja is annak a régi realizmusnak az útján haladt, amelyre most az új realizmus épít. A szlovenszkói magyar irodalom a valóság reális ábrázolására törekedett kezdettől fogva. Intencióiban tehát megfelelt a realizmus elképzelésének. A regény tárgya: eszerint is az élet, mellékes azután, hogy milyen élet. A szlovenszkói magyar irodalomnak azonban hiányoztak az eszközei ahhoz, hogy azt a magot, mely úgyszólván minden kiemelkedőbb alkotásában megtalálható, mai eszközökkel, a regényírás mai technikájának megfelelően, igazi mélységeiben fejtsék ki. Itt van óriási jelentősége az irodalmi művelődésnek. A tehetség önmagában kevés, ha nem járul hozzá ugyanolyan mértékű műveltség. A szlovenszkói magyar irodalom további fejlődését nem tudjuk elképzelni másként, mint ha az írók igyekeznek belekapcsolódni a regényírás mai helyzetének eredményeibe és nem akarnak mindent előlről kezdeni. Belle kell nyugodnunk abba, hogy bizonyos alapvető munkát már előttünk sok évtizeddel elvégeztek, úgyhogy időpazarlás ezekkel a feladatokkal érdemlegesen foglalkozni. Az élet reális ábrázolása az alapfeladat, ennek a reális ábrázolásnak azonban ma már olyan eszközei, hogy úgymondjam trükkjei vannak, melyek teljesen újszerűen mutatják ugyanazt az anyagot, melyet az író, aki nincs

ezeknek az ismereteknek a birtokában, csak halványan és ügyetlenül tud visszaadni. Az írónak, jelesen a szlovenszkói írónak tehát tudatosodnia kell írói eszközeiben és arra kell törekednie, hogy lépést tartson a korrall. Márai Sándor regényírói képességei előtt kaplappévévé és letlkendezvé áll meg az olvasó, de arra kell gondolni, hogy Márai Márai lett — volna-e egy André Gide vagy egy Huxley nélkül is? Bizonyára nem... Ezzel szemben áll az az álláspont, amely szerint a nagy írónak nem kell tanulnia, mert tudását magával hozza, mint Pallas Athéné fegyverzetét. Igen, a nagy írónak, a zseninek... mi azonban nem csupa zseniből állunk...

Az egészséges realizmus magját, mint mondtam, csaknem valamennyi írónknál megtalálom. Dankó regényeiben, Tamás Mihály novelláiban, Zerdahelyi József és Szombathy Viktor egy-egy írásában ez az, ami hittel tölthet el a jövő iránt. Ez a realiztikus mag azután néha naturalista bozótba ikuszálódik, mint két fiatal regényírónknál, Sellyeinél és Szabó Bélánál, ami újból visszaveti őket a múlt hibájába. Mindegy, ha a mag csírázóképes, lehet, lesz belőle termés.

Mi a tárgyköre a szlovenszkói magyar irodalomnak? Hozhat-e a szlovenszkói magyar író olyan valamiérdekességet az összmagyar irodalomnak, mint mondjuk Erdély, ahol egy Tamási Áron, Nyíró József vagy Kuncz Aladár az erdélyiesség jegyében jelentenek márkát. Van-e szlovenszkói lélek és irodalomba foglaltható-e? Azok, akik a szlovenszkói íróról valami specifikusan szlovenszkóit, valami ízes csemegét, ha úgy tetszik local couleur-t várnak, csalódni fognak, mert ilyesmivel a szlovenszkói magyar író ha akarna sem szolgálhatna. Van egy bizonyos szlovenszkói magyar szellemiség, de ez olyan, hogy inkább negatívumokkal érzékeltethető, mint pozitívummal. Könnyebben tudom megmondani róla azt, hogy milyen nem, mint azt, hogy milyen. Van szlovenszkói magyar sorsközösség,

egy láthatatlan, belső kapocs, mely a közös sors vándorait összeköti. Ez a közös sors természetesen termelt ki közös eszméket, ami ha nem így volna, akkor lenne csodálatos. Ám ebben nincsen semmi specifikum, ez hozzá tartozik a közös keretben élők szellemi világához. Ezzel azonban senkit sem lehet elbűvölni, ez legfeljebb megható, mert tanuja szellemi botorkálásainknak. Ilyen értelemben a szlovenszkói író hozhat újat a magyar irodalomban, ez az új azonban nem belső értelméből fakad, ebből nem lehet exportterméket gyártani, ezt nem lehet parancsra, megrendelésre készíteni. A szlovenszkói magyar író bele van ágyazva a talajba, ebből következik az is, hogy írásain meglátszik a local couleur. Tudjuk, hogy másképp ír a hegyes vidékek írója és ismét másképp az alföldi ember. Táj és vidék rajtahagyja pecsétjét az írás stílusán. Ez tehát újból olyasvalami, amit nem kell külön sürgetni íróinknál, hanem ami önként adódik. Amit sürgetni lehet és amit kell is sürgetni az, hogy a szlovenszkói író minél gyorsabban keresse meg az utat a külfölddel, a külföld regényíróival.

Az irodalmi irányítás feladatát elsősorban a szlovenszkói magyar irodalom kritikusainak kell elvégezniök. Ezeknek a kritikusoknak azonban lehetőleg csakugyan kritikusoknak kell lenniök, ami azt jelenti, hogy olyan szellemi horizonttal kell rendelkezniök, ami feljogosítja őket a bírálat felelősségteljes szerepére. Ugyanakkor azonban kellő jóakarattal is kell rendelkezniök, meg kell érteniök a keletkezett mű környezetét, írója előző munkásságát és fejlődési lehetőségét. A szlovenszkói magyar irodalom egyik tragédiája az is, hogy itt az irodalmi kritika gyakran olyan emberek kezében volt és van, akik nem születtek kritikusoknak, mert hiányzik belőlük a kellő higgadság és a jóakarát. Személyi féltékenység, hiúság, baráti egyengetés — nem voltak ritkák irodalmi életünkben.

A szlovenszkói magyar irodalom eddigi konkrét

eredménye nem áll egyenes arányban azokkal az erőfeszítésekkel, amelyek eddig írók és kritikusok részéről az ügy érdekében történtek. A szlovenszkói magyar irodalom ma még mindíg a nagy előkészületek stádiumában van. Hogy vannak tehetséges íróink, azt megállapította a pesti kritika is. Hogy azonban ezek a tehetségek minden irányítás nélkül lézengenek, az is bizonyos.

A mult hibái nem arra valók, hogy siránkozzunk rajtuk, hanem hogy jóvátessük azokat. Nem a tekintélyek hitetik el velünk, hogy igenis életre képes nép vagyunk, melyből nem hiányzik az élethez szükséges szellemi értékállomány. Magunk is így érezzük. 18 év óta Szlovenszkó magyar társadalmá szüntelen szellemi forrongásban keresi a jobb jövő útját. Ez a keresés sokszor csábított tévutakra bennünket, de aki keres, mindíg ki van téve annak, hogy eltéved. Szemünk soha, egy pillanatra sem húnytuk be, ha előttünk arról beszéltek, hogy mi történjék velünk: elveszünk vagy megmaradjunk? Hogy emellett a szakadatlan munka mellett nem volt módunkban eleget tenni szellemi igényeinknek, az magyarázat a multa, de nem menlevél a jövőre nézve.

Hisszük, hogy az évek keresése csak arra volt jó, hogy növelje bátorságunkat és hitünket a jövőben.

SZOMBATHY VIKTOR:

THURZÓ ILONA, KÖZÖS SZERELMÜNK.

Akkoriban minden este megjelentem a színházban. Helyem ott várt az első sor és a zongora között, rögtön a színpadnál, a doktorék állandó körszéke mellett. Tíz petróleumlámpa világította meg a körül a rivaldát, míg a menyezetről hatalmas, köréggő lámpa függött lefelé. Két ilyen füstölgő lámpa mellett könyököltem én, míg a másik kitűnő helyet Kamill foglalta el két könyökével, a társam. Széket nekünk nem adtak, viszont az igazgató szépen megkérte apámat, vigyázzanak ránk könyöklés közben, rá ne borítsuk a művészekre s a művésznőkre a petróleumlámpát, mert abból különleges bajok származhatnak, például leég-het a színház s az ököritői szerencsétlenség megismétlődhetik. Vallamennyi család szavatosságot vállalt értünk s így aztán anyám esténként rámadta a matrőzgalléros kabátját s urfiisan kicsipve magam, a többiekkel együtt beszállingóztam a színházba én is. Két hétig játszott az időben a társulat a mi falunkban minden karácsonykor.

A nézőtér meleg volt és szellőzetlen. Első felében urasan sorakoztak egymás mellé a székek, a terem végén már csak fókák nyújtózkodtak kényelmesen s leghátul gyári kocsisok, gyorsan mosdott munkások feszengtek izgatottan, mert Thurzó Monát mindenki látni akarta azokban a napokban. Az uri publikum a zenekar körül foglalt helyet: a zenekar egy öreg s kimustrált zongora képében képviselte a melódiák gazdag kincseskamráját. Az özvegy tiszteletesné szeretettel leegeltette szemét a zongorán: lánykorában sokszor végigfutottak ujjai az elsárgult billentyűkön s a zongora sokat tudott volna mesélni egészen addig az ideig, amíg kölcsön-zenekarnak ide nem került. Az öreg, uborkaszagú zongorista nagy ügyességgel találta el a megfelelő billentyűket; megragadta, meg-

szorongatta őket, mert sokszor kicsúsztak ujjai közül s néha megtévesztették a vén muzsikust meg a színészeket a ravasz, hamisan doromboló acélhúrok. A zongorának voltak szomorú napjai, néha azonban hangos kedvre derítette a foghíjas zongorista, aki azelőtt első énekes volt egy jobb vándor társulatnál...

Mi éppen, hogy felértünk könyökünkkel az emelvényt. S miatlant a primadonna kecsesen meghajolva énekelte el a rábízott feladatot, vagy Mogyoróssy kadét megilleggette suhanó nádvevesszőjét: bennünket enyhén burkolt be a füstölő lámpa illata, ellepett a korom, amely nesztelen áradt a lámpákból fehér matrózgat-lérjainkra.

Fejünket néha a táncosprimadonna fodros szoknyája simította végig, kedvesen s ilyenkor az állatorvos mögöttem mélyet s hosszút sóhajtott.

— Istenem —, fordult oda félhangosan a körjegyzőhöz, — ha én mégegyszer gyerek lehetnék s idekönyökölhetnék a lámpák mellé.

Az állatorvos sóhaját a körülülők megértő mosolylyal jutalmazták, a primadonna pedig elégedetten libbent tovább s néhány biztató pillantást küldött szét a jobb urak széksorai felé.

*

Aznap este úgy indultam el hazulról, hogy cukrot dobok fel a primadonnának. Szorongó érzés vett rajtam erőt, nyugtalan s izgatott lettem, bolidogan, fájón szenvedtem: már kétszer álmodtam Thurzó Honáról egymásután. Délben az állomáson találkoztam vele, valakit várt s én utánafutottam, aztán lihegve s bá-mészan álltam meg mellette, hogy gyönyörködjem Thurzó Honában, a legszebb nőben, akit valaha láttam. Mint két malomkő az üres garatban, forgott két szemem.

Észrevett:

— Mit néz, kis publi?

Az arcomról lefutott a vér. A hangom kibicsaklott,

ahogy felelni tudtam:

— Magát.

— Tetszem magának? — kérdezte kacéran s megigazította a kesztyűjét.

— Nagyon, — s olyat nyeltem, mintha szilvásgombócot egészben kellett volna lecsúsztatni a torkomon.

Vadul vágtattam el s csak a raktárak mellől mertem visszanézni. Tűnődve nézett utánam, fejét felvetette, mint a nemes paripák s egy újsággal legyezte magát. Karácsonykor.

Még akkor is sápadt voltam, amikor bebuktam ott-hon az ajtón. Szerencsére, nem látott meg senki: anyám a konyhában, apám a hivatalban s én a megkoppasztott karácsonyfa mögé bújtam sietve. A szobasarkot lovak és sárkányok, dallás vitézek s ádáz ellenségek népesítették be azonmód. Nem is tűnődtem sokat, elhatároztam, hogy lovat nyergelek, kardot húzok, hetedhét ország sárkányával viaskodom végig érte s az üveghegy tetején, ahol a paripa lángot fúj s gyémántpatkóját szikráztatja, majd kastélyt forgattatok kacsalábon s odaviszem a szép Thurzó Honát. Ott élünk boldogságban. Ásó és kapa.

Úlve a fa mögött csendesen, leszededgettem a maradék cukrot, zacskóba gyűjtöttem s jó mélyen rejtettem a zsebembe.

*

Vadul könyököltem tehát a két petróleumlámpa közé. A levegő forró volt, illatos szagok keveredtek össze a hátsó sorok csizmazsírjával. Gyönyörűen énekelt Thurzó Hona. Az uborkaszagú zongorista mélán döngötte a papék zongoráját. Fekete szeme tágra nyílt Honának, arca rózsaszín, szája égő vörös, két kezét a nézőtér felé tárta s felém, egyenesen felém így énekelt az elragadó nő:

— Csókolj meg édes, csókolj meg, drága,
Jöjj velem a boldogság honába...

Nem lehetett ezt tovább bírni. Az egészsznapos szorongást hirtelen vad öröm váltotta fel, száguldtak előttem a csodaparipák, szikráztak a gyémántpatkók s indítottam már zajtalan útjára a kacsalábat.

Kiragadtam a zsebemből a cukrot, — ragadós volt kissé, a csokoládé szétfolyt a zsebben, — s hangos koppanással hullattam a lábam elé. Nem kellett megszűre dobni, hegyes kis cipője ott taposott a lámpák előtt.

— A karácsonyfáról hoztam, — rikkanítottam bele a játékba s izgalmamban levertem az egyik lámpa bádogellenzőjét.

Thurzó Ilona egy pillanatra megakadt, az igazgató a színpalak mögül izgatott pillantással kereste a csörrenő lámpát, aztán kijebb lépett, megzavarva az előadás lassú menetét s kíváncsian nézett szét, majd tisztelettel hajolt meg az urak sora felé, ahonnan a láрма jött. Apám bosszusan rántott vissza, anyám hangosan fölkapagott. A közönség zajosan tapsolni kezdett:

— Bravó, kisfiú, most látszik meg, ki a gavallér! — szólt át hozzánk az utibiztos, Rásztóczy. A vasgyári mérnök melegen üdvözölte apámat.

Szédülten s mámorosan álltam a bűzölgő lámpák mellett s rátámaszkodtam a zongorára. Thurzó Ilona két hegyes ujjával csókot intett a köréggő lámpa alól. A sercegő lámpa sárga fénye ráhullott az arcára: királynőm a kacsalábon forgó várban csodaszép vagy!

Férfinak éreztem magam, komoly, rettenthetetlen hősnek, akire mindig s bizton számítani lehet a tündérvárban.

— A kis hősszerelmes, — mosolygott a doktorék pesti vendéglánya s megsimogatta az arcomat.

Otthon apám hosszan s figyelmesen nézett. Aztán csak ennyit mondott:

— Jókor kezdted.

*

E naptól fogva lett barátom a színlaposztó.

Kopott és sápadt figura volt. Botroknénál, a községi bábánál lakott és soha nem ebédelt. Valahol Kükkülmegyében szedte fel a társulat két esztendővel ez előtt, amikor arra jártak nyári úton. Kórlista, színlaposztó, linas és kellékes egy személyben, örökké harmadnapos szakáll sörtei ékeskedtek keserű arcán s a kezelőjét madzagon akasztotta a nyakába. A nagyvendéglő aijtájában találkozunk össze, ahol a szín-társulat játszott. Ismeretségünk már régi volt, tavalyi keletű, amikor rummal fűtöttük minden reggel a színlaposztó gyenge motorját, ha a kék színekkel sokszorosított színlapot letette az előszoba asztalára. A rum mindig elvitte a doktoréig, ott köménymagos pálinkát kapott, az endélszelknél dióriumot kért. Később, dél felé, a gyári kocsisokkal a söntés tövében találkozott s ott sörrel élesztette a motort, estére azonban kijózanodott mindég, mert szükség volt az észére, meg fáradt két szemére.

Thurzó Honát nézte folytonosan.

Délutánonként, amikor szélnek eresztettek a ködmön-szagú iskolából, ott álldogáltunk mindaketten, barátom, a színlaposztó s én, a színházterem aijtájában. Fázósan húztuk össze magunkat, dideregtünk. Később cigaretta-t kért s otthon mindig akadt egy-egy Szultán, amit örömmel átadhattam neki.

Csak Thurzó Honáról beszélt. Fáradt szemeibe ilyenkor fény ömlött s kezeivel megkaparta a levegőt, mint a kutya az aijtót téli hidegben, ha bekéredz-kedik. A színlaposztó is így kéredzkedett volna Thurzó Honához, ázva-fázva, reszketve egy kis simogatásért, de ki veszi észre a csatakos ebet, a meleg kandalló mellett?

— Neked jó, — mondta színlaposztó barátom, — te legalább tudál neki adni valamit s rádmosolygott. Meg aztán te kis gyerek vagy. Te nem számítasz.

— Igenis, számítok, — néztem rá erősen.

Szomorúfejú ripacs barátom fázósan húzta össze magán a nyári ruhát, amit a szolgabírótól kapott ajándékba. A lemásolt színlapok hengerre csavarodva szunyadtak a lóna alatt: holnap a Tatárjárást játsszák.

Beljebb húzódtunk az ajtóból, mert a szél egy kis havat hozott a Szinyec felől s megült a sapkánkon. Puhán ropogtak a lépések. Beljebb húzódtunk, mert barátom óvatosan megmutatta a holnapi színlapot. Gyönyörű, cirkalmas betűkkel ragyogott mély lilaságában a Thurzó Ilona neve. Miniatűr műremek volt ez a Thurzó Ilona, a nevében, középkori barátok nem írták le olyan áhítattal a legszebb imádságot, ahogy barátom, a színlaposztó rajzolta fel gondosan Thurzó Ilona nevét.

— Én csinálók belőle nagy primadonnát! — mondta elégedetten s egyet köpött, mert az igazgatóra gondolt ebben a pillanatban.

Mélyen hallgattam, hosszú s szép olvasmánv volt ez a név.

— A te első szerelmed az én utolsó szerelmem! — hajtogatta össze a fehér színlapokat a barátom s ösztöbbsébb ütögette a papírt.

Gyors és ügyes mozdulattal nyúlt a zsebembe. Mindig akadt a számára egy pár fillér, újjai közé fogta, megpörgette a levegőben és sebesen lépdelt az ívópulthoz. Törkölyt ivott ilyenkor, mert ennek is tébetűvel kezdődik a neve.

Törkölyszagú lehellete az orromhoz csapódott. Közelhajolt hozzám s bizalmasan súgta a fülembe:

— Nagyon szerelmes vagyok.

Még megivott egy pohárral s tovább vallotta:

— Én is írok színdarabot. Valami csudaszép lesz! Itt hordom a zsebemben állandóan, hogy el ne lopja valaki. Neki írtam, érted? Neki írtam.

Fordult ismét egy pohárkáért, aztán magához rántott s belébeszélt az arcomba:

— Örült siker lesz és megesküszünk.

Ellökött magától, beléhempereedett a hóba, nagyot nevettem. Elhallgattam a magam tervét, amely ugyan nem nyugodott ilyen biztos alapokon, de káprázatosabbnak tetszett, ígézőbb s valószínűbb: tündérvár és táltos. Kacsaláb és sárkány. Ásó és kapa. Várj, csak Thurzó Ilona...

A hó szaporábban esett, szürke és vigasztalan az egész falú, a hegyek, s a befagyott folyó. Levertem magamról a havat s illő távolságról nézegettem barátomat.

Most. Most megdobbant a szívem s éreztem, megint elsápadok.

Mert halkán és puhán, apró cipőiben sebesen közeledett. Nagy bundagallérját a fülére hajtotta, kissé előrehajolt a hóesésben, táskáját magához szorította és jött.

Thurzó Ilona.

Télidőben is ilyen erősen dobog a szív? Azt hittem, a szívem kiugrik, elibegurul rögtön Thurzó Ilonának s megolvad a hó, amerre lép, Thurzó Ilona, gyönyörű színésznő.

Most fog felsikoltani, — gondoltam, és szédülten dőltem a falnak, — most rohan hozzám s könnyörög bűgő hangon: édes kisfiú, váltson ki a rablólovagok kastélyából, rohanjunk az üveghegy tetejére, a kacsalábhoz, édes kis virágom... Ásó és kapa... Ellenséggel vagyok körülvéve, segítsen.

Barátom, a színlaposztó motyogott magában.

— Mindjárt megkérdezi, mennyire vagyok a szín-darabommal, — fogódzott belém s rámdült. Megfeszítettem a vállam s leráztam magamról. Most figyelni kell.

Most... most... kinyújtom a kezem s mindjárt megragadja. Már nyújtja ő is az övét...

Egy férfi rohant le a lépcsőn, Thurzó Ilonával szem-

ben. Vadászkalapban, bőrbekecsben. Mazár Pista, a jogász. Kellemetlen, undok fráter.

— Ilona, egy órája várom, — kiáltotta. Hangja tompán veszett el a hősésben.

— Megérdemli, — mosolygott Ilona s kezét fogtak. Karom lehanyatlott. Barátom, a színlaposztó a falhoz lapult.

— Jőjjön, kedves lovagom! — karolt Ilona, szép színésznő Mazár Pistába, — vigyen el valahová...

Két ló nyerített a hidegben. Fejükön megcsörrent a csengős bóbíta. Mazár Pista beleugrott a szánba s felsegítette Tihurzó Ilonát.

— Hová megyünk? — hallottam még Ilona hangját.

— Kacsálábon iforgó várba! — csattantott az ostorral Mazár Pista s a lovak eldobogtak. Elnyelte a csengőt a hősés.

Barátom, a színlaposztó a falnak támaszkodott.

— Van még egy hatosod? — kérdezte csöndesen.

De már nem volt. Fázós újjakkal vadásztam zselben, sapkafelhajtóban, kesztyűben az utolsó hatos után, aztán reménytelenül legyintettem.

— Kár. Most kellett volna éppen. Hálából adtam volna egy jótanácsot, — nyögte.

Szuszogott egyideig s összehúzta magán a vékony gúnyát.

— Nem baj. Megmondom ingyen is. Soha se kezdj ki nővel. Mert látod, mind ilyenek. Pénz kell nekik, nem ész...

— Bizony, — bóbíntottam keservesen, — vadászkalap és szánkó, nem pedig varázspalota.

— Mi? — szakadt fel belőle a nevetés, aztán csúnyán elköhögte magát, mert erőlködött, — varázspalota? Te bolond gyerek, te...

— Maga bolond azzal az inkafinkáival. Azt hiszi, ránéz magára? Este legalább ismét rám fog nézni. Ma virágot viszek neki, üvegházból.

Nem felelt. Legyintett egyet mérgesen s becsoszogt.

gott a lépcsőn. A hó veszekedettül hullt, belepte a nyomát azonnal.

Bágyadtan s megtörve ballagtam haza. Jó meleg a kályha és a sarokban gondolkodni lehet.

Apám rátette újjait a homlokomra.

— Ma nem lesz színház, — jelentette ki végül, — itthon kell maradnod.

— Kamillt se viszik többé, — szólalt meg az anyám, — nem használ nektek ez az esti színházbajjárás.

Már nem is baj. Isten veled Thurzó Hona.

Tulajdonképen nem is szép. Azt mondják, puderezi magát s nyáron nagyon szeplős. Énekelni se tud. Nem is jó színésznő.

Öreg, idős dáma.

Tőlem legalább tíz évvel idősebb. Kereken húsz éves.

TELEK A. SÁNDOR:

ÖRÖK HARC

A szépapám ősnemes ember volt,
Konok fajtáju, erős és dacos.
Portája körül „hét szilvafája”
Hetykén nézett a füleki tájra,
Hogy van-e közel, ki még oly magos.

A nagyapám guerilla fajta:
Beniczky-Gracza orv ölyüje volt.
S hogy Világosnál elestünk fájva,
Őreg Komárom kazamátája
Nyirkos dohával föléje omolt.

Az apám, ő a sorssal vesződött.
Elment a földje száz veszített csatán.
S mikor elvérzett az ősi rögnön,
Kibuggyant szemén a fájdalomkönnny:
Azt hitte, most mindennek vége már.

Dehogy lett. Im én viszem a harcot.
Mint a magányos kút-gém a pusztán,
Állok és renget a magyar végzet...
S míg a távolba kutatva nézek,
Nehezedik rám keserű multam.

És a fiaim? Jövőjük: homály,
Nyomukban: fut az ezerév átka.
S én mégis űzöm: „Hujrá, — és semmi
Egy-két vérző seb, — és muszáj menni,
Ha elbukunk is, — mert, mégis, hátha!”

REZIGNÁCIÓ

Tűzes szekeren elrohant a nyár
És saraglyába szedte a termést:
Szőlőt és búzát.
S én itt maradtam szedett határban,
Sirokon bolyong szemem és lábam
S a fejem felett holló-raj húz át...

Őszbe tévedtem. Még egy pár fütty-szó
Rikkant szivemből s a méla tájon
Már hullong a hó...
A nyárból semmi, semmi nem maradt.
Nézem a ködbe tűnő madarat,
Körül ég és föld oly sivár, fakó...

A vándormadár még tovaszállhat,
Biztatón hívja dél és napkelet,
Új bokor s eresz.
Nekem kitepte szárnyam az élet,
Nekem a sorsom zimankós tél lett
S a nyár emléke jaj mégsem ereszt.

Rámesküdt minden. Földön és égen
Már minden sötét: ember, bűn, élet
Orozva lesett...
Árnyék hullt rám a sötét estéken...
S míg elhullattam szent verejtékem,
Sorsom az őszbe koldusan esett.

Jaj, hová mennék!? Avaros, züllött
Határban állok kifosztva, tépve
S lépni sem merek.
Óh, mily jó lenne, ha az alkonyon
Befödne a hó tévelygő nyomom
S nem akadnának rám az emberek.

FIATAL MAGYAR ÚTKERESŐK SZLOVENSZKÓN.

„Semmi se új a nap alatt” —; azt a bizonyos újat azonban, amiről a szállóige azt tartja, hogy nem új, mégis meg kell teremteni. A teremtető lendület újra-újra magával ragadja a fiatalságot és föllobbanó vágygallyal kívánja megoldani az előtte sűrűsödő élet feladatait. Ha elvégezte munkáját, már egykedvűen leghyinthet: ez se volt új, ez se volt más, mint amit előttünk járó nemzedékek csináltak. De amíg előttünk állnak a megoldatlan tételek, addig izgalom fűt és remegtet, addig úttalan, jeltelen tömegnek látszik a lét — olyanak, ami eddig elő nem fordult, amiben csak új eszközök által hasított új utak vihetnek előbbre. A fiatalság újat lát és újat akar mindig. Figyeljük hát, mi az, amit napjainkban Szlovenszkon lát s milyenek akaratai...

„...A világ, amiben élünk, új előttünk. Tíz, vagy több éve már, hogy élünk benne felnőtt tudattal, értelemmel s ma se gyűrtük le idegenségét, ismeretlenségét, bonyolultságát. Csehszlovákiában élünk, egy államban, ahol mintegy millió tagja él azon nemzetnek, mely népének érezzük magunkat: magyarok vagyunk. Nem látjuk biztosnak jövőnket, aggódva figyeljük éveink szaporodását s hiába várjuk, hogy rendszerek támadjanak, melyek szépen elhelyeznek, pénzhez, örömhöz, nyugalomhoz és munkához juttatnak; nem hisszük, hogy történhetik csoda, ami máról-holnapra eltünteteti gondjainkat s bevalljuk, idegesek vagyunk, ha gondolkozunk sorsunk fölött. Vagy szürke, reménytelen egykedvűség fog el, ha legyintünk és nem törődünk magunkkal. — Megnézzük társainkat: vannak fiatalabbak is, mint mi, kik még a húsz év határa előtt vannak. Ők most középiskolákba járnak, vagy már gyakorlati hivatást töltenek be, de többnyi-

re még a tanév szorongó gondjai és diákos örömei közt élnek: a nagyvakációba vetik minden hitüket s ha ez elmúlik, vonakodva, de engedelmesen ülnek be a következő évfolyam padjaiba. Ők még nem igen ütköztek össze a külső világgal; de mi idősebbek már aggódva figyeljük, hogy évről-évre több felhő tornyosodik fölöttünk s egyre több ellenséges csapda készül számunkra. Mi látjuk, miként higul bennük a magyar szellem, a magyar tudás és tudjuk, hogy ha ezeknek a hiányoknak tudatára ébrednek majd, mennyi gyötrődés, csalódás, küzdelem fogja őket érni. Mikor ráeszmélnek arra, hogy az embernek szüksége van egy kultúrára, melynek oltalmában biztonságot és erőt nyerhet, mikor rájönnek arra, hogy ők ilyen erősítő tudat nélkül lézengenek, mindig csak kívül ácsorognak és a szegényekhez, árvákhoz hasonlítanak, kik írgykedve kacsintgatnak a gazdagok felé. Ők is észreveszik nemsokára, hogy nem élünk saját társadalmunk biztos bástyái közt, mert szerteszét tanyáznak véreink a nyílt és védtelen térségeken; csak kusza táborozásnak érzik majd laza társas életünket, nem pedig körülárlkolt várnak, ahogy ezt más népeknél, szomszédoknál láthatjuk, ami után vágyakozunk... — A múltra is nézünk, azokra, kik előttünk voltak itt: okosan okoskodók, eszméikkel eszmélők, akarók. Tudjuk, valamikor hangos volt fiatal szavaktól közéletünk. A „Sarló” ma is fogalom: akik azzá tették, komoly művelt fiatal emberek voltak; ők még abban az időben fejlődtek, nőttek, mikor valahogy szervesebben élt a magyar kultúra vidékeinken, mikor vérükben volt a fiataloknak, hogy összeüljenek, tanácskozzanak, társuljanak, határozzanak és tegyenek valamit, hogy ez új világ számunkra is jól legyen berendezve. A népben látták jövőnket, és mély szociális tudattal járták a falukat: tanultak és tanítottak. Mint cserkészek táborokba szálltak, ahol szép gondolatok születtek —, de idilli maradt minden tervük, elszállt mint őtűzük

tárgja... Mi már az utolsó hangokra érkeztünk, mikor elkeseredve folyt a harc képzelt ellenségek ellen: mi már akkor jöttünk, mikor osztályharcról hallottunk és nyomatékosan megbélyegzett kommunistákról. De ha átfutjuk múltunkat, érezzük, hogy ezek a tragikusan elbukott társadalomellenes vádakkal közösségünkől kibuktatott fiatal emberek nagyon értettek sorsunkhoz. Olyan dolgokat mondtak helyzetünkről, hogy mi sem mondhatjuk jobban...”

Így képzelem valahogy egy töredékét azoknak a monológue inténieur-öknek, melyeket mai fiatal emberek aggódva és cselekvésre, úttörésre vágyóan önmagukról folytatnak.

*

Az elmúlt évadban hosszabb egyhangúság után több erupciója volt a fiatal magyar közéletnek. A kibontakozást, útkeresést kergető vágyak új hangokban jelentkeztek. A „Sarló” hullámainak elcsendesedése óta nem volt talán annyi mozgás a fiatalok közt, mint éppen a közelmúltban. Hiszen sok minden történt a „Sarló” óta is. De az a nagy energiafogyasztás, ami a „Sarló”-nemzedéket jelentette, szükségszerűen nyugalmasabb, csendesebb tempót diktált a következő éveknek. A közbeeső időben részint fáradtsággal, közönnyel találkozunk, másrészt reakció jelentkezett a múlt szélsőségeivel szemben: így a katolikus szellemi szervezkedés a Prohászka Körökben — és a nemzeti gondolat kihangsúlyozása vált általánossá az előző internacionalizmusba hajló eszmék után. Ezek az ellenáramlások kisebb emócióval jártak. A Prohászka Köröket kivéve pedig az újonnan tapogatózó lépések megszokottá lett elhalkulásban tűntek el: hiszen 1930 óta az összes ifjúsági kezdeményezések — munkaközösség, nemzeti csoport, Széchenyi reformmozgalmak, stb. — úgyszólván csődöt mondtak. Csak a Prohászka Körök mutattak állandóan emelkedő tendenciát az általános pangás közepette. Működésük

kisebbségi szempontból is nagyon jelentős, hiszen érdeklődésük a katolikus egyetemesség mellett főleg szlovenszkói magyar társadalmunk szociális és kulturális részleteire terjed ki. Katolikus jellegük mindenestre megfosztja ezeket a köröket általános kisebbségi magyar jellegüktől. Csak részletmunkát jelenthetnek. Míg fiatalságunk voltaképpen ma is nélkülözi azt az egyesülési erőt, mely kivétel nélkül mindenkit összefoghatna a magyar és európai műveltség jegyében. De úgy látszik életünk semmilyen ponton se tud maradéktalan egységeket létrehozni: társadalmunkat egyenesen jellemzi az apró széttagoltság s így kézenfekvő, hogy fiatalságunk köreiben is különféle irányzatokkal, árnyalatokkal találkozunk. Hiába szögezzük le az egység üdvét és vágyát. Örülnünk kell, ha itt-ott külön-külön eredményeket regisztrálhatunk. Talán hosszú, organikus fejlődés valamikor egységesebbé teszi majd szétcsépett társadalmunkat; ma atomizált. — Így a fiatalság útkereső hangja is többfelé inti föl fejét. Néhány új mozgalomról is tudomást vettünk. Ezeknek fiziognómiája abból a monológból rajzolható, amivel előbb kíséreltük meg a mai új gondolatok keresőinek jellemzését.

A kibontakozást kereső fiatal gondolatok elégedetlenségből születnek: hogy még mindig nincs rend, még mindig lézengünk, kallódunk, — itt tenni kell valamit... Ilyen kategorikus asztalraütés akart lenni az „Egyenes Úton” házi ankétjeiről kiadott három manifestumszerű füzet. Higgadtabb, meggondoltabb formában fejezték ki újjító szándékukat a „Csehszlovákiai Magyar Kisebbségi Társaság” kezdeményezői. Itt is az a szándék játssza a főszerepet, hogy végre már tegyünk valamit és keressük meg az élés és együttélés alapjait, találjuk meg a jövő elveit. És mindezekben az eszmélésekben erős „Sarló”-reminiscenciák jelentkeztek. A baloldali színvállás hozzá egymáshoz közel az említett két hangadó csoportot s itt a balol-

dalon találkozunk a harmadik harmonizálóval is: az úgynevezett „haladó” magyar akadémikusokkal. Ezeket a kezdeményezéseket magyar társadalmunk többsége „ellenzékinék” könyvelte el. Ez érthető is: az „Egyenes Úton” forszirozott kritikai szemléletével, amivel kipellengérezte a múlt hibáit és okozóit, könnyen keltett elzárkózó hangulatot az „öregek”-nél. A „Kisebbségi Társaság” is főleg a jelen s múlt antitéziseinek feszegetésére bázisozta sílkereit: itt is fennforoghat a bizalmatlan fogadtatás azok részéről, akik nem a múltnak vizsgálóbírói felelősségrevonásában látják a társadalmi aktivizmust, hanem a belső és külső ellentétekkel megkötött kompromisszumokban. A „haladó” akadémikusok „forradalmi-demokrata márciusi ifjúsága” is a radikalizmus mellett tört lándzsát és természetesen, hogy megbontránkoztatta a konzervatív többséget.

*

Hát csak csupa ellenzéki fellépésről számolhat be az, aki az ifjúság új hangjait figyeli? Bizony, igen. Úgy látszik, ez az örök igazság, hogy az új generáció kívülről harcol és nem a meglévőn belül épít. Milyen áldása lehetne pedig társadalmunknak, micsoda biztosítéka zavartalan fejlődésünknek, ha egyszer olyan erők jelentkezésének örülhetnénk már, melyek nem a fennálló rezsim ellen törnek, hanem azon belül jutnak szóhoz a javítás, építés lendületével. Hiszen kisebbségi életben különösen rizikó és könnyelműség minden belső ellentét: kárhozatos az öreg-fiatal antagonizmus; akármennyire normálisnak és világjelenségnek számítson is ez. De nálunk is így van: kívül zajonganak a tüzes fiatalok. Belül pedig, ahol a fiatalok az öregekkel kooperálhatnak, többnyire meddő egyesületi vegetálás folyik. Itt a magyar akadémikusok egyesületeire kell gondolnunk, azon egyesületekre, melyek hivatva lennének, hogy kivétel nélkül magukba tömörítsék fiatalságunk legműveltebb rétegeit és eredmé-

nyesen gondozzák társadalmunk vezető intelligenciáját. Az akadémikus egyesületek mai élete nem kielégítő. Nem csoda tehát, hogy a fiatal érdeklődésnek, mozgás vágyának nem nyújt eleget a lassú, nehézkes „konzervatív” keret, mely üresnek látszik és unalmasnak. Nem csoda, hogy az egyetemi ifjúság közt annyira terjed az „ellenzéki” magatartás, hogy önálló vízekre eveznek, „haladó” klikkbe tömörülnek, ahol érdekesebb az élet, mint az egyhangú, mozdulatlan, nedvtelen öreg berkekben. Mert ha le is vonjuk azt a hatást, amit a mai uralkodó baloldali kurzus gyakorol a lelkekre, meg kell állapítani, hogy ennek a társadalmi ellenzékielkedésnek azért van olyan nagy keltje, mivelhogy az ú. n. „konzervatív” lehetőségek nem eléggé ruganyosak, mozgók, lenyűgözők — nem eléggé életerősek. A magyar akadémikusok egyesületeinek nagy belső reformra lenne szükségük, hogy vonzókká váljanak, kielégítsék és lekössék a fiatalokat s főleg megfeleljenek azon hivatásuknak, melyet a társadalom tőlük elvár.

Az idősebb generációk kreációja az „Egyenes Úton” köre, valamint a „Kisebbségi Társaság”, melynek szelleméről főleg az érsekújvári „Tavaszi Parlament” alkalmával értesültünk.

Az „Egyenes Úton” ideológiája a nemzeti gondolatlan épül föl s tíz pontjában különösen a parasztság, a falu kulturális és gazdasági organizálása iránt tanúsít érdeklődést. Evvel a régi „Sarló” egyik pólusát érinti: a Szabó-Móricz-Ady triászra fölesküdtettek gondolatmenetét, akik a népi talajból merítették vezérlő eszméiket és a falújárás, szociográfia, regősködés idején a parasztságban keresték az életmentő őserőt. A „Tavaszi Parlament” rezolúciói a „Sarló”-generációnak inkább második pólusát érintették: a munkást. A „proletár” és „paraszt” alakjai merülnek itt fel újra, ezek szimbolizálják a jövőt, rajtuk keresztül vezet az újjászületés útja. A „paraszt” és „proletár” természete

tesen adódó témája a fiatal szlovenszkói magyar mozgalmaknak. Hiszen városi polgárságunk számban összezsugorodott, szellemileg, anyagilag nem volt képes elvégezni a reászakadt kisebbségi társadalmi feladatokat: a középosztály vezető funkciója megingott, vagy megszűnt. A fiatalságot a háborúutáni világ eszméi belátásai s az adott helyzet könnyen kiábrándíthatták a kapitalista polgárságból. Magyar viszonylatban is éppen szlovenszkói fiatalságunk volt az, amelyik nagyobb függetlensége, előélmény- és előítéletmentessége folytán elsőnek lobogtathatta meg az új ideált: a csenevész, megbízhatatlan, önző polgárság helyett a földérés, hű paraszt imádatát és a megdedzett, igazságot képviselő munkásban vetett hitet. A mostani új fiatal kezdeményezések is a munkást és a parasztot teszik meg centrális, kultúrális, politikai és gazdasági élménnyé. Érthető az is, hogy az „Egyenes Úton” körüli intellektuelek inkább a paraszthoz vonzódnak: mert szellemi származásuknál fogva tisztább szlovenszkói talajon állanak. Míg a „Tavaszi Parlament” határozatainak munkás-közelsége az emigráció hatását sejteti. Ez felel meg a paraszt-proletár élmények múltba nyúló gyökereinek is: a paraszt a kisebbségi magyarság eszméjéből született; a munkásra különösen az emigráció hívta föl a figyelmet. — Ebbe az ideológiába illeszkedik végül a „haladó” magyar akadémikusok irányvonala is: Ők a magyar társadalom radikális megújulásáért kívánnak küzdeni és síkra szállnak Dózsa jobbágyszeradalmá óta a dolgozók nemzetközi összefogásáig ismert összes szociális eszmékért.

Paraszt és munkás — egyedül őrajtuk épülhet föl egészségesen, erősen Magyarszlovenszkó társadalmá. De úgy az „Egyenes Úton” tíz pontja, mint a „Tavaszi Parlament” határozata nem fogalmazta meg a legfontosabb részletet: az építők kérdését. Az osztálytalan gondolkodás irtózik a vezető réteg, az

osztály eszméjétől, mert véleménye szerint minden fogalom, ami a társadalmi megkülönböztetésből fakad, az átkos osztályuralmat juttatja eszébe. De a lényegyet helyesen mérlegelő, demokratikus gondolkodás szerint — s ezt egész életünkre érvényesnek kell éreznünk — a vezető réteg, az elit nem jelent reakciós osztályuralmat. Elitet alakított ki — a legtokéletesebb elitet az angol liberális demokrácia, mert Angliában az érvényesülés igazságos egyenlősége lehetővé teszi, hogy a legelőkelőbb család sarja és a proletár-származék egyenrangú tagja legyen a vezető elitnek. És vezető osztályra volt szüksége — és pedig nagyon szüksége volt — a Szovjetnek is: hiszen az orosz kommunista párt nem egyéb, mint válogatott, megbízható emberek csoportja, mely elvégzi az állami vezetést, szervezést és last not least — ellenőrzést. A demokratikus érzés és gondolkodás szerint az elit organikus része a társadalomnak, természetes szelekcióval válik ki és bizonyos társadalmi funkciónak elvégzésére van hivatva; ez a funkció nagyjából az összesség problémáinak tudatosításából és a megoldások helyes fölismeréséből áll. Nem uralkodókról és elnyomottakról van szó, hanem egymásra utaltakról, tehát közöségről.

Az „Egyenes Úton” eszméi az általános műveltség felemeléséről tesznek említést, a „Tavaszi Parlament” a „kultúrnyomor” enyhítése céljából kiküldi az intellektueket a munkások és parasztok közé. De lesznek-e elegenden ma és főleg holnap, akik valóban igényt tarthatnak az „intellektus” jelzőre? Értelmiségünkről van itt szó, mellyel, — úgy látszik — hallgatólagosan számolunk. Bár életünk egyik legaggasztóbb jelenségét éppen értelmiségünk krízisében kell látnunk. A műveltség fiataljaink közt is egyre silányul; a régi értékek szürkülése és a friss erők elmaradózása a természetes elit számbeli és nívóbeli dekadenciájával jár. A felvetett új eszméket, — amikről most beszél-

tünk s melyeknek helyességében nem kételkedhetünk, — csak felelősségtudattal, lelkiismerettel és nagy tudással lehet valóra váltani. Rendelkezik-e fiatalságunk kellő erkölcsi és szellemi készséggel?

*

A mai magyar fiatal emberek szellemi és erkölcsi fejlettsége nem áll arányban a kisebbségi élet szigorú követelményeivel: itt fokozottan szükség van az egyén stabilitására. Ezért nem szabad a „kollektív” gondok mellett elhanyagolni az individualizmust sem. Különösen az értelmiség szempontjából fontos az individuális élet, mert a szellemi, értelmi képességek csak a magányos munka és kitartó önépítés után léphetnek a köz szolgálataiba. Fiatal értelmiségünk érdekében szükségünk van olyan intézkedésekre, amelyek felébresztik egyesek termékeny érdeklődését, lehetőségeket kell nyújtani az egyén fejlődésére. Elsősorban főiskolásainkra kell gondolnunk; a társulásnak az legyen az értelme, hogy állandó útmutatásul, vezetésül szolgáljon: figyelmeztessen a könyvtárakra, olvasandó könyvekre, múzeumokra, hangversenyekre, színházra és előadásokra. Manapság Prága történelmi kövei közt a magyar diákok minden múlt érzék nélkül lézengenek és észre se veszik a barokk templomokat, palotákat. A sajtó: újság és folyóirat egyformán fontos organizáló, irányító szerepéről is beszélhetnénk: ez is hiányzik. De igen fontos lenne az is, hogy a magyar közösségi szellemet főiskolásaink első pillanattól fogva szívükbe véssék. A 18 éveseket kell megtalálni, mert mielőtt szélnek eresztjük őket az indulásnál, később már nem tudjuk őket összetartani. Ezért fontos lenne, hogy az egyetemekre felutazó magyar diákokat a főiskolás egyesületek nyilvántartsák. A szlovenszói vidékről érkező fiatal emberek életében döntő jelentőségűek azok az élmények, melyekkel Prágában, Brüsszelben, Pozsonyban először találkoznak. Az első egyetemi impressziók közt szerepet kell

kapni a magyar érdeklődésnek is. Főiskolás egyesületeink ezen a téren úgyszólván semmit nem végeznek. A Prágába érkező fiatal emberek tanácstalanul állnak a pályaudvarral szemben álló Wilson-szobor előtt és a magyar segítő kéz majdnem olyan mozdulatlan, mint az a kőszobor ott. A menza üzletszerű működése még kevés ahhoz, hogy ezek a Prágába érkező fiatal emberek tényleg magyar kezek gondozásába és védelmébe kerüljenek. Várni kellene őket az állomáson és segítségükre lenni mindenben, De mindezt meg kell szervezni vidékenként, körzetenként. És aztán a magyar kultúrába kell bevezetni az idegen egyetemekre iratkozó diákokat: pótolni kell a magyar főiskola hiányát. Legalább a magyar történelem és irodalomtörténet könyveit kellene minden diák kezébe juttatni: ajándékba, ingyen, hogy állandóan ott legyen idegennyelvű könyvek közt. Úgyesen fel kell ébreszteni a magánérdeklődést és az érdekesség, hasznosság eszközeivel kell fokozni az egyesületi élet varázsát. Apró részletekig kellene kidolgozni ezt a néhány hamarjában leírt gondolatot. De végre már határozzuk el: akarunk-e valamit, vagy nem? Mert a mai viszonyok mellett csak véletlen alkalom, helyzet, összehúztatás, vagy valami kiváló tehetség révén valósulhat meg egy-egy szellemi kiemelkedés, áttörés a gátakon és akadályokon, friss eszmélés a magyar és európai kultúra távoli tájaira. Pedig arra van szükség, hogy minél könnyebben és minél többen nyerjenek alapos és táglátó körű műveltséget, mert csak így nővódhatnak és nagyobbodhatnak szellemi életünk, csak így terjeszthetjük fiatalságunk révén a társadalmi vérkeringést átjáró friss elixírt.

*

Milyen üdvös lenne, ha egyszer bévülről szólalhatna meg az ifjúság erős lendülete, mozdító akarata, ha nem mindig kívülről kellene rohamot fújni annak, aki akar valamit. Mért kell mindig ostromolni egymást, tá-

borokba szakadni, küzdeni egymás ellen? Tudjuk, hogy az ifjúság természetében, vérmérsékletében van az ellenzékiesség s követelésük, türelmetlenségük, ki-robbanó erejük és fékezhetetlenségük gyakran a harc, a támadás mezejére taszítja őket. De szálljunk egyszer már magunkba: a kisebbségi élet annyi szabály-talan helyzetbe sodor bennünket, annyi rendellenes feladat elé állít — mért ne lehetne megkísérelni társadalmi fejlesztésünkben is az ehhez símuló „szabály-talanságot”, „rendellenességet”: mért ne lehetne if-júságunk az obligát kívülről támadó helyett belső vé-delmezőnk? A politikai élet eseményei, a történelem azt bizonyítják, hogy még a legszükségesebb refor-mokat is mindig harccal, támadással kellett kivereked-ni, mert a birtokon belül hatalmasodók mereven el-zárkóztak — idegesen, dacolva, vagy rövidlátóan — az időszerű alkalmazkodás, a szükséges reform elől. Kisebbségi társadalmunk belső életében az utóbbi időben a belátás gondolata ébredezett: kulturális le-hetőségeink intenzívebb tudatosítása, politikai reor-ganizációnk eszmevilága — ezt kellene, hogy bizo-nyítsák. Minden erőnkön azon kellene lennünk, hogy a szükséges változtatásokat belülről, önszántunkból, békésen vigyük keresztül; ne menjünk át a támadó helyzetébe, ha akarunk valamit és ne helyezkedjünk a megtámadott pózába, ha kérnek tőlünk valamit, mert evvel ostromot provokálunk, egyenletlenséget, harcot, testvérháborút.

A társadalom természete bonyolult és gyakran igen különös szabályok szerint működik: ilyen az elmarad-hatatlan ifjú ellenzék mozgó szabálya is. De min-den általános társadalmi törvényszerűség mellett te-kintetbe kell vennünk azon speciális normákat, me-lyek kisebbségi múltunktól erednek. Hiszen talán azért olyan rendezetlen, kapkodó mai életünk, mert nem lehetnek előttünk a kisebbségi élet mestereinek, művészeinek példaképei. Mi benne úszunk a történe-

Temben s dobálnak bennünket a mindenkori áramlások: de ezek nem a mi speciális szempontjainkból fakadnak, hanem a nagy általánosság — a többség forrásaiból. Ezért van szükségünk állandó speciális figyelemre, amellyel a világ eseményeinek káoszában megérezzük és meglátjuk a mi speciális érdekeinket és javunkat. Ilyen speciális érdekünk lenne az is, hogy ifjúságunk ne kényszerüljön ki a konvencionális ellenzéki porondra, hanem helyet kapjon belső életünkben, ahol kellő számbavevés mellett komoly együttműködést fejthet majd ki egész társadalmunk érdekében és jövőjéért.

SZALATNAI REZSŐ:

EMLÉK.

Itt álltunk melletted
éjszaka
esőben
ó régi bécsi ucca!
A neved könnyedén elfeledtem már,
de te emlékszel még
hosszú ideges lépéseimre
és angyalom lobogó sötét hajára.
Fölemelem a kezem görnyedt válladra:
színes plakátok legelésznek rajta,
színházat hirdetnek, mozi, biztos polóskaírtót
és rejtelmes Afrikát a cirkuszokban.
Egyébként békesség árad belőled,
mélységek végtelen közönye,
ó tenger, tenger vagy Bécs,
elsülyedt hajók a házaid.

Három kocsmából közénk cserdítettek
a söröspoharak s hozzájuk jaidult
hirtelen egy beteg zongora.
Fekete falaid mentén akkor
munkanélküliek mentek végig,
öten, öregek és fiatalok,
s nem lázadoztak már,
pergő szavuk elállt egy vén vak láttán,
ki fehér botjával körbe kopogott
a púpos köveken és sívító hangon kínálta
az esti újság egyetlen példányát.
Itt álltunk tehát,
e tengerben mint mondtam.
időnként villamosok úsztak el
színte hangtalanul az ucca két végén,
e kékhasú komor cethalak,
s piros hullámok iramodtak az éjből felénk,

ó révedj vissza tiszta zengésükre:
köztük lebegtünk mi
forró csókjaink tetején.

Énekes madarak szóljanak tejszagú udvaraiddról
égigérő templomaid felé,
beszéljenek a boldogságról,
mely ezen a júliusi éjen
tizenegy és tizenkét óra között
itt hullámozott el.
most is sistereg véremlen
s lány énekre készíten
e ritka hajnalon.

MAGÁNYOS VERS.

Mit mondjak e versben?
Most jöttem Augusztus lompos fáilól,
az esték nem nyugtalanítanak,
a halál egyszerű, mint a kenyér és az éhség.
Homlokom nyugodt
és tiszta gondolatok hintáznak benne.
Az ablak sötét és sötét az üres udvar, ám az égen
csillagok égnék morészen, mint a sárga rózsák.
Az imént körülsótáltam lakásod árva falait
és sokat beszélgettem zárt ablakod egyszerű négyszögével
Igy láthatsz most engem: ülök az órák holttestei mellett
csillogó kék szemmel szobámban,
Ez az este is névtelenül meghalt volna az esték között,
de te kiemelted őt és figyelmessé tettél reá engem,
hallgatom a hangját és látom a szemed:
vén fenyők lehelete simogatja,
és erős ajkaim mögött gyerekesen ujjongva örülök,
hogy csöpp kezéd négy hétre lement az írógép kallantyújáról
s most buja mohákat fojtogat végtelen erdőkben:
ingerülten
diadalmasan
szabadon!

SPLEEN HERCEG.

Deniszievalszki Sztaniszló herceg egy nap így szólt titkárához, Patrakovics Homérhoz:

— Hosszú életem alatt — őfensége ugyanis akkor már huszonöt éves volt — rájöttem arra, hogy nem érdemes élni. Maga tudja Patrakovics, hogy én nem kiméltem semmi fáradságot és kipróbáltam az összes sportokat, az orosz-lánvadászattól a szerelemig. Mondhatom, hogy egyikben sem telt örömem, hiszen maholnap egy gyalogséta is nagyobb kockázattal jár a legvakmerőbbnek látszó légi bravurnál és az asszonyok, akikben pedig a legtöbb reményem volt, vagy józan családanyák, vagy ha nem azok, a kalandjaikat is veszélytelenebbül kötik már, mint valamikor a harisnyákat. Mondja Patrakovics, mit ér az olyan élet, amelyik nem nyújt számunkra semmi váratlant és főként semmi veszélyest?

Patrakovics nem volt egy véleményen a herceggel, mert akinek olyan szép és szerelmes felesége van, mint a hercegné, annak nincs joga az élet ellen panaszkodni. De a fenséges úr előtt nem volt szabad a hercegnéről beszélni. Különváltan éltek és a herceg törvényesen is elvált volna ha a törvényes válást nem tiltják a házitörvények. Az teljesen érthető, hogy nem találta meg boldogságát a házasságban, mert Vanda örökké vidám lényétől semmi sem állott távolabb annál a szövevényes homálynál, amit a herceg kívánt meg az asszonyoktól. Ezt a hiányt még az sem pótolta a herceg szemében, hogy Vanda szép fején vörös hajzuhatagot viselt, ami egyébként hozzátartozott az asszonyi szépségnek őfensége által is kívánt kelléktárához. Patrakovics tehát nem tett említést a hercegnéről s a hódolattal kevert alattvalói bizalmasság hangján a következőket felelte a hercegnek:

— Fenség, próbálkozzék talán a tudományokkal. Vélemé-

nyem szerint a tudomány is sport, az agyvelő sportja s bármily ártatlannak is látszik, egyike a legveszélyesebb sportoknak a világon. Egyetlen sportág statisztikája sem tud felmutatni annyi szerencsétlenséget, mint amennyit a tudományok zúdítottak az emberiségre. Fenségednek azt az élményt is nyújtani fogja, amit az ismeretlen dolgokkal való megismerkedés okoz. Én azt hiszem, hogy hercegséged ezen a területen nagy mértékben kiélvezhetné személyes bátorságát.

Öfensége pár pillanatig elgondolkodott. Némi bizalmatlanságot táplált a tudományokkal szemben, melyeknek művelőiről csupán annyit tudott hallomásból, hogy hanyagul öltözködő és darabos modoru emberek. Milyen lehet akkor maga a tudomány, mely ezeknek az embereknek a gondjaira van bízva? Viszont meggondolást érdemel az is, hogy például az emberevők sem szabattják londoni szabóknál fügefaleveleiket és a modorukhoz is némi szó fér, az őserdő, amelyben élnek, mégis igen érdekes. A kettőt úgy lát-szik külön kell választani egymástól, Afrika ősvadonját az emberevőktől s a tudomány őserdejét a tudósoktól.

— Mond valamit Patrakovics — szólt némi tünődés után a herceg — ezt a tudománydolgot meg fogom próbálni.

Patrakovics összeállította a híres tudósokból álló expedíciót, mely a herceggel nekivágott a szellemvilág őserdejének. Miután bekalandozták annak főbb terepeit és néhány titkos járatát is, a herceg szinte tomboló haraggal tért vissza — amint ő mondotta — a civilizáció területére.

— Hallja Patrakovics, maga engem ugyan alaposan becsepegt. Hiszen ezek a tudósok semmit sem tudnak s az egész tudománydolog nem egyéb, mint fából vaskarika, a kör négyszögesítése és más egyéb humbug, amit csak akar. Például arról a legérdekesebbbről, hogy hol kezdődik és hol végződik a végtelen, még csak sejtelmük sincsen. Tolvajnyelven beszélnek és becsapják a világot. Nem sokat vártam az egésztől, de ennél nagyobb csalódás még nem ért az életben.

Öfensége akkor már huszonhat éves volt. Egy herceg, aki az összes szórakozásokkal már rég betelt és csalódott a tudományokban is. Kiábrándult és öregedő férfi, aki elkesergett azon, hogy semmi sem sikerült neki, amihez az életben kezdett. Még a szegénység sem, amit azért szeretett volna magának megszerezni, mert gyanuja szerint csak a szegények élete nyújt harcot és veszedelmet. Evégből képtelen összegeket szórt a rulettasztalokra, de minden alkalommal még képtelenebb összegeket söpört eléje a krupié. Amihez csak nyult, abból mind pénz lett, úgy ömlött eléje a rengeteg arany, mint a nyári záporosó. Szegény akart lenni és egyre gazdagabb lett. Még az amerikai párbajjal sem volt szerencséje, mert minden esetben ellenfelei húzták a fekete golyót, amit aztán eltettek emlékül, anélkül, hogy az acélgolyót a fejükbe röpitették volna. Ezzel teljessé vált az emberekben való csalódása és minden oka megvolt ahhoz, hogy egy nap így szóljon Patrakovicshoz:

— Rájöttem arra, hogy életünk egyetlen öröme az a pillanat, amikor majd meghalunk. Az a bölcs ember tehát, aki úgy rendezi be életét, hogy mennél nagyobb örömét lelhesse a halálában. És mondja Patrakovics mi lehet örömtelenebb valami az unalomnál? Aki egész életét végigunatkozza, az úgy hörpinti fel a halál pillanatát, mint nehéz vacsora után az első pohár pezsgőt. Azért élünk, hogy meghaljunk és akkor halunk meg boldogan, ha előzőleg jó sokat unatkoztunk. A jövőben nemcsak eszerint akarok élni, hanem ennek az egyetlen helyes életmódnak terjesztésére akarom szentelni hátralevő napjaimat.

Öfensége akkor már huszonnyolc éves volt s így minden emberi számítás szerint valóban alig harminc-negyven esztendő volt már csak hátra az életéből.

— Vegye tehát tudomásul, — folytatta rövid szünet után előbbi szavait a herceg — hogy kraszneviszokai birtokon országot létesíték azok számára, akik hajlandók követőimül szegődni. Nevezhetjük az országot az Unalom országának, vagy a Boldogság előcsarnokának is. Mind a két elnevezés helyes és kifejező. Magát, akinek

kiváló képességeit már régen felismertem s aki már eddig is nem egy halálosan unalmas órát szerzett nekem, ezennel országom helytartójává nevezem ki és megbízom azzal, hogy haladéktalanul tegye meg az ország üzembehelyezéséhez szükséges összes intézkedéseket.

Patrakovicsban ezer ellentmondás támadt föl a herceg szavaira és most is, mint minden hasonló esetben a Vanda hercegnőre szeretne volna emlékeztetni, de ezt épp úgy nem tette meg most, mint máskor sem, mert rég megtanulta, hogy olyan előkelő és gazdag urral, akinek a holdjai is ezekben vannak, nem szokás vitába szállni egy olyan szegény embernek, akinek az ezrei is csak a holdban vannak. Tehát engedelmesen nekilátott az ország megszervezésének. El kellett ismerni, hogy a herceg kitűnő ösztönrel jelezte ki az új ország létesítésének helyét rengeteg birtokainak egyikén. Talán nincs is a földkerekségnek egyetlen darabja sem, mely sivárságban, egyhangúságban felvehetné a versenyt Kraszneviszokáival. Valamikor dus erdőségeit egy könnyelmű őt az utolsó szál fenyőig kiirtatta s később egy hegyomlás sivár kötengerré változtatta az egész táját, ahol valamirevaló növény nem tudott megteremni s amit az énekesmadarak messze elkerültek.

Mindenképen olyan hely volt, ahol zavartalanul unatkozhatnak az unalomra vágyó emberek. Szigorú törvények gondoskodtak arról, hogy semmi szórakozás, eszmecsere, sport, zene meg ne háborítsa őket ebben, kivéve a műkedvelői előadások rendezését, melyek régi megfigyelés szerint csupán a résztvevőknek nyújtanak szórakozást. Patrakovics gondoskodott gazdagon berendezett könyvtárról is, melynek több ezer kötete olyan kitűnő művekből állott, mint telefonkönyvek, logaritmustáblák, cím és lakjegyzékek, árjegyzékek, szótárak, a köztisztasági hivatal statisztikai évkönyvei, vásárpénztári rendeletek, időjárásjóslatok az elmúlt esztendőkről, tartalomjegyzékek tartalom nélkül, sorsolási és akadémiai értesítők, vízállás és népszövetségi jelentések, továbbá egy ízkötetes tanulmány a légy talpán észlelhető felületi alakváltozásokról. Szóval mindazok a művek, melyek

kisebb adagolásban is felérnek a legerősebb altatószerrel, nagyobb mennyiségben pedig gyors halált okozhatnak.

A bevonuló herceget testületileg fogadták a kőtenger kapujában. Csupa aggastyán gyült össze, akik kifeszített ernyőkkel védekeztek a nap melege ellen. A ferencjózsef-kabátok sötét egyhangúságát egyetlen női ruha tarka színfoltja sem bontotta meg. Olyan nő ugyanis nem akadt, még a legöregebb évjáratokból sem, aki a boldog halálért hajlandó lett volna lemondani minden szórakozásról. Az ünnepi beszédet, ásitások sűrű tetszésnyilvánításaitól kísértén, Patrakovics tartotta. Györnyörű beszéd volt, folyton ismétlődő egyetlen gondolatból s mire alig néhány óra alatt befejeződött, a legtöbben már aludtak. A herceg maga is alig tudta leküzdeni álmoságát. Elragadtatásának adott kifejezést a beszéd végén:

— Patrakovics, maga minden reményemet felülmultha. Jóegynéhány akadémiai ülésen és udvari díszebéden vettem már részt, de mondhatom, hogy még soha az életben ilyen szívből nem unatkoztam.

Az ország olyan kitűnően működött, hogy a hercegnek egyetlen pillanata sem volt, amikor ne unta volna halálosan magát. A percek óráknak, az órák napoknak, a napok heteknek s a hetek hónapoknak látszottak. Néha már a fogát csikorgatta rettentő unalmában. Dühében hetökörnek, a föld legnagyobb szamarának nevezte Patrkovicsot. Titkon azt remélte, hogy sikerült őt ellentmondásra ingerelnie. De a titkár tiszteletben tartotta az ország törvényeit, melyek szigorúan tiltottak minden vitát és eszmeccserét és engedelmes helyesléssel felelgetett a herceg dührohamaira:

— Igenis fenség hatökör vagyok és a legnagyobb számár a világ.

— Ne legyen beképzelt, mert nem azt mondtam, hogy a világ, csupán a föld hátán.

Mire a visszhang engedelmesen felelte:

— Hercegséged parancsára, nem a világ, csupán a föld hátán.

Be kellett látnia, hogy Patrakoviccsal nem tud boldogulni. Embereket keresett, akikkel társaloghatott volna, talált is két beszélgető öreget, de társalgásuk még jobban felbőszítette.

— Hogy van, hogy? — kérdezte az egyik.

— Jól nagyon jól — felelte a másik.

— Van valami véleménye méltóságodnak arról, hogy nekem semmiről sincs véleményem?

— Véleményem szerint méltóságodnak véleménye, mindenben az én véleményem.

Egymásra mosolyogtak, mint akik kitünően szórakoznak. Semmi nyoma sem volt arcukon az unalomnak. Közönséges szélhámosok, akiket kellemes érzéssel tölt el a tunya semmittevés. Ugy látszik a herceg az egyetlen, aki minden lázadó ösztönét legyőzve, vágyai ellenére halálos gyötrellemmel unatkozik.

Ami még sohasem történt meg vele, ábrándozni kezdett. Megirigyelte az írókat, akik ráhajolnak a papírra és máris szórakoztató világok veszik őket körül. Egyszer már azon a ponton volt, hogy maga is megpróbálkozik az írással és tollat ragad, de nem volt mit megragadnia, mert az országban nem volt sem toll, sem tinta, sem papiros. Végso kétségbeesésében odáig vetemedett, hogy olvasni akart. Felturta a könyvtár polcait, de a könyvek rengetegében egyetlen sort sem talált, ami legalább egy pillanatra enyhítette volna intőzatos szellemi szomjúságát.

— Patrakovics — rimánkodott a titkárának — legalább egy meséskönyvet szerezzen be, nem bánom akár olyat is, aminőt a kis gyermekek számára készítenek Jancsiról, Juliskáról, a boszorkányról, meg más egyéb érdekes történetekről

De Patrakovics hajthatatlan maradt:

— Tiltják az ország törvényei és fenséged alkotmányos uralkodó, akit ép úgy köteleznek a törvények, mint legszerényebb alattvalóját, Kintzl urat, akit ép tegnap, félnapi sőt zárkával büntettem azért, mert várat épített a homok-

ban. Hol van felséged kívánsága Kintzl úr ártatlan szórakozásától?

A herceg egyre elborulóbb lélekkel bolyongott Kraszneviszoka sziklarenetegében. Egyre gyakrabban jelent meg előtte feleségének paripasudár alakja, hajának lombvörös zuhatagával. Ez nyilván már az agónia állapota, amikor kísérteni kezdenek a mult emlékei.

— Ugy látom Patrakovics — sóhajtott fel egy nap a herceg — úgy látom, hogy életem végorája következik. Mielőtt végleg lehunynám a szememet, még egyszer beszélni akarok a feleségemmel.

Aztán ágynakdőlt és olyan bágyadtan viselkedett, mint a haldoklók szoktak utolsó percek előtt. A titkár táviratozott a hercegnőért, aki néhány óra múlva repülőgépen érkezett meg Kraszneviszokára. Patrakovicssal való rövid tanácskozás után, megjelent a beteg ágya mellett.

— Ne értsem félre Vanda, — mentegetődzött a herceg — csupán azért kérettem, mert amint maga is tudja, házi törvényeink előírják, hogy a halál pillanatában törvényes feleségünk zárja le a szemünket. Nagyon lekötelezne, ha majd eleget tenne, remélhetőleg rövidesen, ennek a törvénynek.

— A legnagyobb örömmel — felelte vidáman Vanda — de addig is, míg sor kerül erre, engedje meg, hogy néhány intézkedéssel megrövidíthessem majd utolsó perceit. Nem vagyok híve annak az orvosi elvnek, mely mindenáron meg akarja hosszabbítani a gyógyíthatatlan betegek életét, ahelyett, hogy szenvedéseiket rövidítené meg.

— Mondhatom Vanda, hogy ezzel a legnagyobb mértékben hálára kötelezne.

— Valóban nincs miért Sztaniszló, ezzel csak hitvesi kötelességemet teljesítem, amelynek gyakorlásától mindaddig megfosztott a maga szeszélye. De ha már háláról tesz említést, úgy azt semmivel sem róhatná le jobban, mintha titkárát, Patrakovics urat tenné meg általános örökösévé.

— Ezt a legnagyobb örömmel Vanda, de mégis mi készíti erre a kérésre?

— Csupán az Sztaniszló, hogy nem szeretném, ha leendő férjem minden vagyon nélkül lépne a házasságba.

A herceg felült az ágyban:

— Hogyan Vanda, csak nem akarja azt mondani, hogy halálom után a titkáromhoz megy feleségül?

— De igen éppen ezt akartam közölni magával.

— Ez természetesen magánügy — mondta a herceg és közönyt igyekezett elhíttetni a hangjával — de mégis ajánlom, vegyen mindent alaposan fontolóra, mielőtt végérvényesen határozna. Maga elvégre mégis csak hercegnő, Patrakovics pedig egy közönséges személyi titkár és azon felül igen rozoga és öregedő fickó.

— Ezt nem vitatom magam sem, de mi mégis szeretjük egymást.

A herceg tágra meresztette a szemét:

— Szeretik egymást?

— Jóformán attól a perctől kezdve, hogy megismerkedtünk.

— Másként tehát a mi egybekelésünk óta?

— Nagyon helyesen következett, valóban azóta.

— Szóval maga engem már az első naptól kezdve megcsalt? — és harag perzselődött a herceg hangjában.

— Nagyon kérem kedves Sztaniszló, hogy kerülje ezeket az alpári kifejezéseket. Ez nem méltó magához.

— Az ördögbe is! már hogy ne lenne méltó, amikor én mind máig azt hittem, hogy maga az asszonyi hűség mintaképe.

— Ah Sztaniszló egész életünk egyébből sem áll, mint a csalódások hosszú sorozatából.

— És ezt maga ilyen könnyedén állapítja meg?

— Hát nem mindegy ez már magának, akinek rövidesen része lesz abban a legnagyobb örömben, amiért élünk? Nem is hiszem, hogy komolyan érdekelné azoknak a boldogtalonoknak sorsa, akik a maguk gyarlóságában örö-

müket tudják találni a földi létezésben. Bizony, mi sokat fogunk együtt utazgatni, megvitatjuk az élet dolgait színházba járunk és sportolunk s gondunk lesz arra is, hogy neves emberek, híres tudósok és művészek forduljanak meg a házukban. Ha tehát életünk nem is lesz olyan szép, amilyen a magáé volt, főként az utóbbi hónapok alatt, de mentse ezt az a tudat, hogy mi igen gyarló lények vagyunk, akik elég oktanul hiszik azt, hogy az életnek más célja is lehet, mint az unatkozás. Arra nézve is megállapodtunk Homérrel. . . .

A herceg, aki az unalomban töltött hónapok csömörével egyre irigyebben hallgatta felesége új életének terveit, indulatosan közbe szólt:

— Legalább az én jelenlétemben ne nevezze Homérnak azt a hűvány fickót.

— Sztaniszló maga igazán méltatlanul emlékezik meg erről a drága, jó emberről. Lássa, ő mennyivel nemesebb érzéseket táplál maga iránt. Nem csak arról gondoskodott máris, hogy temetése mindenben hercegi rangjához méltó pompával menjen végbe, hanem titokban elkészítette azt a szarkofágot is, amelyben maga fogja majd örök álmát aludni. Ugye milyen kedves ez tőle? Sőt megállapodtunk abban is, hogy a kraszneviszokai országot a maga nemes eszméinek ápolására akkor is üzemben tartjuk majd, ha maga már nem lesz a földön. Hígyje el nekem, hogy Homér . . .

A herceg nagyot kiáltott.

— Megtiltom, hogy még egyszer a keresztnévén merészelje nevezni. Egyelőre még élek, én vagyok a maga ura s addig maga az én parancsaimat tartozik teljesíteni.

A hercegné alig tudta visszafojtani kitörni akaró vidám nevetését.

— Sztaniszló — felelte a méltatlanul megbántott gyöngéd lelkek fátyolosan szelíd hangján — nem akarom jelenlétemmel tovább fárasztani, mert magának semmi sem árt jobban, mint az izgalom. Az izgalom ugyanis nem csak vérkeringésének működését fokozza, ami a maga esetében könnyen

okozhatja életének meghosszabbítását, hanem némileg el is szórakoztatja s ezzel is megfosztja attól az örömtől, amit a halál pillanata szerez majd magának.

Felállt és méltóságteljesen kisuhogott a szobából.

A herceg teljesen megfeledkezett arról, hogy életének utolsó óráit éli. Fürgén kiugrott az ágyból és pillanatok alatt felöltözött. Aztán kirohant a boltíves, hosszú folyosóra a titkár szobája felé és olyan sebesen, ami nem egy haldoklótól, hanem még egy marathoni futótól is szép teljesítmény lett volna. Amikor belépett a titkárhoz, úgy bevágta az ajtót maga után, hogy még az ablaktáblák is összeremegtek.

— Patrakovics! — üvöltötte — maga a leghitványabb ember! Ne is merjen tagadni, a feleségem már bevallott mindent.

A titkár egy csöppet sem ijedt meg, sőt lojális mosolyt láttatott az ajkai szélén:

— Nincs jogom a fenséges asszony kijelentéseihez magyarázatot fűzni...

— Igazán kedves magától, hogy nem nevezi őt egyszerűen Vandának, mert a feleségem magát már csak a keresztnévén emlegeti.

Patrakovics ha lehet, még mélyebben meghajolt mint az előbb és zavartalanul folytatta a megkezdett mondatot:

— ...de meg vagyok győződve arról, hogy őfensége csupán felderíteni akarta hercegséged utolsó perceit.

— Hallja Patrakovics, azt mélyen kikérem magamnak, hogy ostoba tréfát üzzön velem. Már miféle vakmerő elképzelés azt hinni, hogy engem felderítene az, ha a feleségem és a titkárom ...?

Nem találta a megfelelő szavakat és befejezetlenül hagyta a mondatot.

Patrakovics úgy testtartásával, mint arckifejezésével mindent elkövetett, hogy az álmélkodás eleven szobrává változzék át:

— Hát nem nagy örömhír fenséged számára, hogy a her-

cegnő... hogy is mondjam... hát igen, hogy a hercegnő
őfensége egy pillanatig sem szeretette hercegségedet?

— Nem! — üvöltötte magából kikelten és nagyon őszintén
a herceg — egyáltalában nem!

Aztán észbe kapott, hogy nagyon is elárufta magát és
néhány izgatott lépést tett fel-alá a szobában. Majd egy fo-
telbe ereszkedett és pár pillanatig haragos ütemeket do-
bolt ki az asztalon. Irtózatos harcot vívott magával. Ah, soha
se hitte volna, hogy így fog fájni neki ez a dolog.

— Én nem tudom — sóhajtott fel hirtelen — mi ment ben-
nem végbe Patrakovics? Valami egész furcsa dolog. Már
kezdem azt hinni, hogy úgy látszik, mégis szeretem a fele-
ségemet. Mit mondjak magának Patrakovics, harcolni sze-
retnék érte és ha maga nem lenne ilyen szánalomra méltó
fickó, már rég keresztülszúrtam volna.

A titkár udvariasan meghajolt:

— Ez esetben fenséged valóban méltatlanra pazarolta
volna nemes haragját.

— Szóról-szóra igaza van. Az egészben tulajdonképpen az
a legbántóbb, hogy ép magát választotta, egy ilyen rozoga
és fakó embert. Mert nézze meg saját magát — s tükör elé
vonszolta a titkárt — és most feleljen arra, mi öröm lehet
egy ilyen külsejű embert szeretni, aminő maga és mi lehet
megalázóbb rám nézve annál, mint hogy egy ilyen ember
hódítja el a feleségemet?

— Nem fenség — fulladozott Patrakovics, torkán a her-
ceg ujjainak szorítása alatt — ennél valóban nincs semmi
elképzелhetetlenebb és ennél semmi sem lehet megalá-
zóbb, csak kegyeskedjék már elengedni a nyakamat, mert
különben nyomban megfulladok.

Miután a herceg teljesítette ezt a kérést, a titkár az író-
asztalhoz lépett és egy levélköteget vett elő a fiókból.

— Mégis örüljön fenséged, hogy a hercegasszony mind e
leveleket énhozzám és nem az Azovi herceg őfenségéhez
írta, aki sem nem öreg, a világért sem rozoga s a vagyona
sokkal több, mint fenségedé.

— Azt akarja mondani, hogy talán az az ázsiai despota is?

— Nem fenség, csupán azt akarom mondani, hogy ezeket a leveleket a leghűbb feleség és a legmegbízhatóbb titkár váltották egymással abból a célból...

Kinyílt az ajtó és belépett a hercegnő:

— Hogy visszatérítsék magát a helyes élethez — fejezte be Patrakovics mondatát.

A herceg felkiáltott:

— Vanda! hát maga szeret engem?

Vanda elmosolyodott és kissé megrándította a vállait. Öfensége mindezt a teljes béke jelének tekintette és kitért karokkal sietett az asszony felé. De Vanda előrenyújtott karjai az útját állták:

— Ohó Sztaniszló! ha szeretem is, mégsem bocsájtok meg ilyen könnyen. Maga előbb megunt engem, aztán megunta az életet, megunta önmagát és végül megunta az unalmat is. Ez utóbbi cselekedetét nem lehet eléggé helyeselni, azonban annyira én is vagyok asszony, hogy a megbocsájtást nem ajándékozom oda bűnhődés nélkül.

— Drága Vanda, hát nem volt elég bűnhődés számomra, hogy bezártam magam ebbe a krasznaviszokai börtönbe?

Az asszony a fejét rázta:

— A bűnhődés majd az lesz Sztaniszló, hogy minden esztendőben egyszer teljes magányban négy hetet vezekel át e helyen és elmélkedik azon, hogy milyen nagy kincse a férfinak az olyan asszony, aki hű marad akkor is, amikor a férfi már mindenről, még önmagáról is lemondott. Hajlandó erre ünnepélyes fogadalmat tenni itt, Patrakovics jelenlétében?

A herceg, bár túl szigorúnak találta a bűnhődést, esküre emelte jobb kezét és engedelmesen mondta:

— Ünnepélyesen fogadom.

Még aznap délután egy ezüst színű repülőgép emelkedett a sziklacsúcsok fölé s pillanatok múlva eltűnt a felhők között. Az állam polgárai csak akkor tudták meg, hogy az ország fejedelem nélkül maradt és a játék véget ért. Pat-

rakovicstól felvették járandóságait, aztán parókáikat és állszakállaikat letépve, hosszú menetben indultak el a távoli állomás felé.

Néhány óra múlva már egy lélek sem volt Kraszneviszón, melynek sziklarenetegében virág nem terem s melyet messze elkerülnek az énekesmadarak is. Csak a herceg tér oda vissza évente egyszer, hogy fogadalma szerint teljes magányban vezekeljen néhány hétig és elmélkedjék azon, hogy milyen nagy kincse a férfinak az olyan asszony, aki hű marad akkor is, amikor a férfi már mindenről, még önmagáról is lemondott.

SEBESI ERNŐ:

HA.

Az ucca testén nappal a zaj száz foltja,
De éjjel meglesem a homályt s szelid bronza
Ilyenkor árva kedvem hívogatón vonzza,
Míg csönd a húnyó láрма életét kioltja.

Tán éjjél lehetett, amikor tegnap roppant
Nagy csöndben járkáltam a kihalt, üres járdán
És egy uccasárkon a megszokott kép várt rám:
Egy szegény hadirokkant mankón элем toppant.

A koppanás visszhangja jött, csak jött mögöttem,
S elgondolkoztam, amíg kapum elé jöttem:
Ha mankók erdeje e süket emberöltő

Fülébe vádat zúgna, tán e pillanatban
Holt dög a háború, e mord s vérengző vadkan, —
De szóltam magamhoz: „Menj, afudj, naiv költő.”

Ford. SEBESI ERNŐ.

TAMÁS MIHÁLY:

BUDAPESTI TALÁLKOZÓ

Már huzamosabb ideje gyanakodott Lanti Cézár, hogy ő tulajdonképpen a dolgok fölött él. Érezte ő ezt régebben is, de az érzéseit nem tudatosította mindjárt, mert hiszen ahhoz az kellett volna, hogy a dolgok elmúlása fájjon neki. Ő azonban ilyesmit nem érzett, mert az amiből eredt, ami ő, az a végtelenből jött és a végtelen felé tartó együtemű fájdalom úgy fogta körül az életét, mint az ősköd a vajudó világot, vagy mint a férfi vágya a szerelmes asszonyt. És így a külső dolgok kívül maradtak.

Az utazótáska is ijedten tárta szét önmagát és a szijjak benne ásítva ébredtek fel a fényre.

— Utazunk? ... ejnye no ...

Meleg teveszőr-takarót tett a táskába, felfújható gummi-párnát, emellé fehér huzatos tollpárnát és vékony bivalybőrtalpú papucsot. Azután — ahogy egyenesre emelkedett a görnyedésből — nagyot nyújtózkodott, hogy elűzze a test apró ellenségeit. Ezelőtt ezt se tette.

Arra gondolt, hogy egyszer bejárta már a világ műveltebb tájait és akkor keztyű volt a poggyásza, ujságpapiros a párnája és mégis feltárul előtte a művelt tájak csodálatosan egyforma ragyogása.

Elmúlt ez is.

A vonatban jó ágyat vetett magának, puha párnára fektette a fejét és a cigaretta izzó hegyén egyre nagyobb tömeggé nőtt a hamu, és ahogy a hamu nőtt, úgy fogyott el a fény ragyogása.

Budapesten lehunyta a szemét, amikor kilépett a hajnal ottfelejtett villogásába és a kávéház jóleső melegében roppant kíváncsisággal itta a tejeskávét. Habot is kért rá és sohasem élt türelemmel kavargatta el a barna folyadékban, mialatt egyre figyelte a két szín egymásba olvadását.

Fent a villa-városban elébe futó kisfiu nyitotta meg előtte

a vasrácsos kaput és bent a házban a korai délelőtti józan világossága volt.

— Maga küldte ezt a levelet ugye?

Az asszony bevitte őt a belső szobába, s a mult könnyű köde ment a nyomában.

— Nem haragszik, ugye?

Lanti a képeket nézte a falakon, tájképek voltak és egy leány valószínűtlen aktja.

— Szépek ezek a képek.

Az asszony is a képekre emelte a szemét: a szeme kék volt, mint az akt szeme a falon.

— Szegény uram nagyon szerette őket. Különösen ezt itt, a vízpartot, a vízpart mellett az utat és a háttérben a kék hegyet... én mondtam a festőnek, hogy ezt fesse le.

Lantira emelte szemét az asszony és a szemében a lánykori visszaszökött pajkossága ingerkedett a férfival. Lanti a hajához nyúlt és végigsimította az elszürkült szálakat.

— Ó a táj ismerős nekem. És mondja, maguk így éltek együtt hárman: a kép, maga és a férje? ... mondja, meddig éltek így?

Az asszony szeme elborult.

— Tizenhat évig... az a kisebbik fiam volt, aki ajtót nyitott magának. Tizenhat évig... szép volt. Érdeklí ez magát?

Cigarettára gyújtott Lanti és ahogy az égő gyufa az arca előtt lebegett, parányi reszketést látott a lángban. Az ő keze pedig sohasem reszketett.

— Óh, csak azért kérdezem... igen... az én szobámban is van egy kép... én mondtam a festőnek, hogy azt fesse... a vízpartot, a vízpart mellett az utat és a háttérben a kék hegyet.

Az asszony arca ragyogott és a keze Lanti felé mozdult.

— Igazán? ... és olyan, mint ez?

— No nem, mégis más... ez itt a világ valóságos színei, nap süt és a víz folyik. Az enyém, ott az egész olyan, mintha menekülne és aki nézi, azt érzi, hogy futnia kell utána, különben minden elvész... és a víz áll az út mellett.

Cselédlány jött be a szobába és az asszonyát hívta. Az

ajtónál állt meg az asszony, onnét fordult vissza feléje.

— Nézze Lanti, ha már itt van, maradjon nálunk ebédre. Jó?

Felállt Lanti a székről, amelyen eddig ült és ottmaradt a széken minden, ami eddig volt.

— Attól függ, hogy jó ebédet ad-e?

Az asszony megállt és megindult benne a feleség.

— Mit szeret? főzök magának kedvére, ha akarja.

Lanti közelebb lépett és szinte az arcába fujta a cigaretta füstjét.

— Zöldbablevest és bécsiszeletet ugorkasalátával, jó?

Végigharsogott a szobán az asszony tiszta nevetése.

— Maga!...maga!... sohase fog megjavulni. Honnét vegyek én most zöldbabot és ugorkát?... Nézzen ki, ember, az ablakon, nem látja, hogy tél van?

Lanti arcát huncut mosolygás lepte el, kisfius, mint amilyen akart most lenni.

— Az évszakokat mi magunkban hordjuk, ha akarjuk... és nem fontos az, ami az ablakon túl van.

Elment az asszony és nem is jött vissza. Lanti a könyvszekrényhez lépett, a könyvek sarkát nézegette, azután bejött a kisfiu. Most már szépen bemutatkozott, kezét hangosan csapta a Lanti tenyerébe.

— Nálunk ebédel a bácsi?

— Ha szívesen látsz, igen.

— Én a bácsit nem is akartam beengedni, mert nem tudtam, kicsoda.

— És most már tudod?

A kisfiu meghökkent, mint akit fogas kérdéssel támadtak meg. Azután nevetett, mint aki megtalálta a feleletet.

— Ez most már egészen más...

Karosszékre ült és a kisfiut magához húzta. A kisfiu haja éppen az arcához ért, beszívta magába ezt az illatot és ahogy a karjával erősen magához szorította a szép gyermektestet, arra gondolt, hogy ez mind, így, ahogy van, az övé lehetne. És a másik is, aki még nem jött haza az iskolából.

Igen, az övé lehetne itt minden, a csönd és az élet unott s mégis csodálatos szépségei. Mert minden olyan egyszerű, ez itt: a képek a falon, a másik szoba nyitott ajtaja és az ernyős lámpa a kályha szögletében. Csakhogy akkor ő elment és vakon futott és az erdő ámitó rengetegében sok idő múlva vette észre, hogy az útja mindig oda fordul vissza, ahonnét bolyongásaira indult. A víz partjára, a víz partján az útra és az uton túl a hegy messzi kékjéhez. Ahonnét elfutott.

Zöldbaleves volt ebédre és bécsiszelet ugorkasalátával. Négyen ültek az asztalnál, a nagyobbik fiú is hazakerült ebédre. Lanti összezsapta a tenyerét a csodálattól, amikor a zöldbab az asztalra került.

— Ejnye... ezt én nem gondoltam ilyen komolyan.

Az asszony piros volt a konyhától és nevetett.

— Én komolyan gondoltam.

Bőven szedett a Lanti tányérjára, mert Lanti szerénykedett.

— Egyen, ha megrendelte!... maga!

Evett Lanti, jóétvággal és az ugorkasalátánál újra bocsánatot kért, hogy ő nem így gondolta, de azért abból is kétszer szedett. A fiúk lelkesedtek és faggatták az anyjukat, hogy milyen ünnep van, hogy ennyire ünnepi az ebéd, de az asszony nem felelt nekik.

— Egyetek!

A fekete is jó volt az ebéd után, tiszta babkává és Lanti elégedetten állapította meg, hogy kint a konyhán nem hagyták károsan sokáig állni a tűzön.

Amikor elbucsuzott, mind a hárman kikisérték a vasrácsos kapuig és Lanti csak a vonatban vette észre, hogy a levelet, amellyel reménytelen magányából ideutazott, a szoba kerek asztalán felejtette.

Mindegy. Nincs értelme, hogy visszamenjen érte, gondolta. Egyáltalán nincsen semmi, aminek értelme lenne.

MORVAY GYULA:

PARASZTOK.

Az is valami, hogy reggel és este
ráborulunk a barázdára.
Az is valami, hogy gyilkolunk érte.

Emberek a hantokon,
parasztok a szérűn,
belefulladva porhanyásba
földeknek ölében,
kerteknek végében.

Szerha-magas arcok,
keresztül-kasul a vonások
paraszt rajtuk.
Hogy villannak a dűsbársonyú csillogások!

Hiába szegények,
kabátjuk hiába feslett,
ráborulnak a barázdára,
az is valami, hogy gyilkolnak érte,
így akarnak más életet
hajnalhasadásra.

TÁVASZ ELŐTT.

Ki tudja hányadszor csomagol vérem
Óceán és kertek felé,
nem tudom hányadszor kérem
sorsomtól, hogy szálljon végtelen elé.

Zsombékok harmatban fürödnek,
kék virágok, almafák nyílnak
amint lépek, szemeim eltűnődnek,
mert tavasz lesz, illatok hívnak.

Szétrúgom falum rongy kerítését,
szent lüktetést tapasztok vágyódó szívemre.
Csitítom vérem nyerítését,
hiába, nyugalanság borul szívemre.

Ki tudja hányadszor csomagolok
megejtő erő felé,
nem tudom hányadszor vándorolok
vágyva a végtelen elé.

SZLOVENSZKÓI MAGYAR KULTÚRA ÉS KULTÚRMUNKA

(Féja Géza szlovenszkói irodalmi vonatkozásban is olyan nevet jelent, hogy cikkének szívesen adunk helyet. A szerk.)

A kisebbségi kultúrmunka mindig fokozott felelősségű és fontosságú. Egyrésztől ugyanis a kisebbség életének fenntartása állandóan problémát okoz, tehát fokozott ellentálló erőt és munkatöbbletet kíván a nemzet minden tagjától, másrésztől pedig a kisebbség a maga fokozottabb életében értékes ajándékot teremthet a nemzet, a nyelvterület egészének. Világos tehát, hogy a kultúrmunka fogalmának és területének szélesebbé, átfogóbbá s egyetemesebbé kell válnia szlovenszkói életünkben. Az írónak a szokottnál több munkát, átfogóbb emberi s nemzeti szerepet kell vállalnia, ha a kisebbség egyszerű tagjaitól is ilyet várunk. De mielőtt a szlovenszkói magyar szellemi élet új szerepéről szólnánk, elsősorban e szellemi élet betegségeiről, az új emberi s nemzeti szerep akadályairól kell szólnunk.

Kisebbségi életünkben már kezdettől fogva furcsa „kegy-irodalom” ütötte föl a fejét. Inaszakadt elmélet született, hogy a toll minden magyar forgatója fontos nemzeti hivatást tölt be, tekintet nélkül arra, hogy a toll szántotta barázdában tiszta búza, vagy pedig giz-gaz terem. Sok helyütt odáig ment a dolog, hogy valóságos dilettáns íróbokrok teremtek, provinciális színvonallal s göggel. A kritikát kezdettől fogva ártalmas valaminek nyilvánították, mintha rossz versekkel s regényekkel népet és nemzetet lehetne menteni. Amennyire hiányzott az igazi magyar kultúra helyes és céltudatos megszervezése, az organizáló, agitáló, a gyűjtő és rendező kultúrmunka, annyira felbur-

jánzott az irodalmi termés, s a rossz rímek nemzetmentő fölénnnyel csikorogtak.

Ezek után igen könnyen érthető, hogy a kisebbségi irodalom sorompói igen korán, gyorsan s szűk ikis udvar átölelésével beérve lecsukódtak. A lapok s folyóiratok nem törekedtek arra, hogy a magyar szellemi élet egészét nyomon kövessék s a magyarsági legnagyobb, legértékesebb szellemi teljesítményeire fordítsák a figyelmet, Magyarország s Erdély legizgalmasabb s nagy hullámverést okozó könyvei, kulturális tettei s mozgalmai be sem jutottak a szlovenszkói magyar tudatba. A többi magyar nyelvterületek életét alig kísérte figyelemmel. Nem érdeklődött különösebben ama nagy belső felfedező munka iránt, mely úgy Magyarországon, mint Erdélyben „hazafelé” indult, leszállt a mélyrétegekbe s nem csak publicisztikát és szociográfiát teremtett, nemcsak az ujságírásnak adott új vérkeringést, hanem irodalmi megújulást is eredményezett. Tamási Áron a székely népi élményből indult el a keleteurópai ember lelki világának egyre erőteljesebb ábrázolásához. Kodolányi János regényei, mégis új s kitűnő történelmi regénye, a „Vas fia” is e nagy felfedező népi élményekből táplálkozott. Az új népi élmény újjá teremtette a magyar lírát (Erdélyi, Ilyés, Sinika, stb). A magyar szociológiát irodalom új virágzásnak indult. Az ujságpapír túl az aszfalton az egész magyar glóbuszt kívánja átfogni. Miért nem mérített a szlovenszkói irodalom s publicisztika semmit, illetve olyan keveset ebből az új írói szerepből és magatartásból, melyet ösztönösen a szétszórt magyarság szellemi életének s egységének megmentésére és fokozására teremtettünk?

De baj van kisebbségi irodalmunk keletközépeurópai szemhatárával is. Hiszen a kisebbségi magyar kultúráknak kellene tudatunkat a középkeleteurópai népek életének, lényének, emberi valójának megmutatásával, kitérésével meggazdagítaniuk. De, hogyan

várjuk e nagy és óriási szellemi erőfeszítéseket követelő művet, mikor még magának a magyar szellemi kisebbségnek szellemi térképét sem mérték fel. Az adott nyomokat sem követték, ki gondolt arra, hogy Kodály és Bartók gyönyörű eredményekkel dicsekedő szlovenszkói magyar népköltési gyűjtését folytassák? Ki írta meg a szlovenszkói magyarság történetét, néprajzát? Hányan gyűjtötték össze a falujuk szociográfiai adatait? Melyik publicista tárta fel a szlovenszkói magyar népelet szociális helyzetét? Miért késnek a szlovenszkói magyar városképek? A művészeti emlékek gyűjteménye? Vannak, kik műveik búvókörébe burkolóznak, vannak kik helyi irodalmi központokat szerveznek s a partikularizmusból vallásos kultuszt csinálnak, vannak, kik a szerkesztőségi szoba fonnyadt levegőjébe s a beérkező világlapok lepedőjébe burkolózva azt hiszik, hogy Európát látják, pedig igazában Zselizig s Szobráncig sem ér el a tekintetük. Csak a korszerű kultúrát építő munkások hiányoznak.

A tudat szűkülése a halál előjele. Széles és átfogó tudat nélkül hiába várunk a tömegektől teremtő és hősi magatartást, mert hiányzik hozzá a kovász, a tavaszi eső, a gerjesztő erő. S éppen ezért nem lehet népet és nemzetet tápláló erő az a szellemi termék, mely az ilyen tudatszűkülés beteges, áporodott légkörében keletkezik. A rossz vers, a gyenge regény, a szűklátókörű publicisztika, a partikuláris érdekeket simogató kultúra mind a magyarság emberi s nemzeti igényeinek tagadását jelentik. A dilettáns irodalom tehát távolról sem a nemzeti nyelv ápolója s fenntartója, hanem a nemzet nagy áldozatok és erőfeszítések árán megteremtett szellemi színvonalának megcsúfolása. S ha a nemzeti kultúra őrei nem ilyen emelkedett szempontból nézik és bírálják szellemi életünket, akkor a nemzeti élet lejtőre jutott s az Isten irgalmazzon neki.

Legelsősorban is ki kell tánni a szellemi élet kapuit.

és ablakait a nemzeti kultúra egészének. A magyar szellem legjelentékenyebb alkotásainak kell teret adni s kultuszt teremteni. A partikuláris jellegű szervezet egyetemessé kell szélesítenünk s így teremthetjük meg kisebbségi életünk színvonalát is. Minden mozgulatunkkal a legmagasabbrendű alkotás igényeire kell figyelmeztetnünk s ebben a légkörben majd egykettőre el fog fonyadni a dilettantizmus. Semmi baj sem fog származni abból, ha Szlovenszkóban kevesebb, de értékesebb művek fognak születni s ha az író s a közönség pl. a regény fogalmi meghatározásánál önkénytelenül Móricz Zsigmondra fog gondolni.

De térjünk rá e program s e célkitűzések munkatervére is.

Először is: szabadítsuk ki kultúrszerveinket a kétes helyi-egyéni „értékek” (többnyire dilettánsok) kultuszából s mesterséges tenyészetéből s térjünk át a kollektív helyi értékek kultuszára: népkultúra, történelmi kultúra, társadalmi életünk egészséges tényezői, alakulásai, fejlődési fokai.

Másodszor: minden kultúrszervünket állítsuk az egyetemes magyar értékek szolgálatába. A helyi értékek (valódi értékek, mint fentebb jeleztem) kultusza mellett az egyetemes magyar értékek kultuszát honosítsuk meg. Az előadások, a publicisztika, az ismeretterjesztő folyóiratok elsősorban a magyar tudat kiszélesítésével, gazdagításával foglalkozzanak.

Harmadszor: sohasem szabad a kisebbségi magyar kultúrának megfélemedkeznie arról, hogy a magyar s a többi keletközépeurópai kultúrák között közvetítő és összekötő szerepre van hivatva.

Negyedszer: ki kell alakítani a dilettáns író helyett az egyszerű, építő kultúrmunkás típusát. Amennyire elszaporodtak a dilettáns írók, éppen annyira hiányzik ez a mérhetetlen fontosságú embertípus. A kisebbségi magasabb értelemben vett pedagógiának elsősorban őt kell megteremtenie. Jöjjön az új kultúr-

magyar, aki népfőiskolát teremt a faluban, aki kibányássza a táj s a közösség kollektív értékeit, aki a nemzeti kultúra nagy műveit és friss híreit közölni bírja a közösséggel, meg tudja nyerni számukra a közösséget, aki a népi színpadot valódi drámák színhelyévé teszi, aki a legmagasabbrendű magyar ének-kultúra számára szervez dalárdát, aki tudatossá teszi szlovenszkói életünk összes nyomait és értékeit, aki egyszerűen: a legmagasabbrendű nemzeti és emberi kultúra hivatott papja. Nagy alázat és önfeláldozás szükséges ehhez, de enélkül az áldozatkészség és alázat nélkül sohasem tudunk összeformni sem a szellemmel, sem pedig a közösséggel. Enélkül a magyar értelmiség légüres térben mozog, s munkája útfélre hullott mag. S kérdeem: sajtónk, kulturális és társadalmi szervezeteink hozzá járultak-e komoly és döntő módon ennek az embertípusnak a kialakításához?

Ma a dilettáns irodalom vonz és csábít. De rajtunk múlik, hogy ez az új embertípus vonzzon és csábítson. S e magyar kultúrmunka nem állana meg a nyelvhatárnál, nagy emberi hatása kétségtelen lenne. Lassan és természetesen kezdetét venné keletközép-európai emberi szerepünk is. De a siker érdekében minden magyar szellemi tényezőnek össze kellene fognia. S kíméletlen harcot kellene kezdenünk minden egészségtelen partikuláris törekvés, dilettantizmus és mesterséges tudatszűkítés ellen. Az bizonyos, hogy sok egyéni sebet ejtenénk, de ezek nem fontosak, lassan begyógyulnak, ha pedig nem gyógyulnak be, akkor úgyszólván a szervezet beteg. A közösség azonban, a magyarság egésze felszabadulna, öntudata megnőne, szelleme kiszélesednék. Új kultúrléggör alakulna, melynek óriási irodalmi hatása sem késne. S végre felépülne az értékek hierarchiája, megindulna az egészséges szelekció.

Jól tudom, hogy nem egyedül képviselem ezeket a gondolatokat. A forrongás és keresés évein átlátszó

fiataltság szavát szólaltattam meg. S ez a fiatalság éppen úgy ki fogja harcolni a maga jogos helyét a szlovenszkói magyar szellemi életben, amint Magyarországon is kiharcolta. De, ha akadályokat gördítünk eléje, akkor a saját megújódásunkat akadályozzuk meg. S viszont: fel kell vennünk az akadályok ellen a harcot. Nem akarunk felesleges sebeket okozni és ellentétet szítani, éppen ezért a személyi kérdéseket egyelőre teljesen kikapcsoltuk. De, ha kell: kritika tárgyává fogjuk tenni úgy a szerepet vállalt személyeket, mint a műveket s az intézményeket. A bajokat új légkör alkotásával akarjuk gyógyítani, de ha kísérletünk elé mesterséges akadályok fognak tornyosulni, a harcot is vállalni fogjuk.

Mindenekelőtt pedig várjuk a hivatott magyar fiatalok hozzászólásait, tanácsait és javaslatait.

HEINE:

VALLOMÁS.

Az alkony szárnyain suhant az éj.
Bőszén tombolva tajtékzott az ár
A tenger partján ülve néztem
A fehér habok ringó hullámtáncát.
S dagadt a keblem, akár a tenger,
És elfogott és kínozott a vágy
Érted: szép szüzi tündér,
Ki lebegve feltüntél
És képed szíven üt,
És ott vagy mindenütt,
Ott a zúgó szélben, itt tenger morájában
És keblem forró sóhajában.

Homokba írtam — könnyü náddal
„Szeretlek Ágnes!”
De mohó hullám szökött a partra
És édes vallomásom
Játszva eltakarta.

Ó törékeny nád, ó szétporló homok
S te futó hab: nem bízom bennetek,
Az égbolt elsötétül, a szívem háborog
És erős kézzel ősi norvég erdőn
A legmagasabb fenyőt kiszakítom
S az Aetna izzó torkába bemártva
E roppant tollal, melyet láva forral
A sötét firmaméntumra írom fel:
„Szeretlek Ágnes”!

S te messzi mennybolt úgy lobogtatod
E lángírást majd minden éjen át,
Ugy felujjongva késő unokák
Hadd olvassák ez égi szózatot:
„Szeretlek Ágnes”!

Sebesi Ernő fordítása.

ARKÁDIAI ESTE.

Már messze künn jártak a falakon túl, de Philes hangjában még mindig nem halkúlt fáradtabbra a sürgető könyörgés:

— Engedd! Mester, engedd, hogy abbahagyjam... Tudok már mindent, amire az írástudók megtaníthattak és...

— És mily sok titkot rejteget még számodra az írás — válaszolt csendes mosollyal Magister Maximos Akribios, miközben hatalmas mellkasát domborúra szíttá a langyos alkonyati levegővel.

Éppen felértek a dombtetőre.

Alulról ünnepi dal és muzsika elkalandozott töredékei szálltak utánuk, mint lenge fátyol széthulló foszlányai.

Megállt. Szembefordult a várossal. Széttárt tenyerével letörölte enyhén gyöngyöző homlokát. Aztán, átfogva Philes vállát, kinyújtott karjával lemutatott a völgybe:

„Záporadó szűzek,

Ime jövünk Pallas dús földjére látni ma Kekrops

Férfi-lakozta kies mezeit,

Hol mély titkok imádata van s a Földanya ünnepin

Szent rejtelmek felmutatása,

Kincses ajándok az égi lakóknak,

Nagyszerű templomok, isteni szobrok,

Oltárnál szent körmenetek sora,

Istenek áldozatin koszorúk és ünnepi

Pompák minden időben

és kikeletkor a Bacchus örömszaka,

Zengedező karok éneki versenye

S tárogatók mély hangja.”*)

Még folytatta volna tovább is, de Philest ölelő karja — mint kiküldött őr a vártán — hirtelen árulkodó türelmetlenséggel megrezdült. Egy visszafojtott sóhaj, vagy egy önfeledt rándulás adott-e okot Magister karjának a besugás-

*) Aristophanes: Felhők.

ra, azt a következő pillanatban már nem lehetett eldönteni, de Maximos Akribios tudós férfiú volt és megértette a ki nem mondott szavakat is.

Elengedte tanítványa vállát és hátralépett. De még mielőtt szólhatott volna, Philes elébe vágott:

— Mester, ne haragudj, de úgy gondolom — folytatta előbből félbehagyott mondatát — úgy gondolom, hogy az igazi tudás nem a papiruszok közt rejtőzik: az Élet titkaira csak az Élet taníthat és még ekkor se tudunk bizonyosan semmit.

— Ha vannak még titkok és kételyek előtted, ismét csak mondom, gyarapítsd tovább tudásodat.

— Hiába teszem — vallotta Philes — A palaistrákból és musikekből már rég kinőttem, aztán te osztottad meg velem tudásod legjavát, mégis úgy érzem, nem tehetsz bölcsebbé és nem nyugtathatsz meg, hiszen te sem ismerheted a titkokat, amikre szomjazom.

— Nem oktattalak-é mindig hívem társaiddal együtt, hogy fényt derítsek rájuk? Nem tanítottalak-é mindenre, amit tudnotok kell és illik?

— Igen, igen, mindig atyai jószágú mesterem voltál, — sietett Akribios szemrehányó hangjában a keserűséget elfojtani lázongó tanítványa — Mégis percenként születik bennem ezer és ezer új kérdés, amikre hiába keresem a feleletet...

— Mért nem kérdezel, hogy válaszoljak?

— De mikor magad sem ismered őket. Vagy azt akarod mondani, mindentudó vagy? Hiszen még engem sem ismeresz — támadt Philes.

— Kevélyen hangzanék, ha mindentudással dicsekednék az istenek előtt, de hogy téged ne ismernélek, aki csak egyszerű teremtménye vagy a kozmosznak...

— És mégse... mégse láthatsz belém, mégis mily kevés az, amit rólam tudsz, vagy amit magadról hiszel... És még ha mindent tudnánk is, örök utitársunk marad a kételkedés.

— Tévedsz Philes; ha tud az ember, nem kételkedik többé.

— De csak kételkedéssel juthat el a tudásig — morogta makacsúl Antonius Philes. Aztán csend lett.

Alattuk lilás színű ünnepi párok keveredtek az alkonyi pír-
ral. Tompa zsongás, vibráló morajok gomolyogtak az útka-
nyarokból, mint elkészült szerelmes párok lefojtott sóhajai.

Lent a tömeg egy gondolaton épült hatalmas egysége
ünnepe. Itt fent két elszabadult parányi sejtje szimatolt a
végtelen felé.

Maximos Akribios nekivetette széles hátát a temető kő-
falának, aztán — újra belekezdett imént félbeszakadt ked-
ves strófái folytatásába.

„... Zengedező karok éneki versenye
S tárogtók mély hangja...”

Antonios Philes megbuktatta messzenéző tűzes tekintetét
a dombok buckái között. A legelső fordulónál egy fehér
pont villant fel.

Egy percre lehúnyta a szemét. Aztán féloldalról rálesett
mesterére:

— Ó Mester, mit tudsz vajjon a legnagyobb titokról, mely
házadban él? Ismered talán hitvesedet, a kecses járású
Ninost?

— Mely oktan kérdés — rebtent bosszúsan Akribios
szemöldöke és hangja a megszakított sor közepén — Ha
nem ismerném, házamban tartanám-e s megosztanám-e vele
ételeimet?

— S ő... ő vajjon ismer-e téged? Miből tudod, hogy
szeret-e téged?

Most elfordította tekintetét a városról Akribios s komo-
lyan Philesre emelte:

— Nem hagyta-e el érettem atyái tűzhelyét, hogy az
enyémnek áldozzon? Mért jött volna velem, ha nem szeret?

— Igazad van Mester, csak egyről feledkezel meg...

— Megfeledkezem? S miről? — csodálkozott Maximos
Akribios.

Óvatosan hátrált Philes a fal mentén, majd:

— Megfeledkezel az időről s az idegen oltárokról. Hátha Ninós azóta már mást szeret?

Indulattól elvörösödve fordult felé Akribios:

— Vigyázz a szavaidra fickó! Házam s hitvesem szent és türelmem elfogy, ha gyalázni mered őket!

— Őrizzenek tőle az istenek!... Házad küszöbe szent előttem s én soha át nem léptem azt. Mégis...

— Mégis?... — lihegte nyugtalanul Akribios.

— Mégis, aulátok nyitott kapujában egyszer megpillantottam az isteni Ninost... Kora hajnal volt s ő a szent-tűzet élesztetni jött ki a házból. Közben vízzel öntözte a virágokat. Bő chitonjának újja felcsúszott a karjain s a felkelő nap rózsásra csókolgatta bőrének gyöngyház fényét...

Akribios dermedten hallgatta. Közbe akart szólni, de valami összeszorította a torkát.

— Aztán? — nyögte rekedten.

— Aztán? — Philes rákapta szemét. Lassan végigsimított homlokán s most már folyékonyabban folytatta — Aztán, bár nem léptem át házad küszöbét, mégis megismerkedtünk...

— Hol? — hörögte villámló szemekkel Maximos Akribios.

— A... a ligetekben... — mondta kissé akadozva Philes. — Igen... a ligetekben... ott is találkoztunk napszállat után vagy holdtöltekor...

Maximos Akribios megmozdult, mintha neki akart volna ugrani a torkának, de ugyanakkor Philes egy lendülettel már fenn is volt a kőfal tetején.

— Nem mondom tovább, ha belémfojtod a szót — kiáltotta — pedig most végre mindent be akarok vallani...

— Beszélj! — parancsolta fenyegetően Akribios s két kezével rákapaszkodott a fal peremén kiálló kőre. Izmos karjain szinte pattogtak a görcsösen kifeszült erek.

Antonios Philes ránézett, aztán egy pillantást vetett feje fölött a kanyargós útra. Hátul a nap egyre vörösebben kerekítette izzó pupilláját s a tűzbeborúlt dombok között lassan nőtt-nőtt a fehér pont.

— Beszélj! — rivallt rá még egyszer Akribios.

— Nem is történt több semmi — húzódozott Philes a fal tetején.

— Hazudsz! Mindent akarok tudni!

— Hiszen már mindent tudsz, mért kételkedel? — mosolygott Philes felülről halk gúnyjal.

Akribios tajtékozva lendült neki a meredek falnak. De látva a másik menekülő mozdulatát, helyben maradt — ugrásra készen.

A fehér pont odalent most már vonalakra bomlott s egyre nagyobb lett. Antonios Philes még egy futó pillantást vetett az útra s aztán gyorsan beszélni kezdett.

— Jó, hát tudd meg, amit hallani akartál! Igen, szeretjük egymást Ninos meg én. — Akribios felhördült. Ives mellkasa alatt, mint tűzes üllőn a bomlott pöröly, vad dübörgéssel vert a szíve. — Szeretjük egymást az első pillanattól, kezdve, hogy találkoztunk, hogy a hangját meghallottam, hogy megoldhattam a saruja szalagját...

— Elég! — bömbölt Akribios s két kezével nekifeszült a kőnek.

— Nem elég! nem elég! — folytatta Philes lázasan — Mit tudsz te Ninosról? ... tudod tán, milyenek az álmai? ... mire gondol, ha reggel hullámos haját kibontja? ... milyen színű szemének csillanása, mikor a hűnyő napot nézi? ... Te nem tudsz semmit... nem tudsz semmit róla... Most... most ide fog jönni — zihálta egyre sebesebben — ide fog jönni ma este, hogy elmondja neked... — Akribios súlyos ökle alatt meglazult a nehéz kő — ide fog jönni, hogy megkérdezze tőled...

Ebben a percben eltűnt Philes a falról s pár pillanat múlva valamivel odébb túlnan a sírok közt bukkant fel.

— Ki volt ez az őrült tornász? — hallatszott ugyanakkor egy nevető hang Akribios háta mögül.

Hirtelen megfordult. Egy pillanatra megingott. Ninos állt vele szemközt.

— Ki volt ez? — kérdezte még egyszer s lábujjhegyre ágaskodva kíváncsian nézett át a falon a megszökött Philes után.

— Ez? ... Ez az őrült tornász? — harsogta a felismerés boldog nevetésével Akribios s utánafordult a visszánéző Philesnek — ez volt az én legbölcsebb tanítványom — szólt. S görcsbe szorult kezei puhán szétnyílvá eleresztették a követ.

Támasztát vesztve hullt ki a kő a falból s lomhán nekilódult a domboldalnak. Széttárt szoknyájú pajkos bokrok kacagva állígtatták meg súlyos gördülésében.

KAREL HYNEK MÁCHA:

Részlet a „MÁJUSBÓL”.

Bús szemem öblében is forró könnycsepp éget,
úgy csillan arcomon, mint tó tükrén a fények
mert szép gyermekkorom csodáit hirtelen
a bűsz idő keze messzire vitte el.
Szép álma elfolyó halódó árnyalak,
tündéri völgy, melyet elönt az áradat,
ilyen a sírbadőlő utolsó ötlete,
kilobbant északfény, csatázó őskorok
ködén a harcizaj, halottak volt neve,
szakadt húr, s homorult hárfánk is így zokog,
holt csillag fényjele, letűnt kor élete,
bolyongó csillagok vándorló végzete,
behorpadt, sírhalom, hült kedves érzete,
elfojtott tűz, amely sziszegve füstölög,
megolvadt nagyharang, omló szentély fölött,
eljátszott édenünk, holt hatyú éneke
ez volt gyermekkorom
Mostani életem.
ifjúkorom olyan, mint ez az énekem.
Mint esti májusom a holdas szirtfalon,
arcomon friss mosoly, szivemben fájdalom.
Látod-e mennyire siet, s mily jámborul
céljához vándorunk, mielőtt ráborul
az éj? — te sohasem látod e réteken
többé, ha eltűnik a sziklás végeken.
Ó soha, sohasem! Ez jövő életem!
Ki adhat szivemnek vigaszt, hogy kárvesztett?
Szerelmem végtelen! S jaj, engem rászedett!

Ford. SÍPOS GYÖZÖ.

† SURÁNYI MIKLÓS:

A KÖZÉPSZERŰSÉG MŰVÉSZETE.

Egy alexandriai énekesnő, amikor őt az Amphiteatrumban a tömeg kifütyülte, ezt kiáltotta le a pódiumról: *equitibus cano*. Én csak a lovagoknak énekelek. Vagyis csak a műértők és a műélvezők elhitjének, a legmagasabb rangú és legfinomabb ízlésű beavatottaknak. Valaki a könyve címlapjára motvoul ezt a jeligét választotta: csak azoknak írok, akik különbek, mint én. Flaubert mindig felháborodott, ha hírül vitték neki, hogy a Bovaryné mindenkinak tetszik. Ő csak őt-hat ember számára akart írni és a tömegek ízlését megvetette. Széchenyi István gróf, amikor beszédében egy-egy mondat után frenetikus éljenzés és tapsvihar hangzott fel, odafordult szomszédjaihoz és bosszúsán kérdezte tőlük: valami ostobaságot mondtam talán? A modern zeneköltők mintha írtóznának attól, hogy műveik a tömegek tetszését megnyerjék; azért sokszor azt a hatást keltik, hogyha partitúrájukba véletlenül becsúszt egy fülbemászó dallam, vagy kellemes accord, — mihelyt ezt észreveszik, a legnagyobb gonddal kiírtanák azt, mint a dudvát és gyomot a vetésből. A modern festő a világért sem rajzolna meg egy érzékileg ható szép aktöt, írtózik a klasszikus formáktól, mert írtózik giccsről, a banalitástól, a tömegek ízlésére való szépségsablonoktól. Vannak bölcséleti és esztétikai írók, akik szándékosan olyan tolvajnyelven írnak, amelyen senki sem beszél, csak néhány szavatott, aki otthonos az eleusisi miszteriumokban.

Írtózat a tömegek ízlésétől: — ez annyit jelent, mint írtózat a közepszerűségtől. Van ebben valami bámulatra méltó hősiesség és van benne gőg, amely nem akar leereszkedni az átlag színvonalára. Van benne nagy adag embergyűlölet is; feltételezése annak,

hogy az emberek nagy része primitív, sőt ostoba lény, és különösen azzá lesz, ha csordába összeverődik. Svedenborg, a misztikus, egész komolyan állította magáról, hogy a mennyországban járt, beszélt az angyalokkal és lejegyezte a velük folytatott párbeszédeit. Ezek a párbeszéddek közönséges halandók számára érthetetlenek. De ő mit sem törődött ezzel, mert ő nem is az embereknek, hanem az angyaloknak írt. Most is vannak Svedenborgok, akik büszkéek arra, hogy például üres házak előtt játszák a színdarabjaikat.

Ezek túlzások. Kétségtelen azonban, hogy a világbirodalom legnagyobb remekművei a legtöbb ember számára unalmasok, vagy élvezhetetlenek. Majdnem alá mernék írni azt a keserű megállapítást, hogy a tömegek biztos érzékkel felismerik a remekműveket és azokat nevetve, vagy felháborodva visszautasítják.

Dehát a tömeg azért tömeg, hogy megmaradjon bizonyos átlagos színvonalon s nem lehet tőle követelni, hogy megértse azokat a legmélyebb igazságokat, amelyekre a legnagyobb szellemek időnkint felismernek. Az is természetes, hogy a tömeg konzervatív; mindig gyanakodva és tétován áll a meglepő újítások, a megdöbbentő eredetiség, vagy a szélsőséges modorosság előtt. Nem szabad elfelejteni, hogy a tömeg csigalassúsággal vonszolja magát, miáltal az egyén a versenyautók sebességével robog a haladás útján. A tömeg mindig új és új rétegeket vesz fel magába, amelyek a teljes kulturátlanság mélyéről jönnek. Ezek az új elemek visszatartják és koronként a maguk színvonalára lerángatják a haladotabb rétegeket is. A múlt század első éveiben divatbajött a háromnegyed ütemes tánczene, amely két évtized alatt a tömegeket a világ minden részén meghódította. A tömegek szemében akkor Strauss és Lanner voltak a legnagyobb zeneköltők; pedig Beethoven már mind a kilenc szimfóniáját megírta, sőt

felke már át is repült a halhatatlanságba. Mozart után csak ötven esztendővel tudták Beethovent igazán méltányolni. Számtalan ilyen példát hozhatnánk fel az irodalom, vagy a képzőművészetek történetéből, de talán elég lesz, ha kimondjuk Ady Endre nevét. Ma már bátran kimondhatjuk, pedig nemrég még egyértelmű volt az az Istenkáromlással, erköcstelenséggel, hazaárulással, perverzítással és érthetetlenséggel. Mindez azonban csak azt jelenti, hogy a lángész előbb-utóbb meghódítja magának a tömegek kulturáltabb részét, de ez nem zárja ki, hogy egy divatos sláger, amelyet a kávéházakban cigány, vagy jazzzenekarok muzsikálnak, a maguk össze-vissza lopkodott és édeskésen hangszerelt dallamával és arcpirítóan bárgyu szövegével ma is összehasonlíthatatlanul több műélvezetet okoz nemcsak a pestieknek, de az ugynevezett romlatlan vidéknek is, mint az Ady versek, vagy Beethoven szimfóniái.

Ámde az sem biztos, hogy a mi a tömegeknek tesz, az már ennél az egyetlen tulajdonságánál fogva is feltétlenül ostoba, vagy közönséges giccs. Vannak mesék, amelyek évezredek óta gyönyörködtetnek gyermeket és felnőttet egyaránt s e mellett anyagát teszik a legmélyebb remekműveknek is.

Van néhány motívum, amely a polynésiai szigetlakókat éppen úgy meghatja, mint az amerikai quake-reket és éppen úgy meghatották a fáraók egyiptomi népét ezelőtt háromezer évvel, mint ahogy meg fogja hatni a racionalizált emberiséget két, vagy háromezer esztendő múlva. Ha az anya feláldozza magát a gyermekéért, amikor az intrikus, a család és erköcstelen Jágó megkapja a büntetését, amikor a meglett férfiú hangosan zokog haldokló kisgyermeké ágyánál, amikor a kisfiú akár pajtásaiért, akár hazájáért valami hősi cselekedetet visz végbe, amikor az üldözött és látszólag gyámoltalan, inaszakadt ember egyszerre talpra ugrik és földre teríti gőgös ellenfelét, amikor

a meggyanusított ártatlanság ügye tisztázódik, — akkor előkerülnek a zsebikendők, a filmszínházakban, férfiak és nők hangosan fújják az orrukat, végül átadják magukat a megindultság sirórivó boldogságának és patakokban hullanak a könnyek az érzékenyenyedéstől.

A happy-end ép úgy hozzátartozik a középszerűség művészetéhez, mint a megrikató giccs és az útszéli szentimentalizmus. Mit jelent a happy-end az irodalomban? Jelenti az optimizmust, amely erősen bízik a jó diadalában a rossz fölött, amely boldogan megkönnyebbül, ha hosszas kínlódás után a két szerelmes szív végre egyesülhet, a happy-end jelenti az enkölcsi világrendi érvényesülését, amely már itt a földön igazságosan méri ki a jutalmat és a büntetést, a happy-end kielégíti az átlagos polgári fantáziát, amely nem azt látja, hogy milyenek a dolgok, hanem, hogy milyeneknek kellene lenniök. Hogy ezzel szemben az igazi nagy irodalom mindig pesszimista, hogy a remekművek kilencvenkilenc százalékában az emberiség örök tragédiája tükröződik, — ezt csak a kivételes szellemek számára jelent művészi gyönyörűséget. A pesszimizmus az előkelő lelkek merengése a földi élet örök igazságtalansága miatt. A középszerű ember szép hazugságot követel a költőtől és csak akkor távozik a színházból nyugodtan, ha Shylock hiába akarta kivágni a font hust Antonio testéből, az okos és ravasz Portia megfogta őt a saját csapdájában és a vérszomjas uzsorás megszágyenülten és kárvallottan tántorog ki a színpadról.

Ennél a példánál álljunk meg, mert itt Shakespeare-ről van szó, az emberiségnek összehasonlíthatatlanul legnagyobb költőjéről, aki többek közt azt is megmutatta, hogy a középszerűségnek is van művésze és a költő nem vétkezik a maga hivatása ellen, ha udvariasan kiszolgálja az átlagember művészi igényeit. Shakespeare egyébként — valljuk be az igazat

— soha nem is akart egyebet, minthogy kis színházát megtöltse korhely fiatal arisztokratákkal, valamint a polgárságnak azzal a legalsó rétegével, amely nem tartotta istentelenségnek, hogy effajta léha szórakozóhelyeken töltsen el az esti órákat. Shakespeare elsősorban színikazgató volt és azért írta, vagy toldozta és kompilálta össze legtöbb színdarabját s azért adta leggyakrabban a maga színpadi műveit, mert a pénztárkönyvek tanúsága szerint leginkább a Shakespeare-darabok csináltak táblás házakat. Shakespeare kitűnő üzletember volt, színházi vállalata részvénytársasági alapon működött s neki, mint vezérigazgatónak, elsősorban az volt a kötelessége, hogy a részvényeseknek minél nagyobb osztalékot fizessen, köztük saját magamagának, mint fő részvényesnek. Shakespeare nagyszerűen ismerte a közép-szerű embert, sőt azt is tudta, hogy például a lángeszű és hatalmas Erzsébet királynő, mint művészet-élvező, maga is a közép-szerű emberek közé tartozik. Ezért a Windsori víg nőket, amelyet egyenesen a királynő parancsára írt, az átlagember számára írta s benne ragyogó példáját adta a közép-szerűség művészetének. Más dolog az, hogy Shakespeare emberfeletti szelleme még a közép-szerűségben is remekműveket tudott alkotni, Shakespeare lángelme volt, erről bizony a Globus-színház igazgatója, Shakespeare Vilmos úr, a stratfordi gentleman ép úgy nem tehetett, mint ahogy nem tehet a tehetségtelen ember arról, hogy együgyűségeket, vagy felháborító ostobaságokat firkál össze.

Ám még Shakespeare lángelméje sem lett volna elég ahhoz, hogy a Shakespeare-féle remekművek megteremjenek, ha a színpadi művészet élvezése tekintetében az Erzsébet-korabeli angol tömegember véletlenül olyan alacsony fokon áll, mint például most az amerikai filmszínházak törzspublikuma. A Shakespeare-féle remekművek létrehozásában nem tudjuk, kit

csodáljuk jobban: azt a költőt-e, aki a Hamlet-t megírta, vagy azt a közönséget, amelynek körében a Hamlet kasszadarab lett? Az a közönség annál inkább csodáltraméltó, mert a Hamletet például Shakespeare már nem neki, hanem a lovagoknak írta. A lovagoknak, vagyis a Hableány és a Disznófü-kocsmák környék vendégeinek, a cambridgei, vagy oxfordi egyetemet kijárt tudós színpadi szerzőknek, íróknak és a közjük elegyedett irodalomkedvelő arisztokratáknak, legelsősorban pedig nyilván a mogorva és gúnyos természetű Ben Johnsonnak írta, aki nem egyszer szemére lobbanította, a szerencséskező drámaírónak, hogy még latinul és görögül sem tud, nemhogy az akkor már divatos francia, vagy olasz nyelvben volna valami jártassága. Shakespearé bizonyára meg akarta mutatni ezeknek a kérlelhetetlen és zord kritikusoknak, hogy ha épen akar, ő is tud olyan magasrendű színpadi művet alkotni, mint a Volpone, vagy a Máltai zsidó szerzője.

Állapítsuk meg, hogy nem a művészet középszerűségéről és a középszerűség sikereiről akarunk beszélni, hanem a középszerűség művészetéről, vagyis arról, hogy a középszerűségnek is vannak remekei, vagyis vannak olyan produktumai, amelyek a halhatatlan és örök humanumot képviselik. Végre is légtérben semmiféle emberi munkát nem lehet elvégezni, süket térben hiába dalolnának a madarak és a vakok számára hiába faragta meg Michelangelo Mózes szobrát. A remekműhöz kettő szükséges, egyik, aki alkotja, a másik, aki azt élvezni tudja. Visszhang nélkül hiába kiáltja be a próféta legmegrázóbb igazságait a puszta. A siker fontos dolog és a sikert végre is nem lehet mással megmérnünk, mint a tetszés fokával amelyet minél nagyobb számú ember lelkéből kiváltott. A tömegsikereket megvetni ép úgy észszerűtlen, mint ahogy lealázó és méltatlan dolog tisztára a tömeg tapsaira pályázni. Hiába beszél akárki akármit, a

milliószáz példányszám óriási dolog és Munkácsy Mihály évi száz vagy kétszázezer frankos jövedelme szintén jelent valamit a Munkácsy-képek értékelésében. Mert jegyezzük meg jól, a tömeg nemcsak az abszolút jót utasítja vissza, hanem az abszolút rosszat is. Más-képen szólva a tömeg megnézi, hogy miért adja ki a pénzét. A Sardou drámák, vagy a Dumas regények világsikere még nem jelenti azt, hogy azok abszolút rossz és szemétdombra való firkálások. Jelenti azonban azt, hogy a tömeglélek ismerői hamarosan észrevették: mi kell a népnek. A tömeglélektan sokban hasonlít a gyermeklélelektanhoz. A gyermekvilágnak a földkerekségi minden pontján évszázadok óta van néhány meséje, amelyet nem un meg soha, sőt ezzel a néhány mesével annyira beéri, hogy a szokatlan, vagy eredeti, vagy épenséggel egyéni történeteket vissza is utasítja. Vannak gyermekek, akik éveken keresztül minden este ugyanazt a mesét mondatják el maguknak, mert a nélkülük nem tudnak elaludni. A primitív népek három-négy melódiával tökéletesen kielégülnek. Munkáközben, vagy tétlen álmodozásaik közepette nap hosszát ugyanazt a hangsort énekelgetik, mint ahogy a sirva vigadó magyar egy azon nótát estétől-hajnalig húzatja magának a malacbandával. Ez azt mutatja, hogy a tömegembernek a művészetben nem kell sem a változatosság, sem az eredetiség.

A modern színpadi irodalom a középkori misztériumokból és az olasz Comedia dell'Arte parasztdrámáiból fejlődött azzá, aminőnek ma látjuk. Az olasz parasztszínháznak meg voltak a maga maskarái, valószínűségi klisék és patrónok, amelyek száz és százféle változatban ugyan, de mindig ugyanazt a négy-öt színpadi típust vitte a közönség elé. Elmaradhatatlan volt a fősvény és pompakedvelő, poruljárt nőbarát, vagyis Pantalone, a fáradhatatlan fecsegő, vagy a nagyképmű és cedáns Dottore, aztán a két szolga, az

egyik agyafurt városi csinkefogó, a másik falusi tökfilkó. Arlecchino, Pierrot, Brighella, az első elegáns, és kegyes, a második tragikus, a harmadik durva és csiszolatlan, de mindig ők bonyolítják össze a dráma cselekményét s nekik köszönhető a bonyodalom megoldása is, vagy úgy, hogy áldozatul esnek a saját furfangosságuknak, vagy úgy, hogy megrétfálják és megleckéztetik Pantalónét, az öreg szerelmeseket, a zsugori, vagy zsarnok férjeket, a köszívű apát, vagy a hűtlen asszonyokat. Minden darabban van egy félkegyelmű, de jólelkű figura, egy szájhős katona, egy sarlatán orvos, egy kapzsi kereskedő, egy fiatal szerelmes pár, egy takaros szubrett, egy hősnő, aki érényeivel és tragikus sorsával az erkölcsi világrendet képviseli. Ha jól meggondoljuk a dolgot, a modern színpadokon is csak ezeket az alakokat látjuk, mert hiszen az egész emberiségi tíz-tizenkét típus keveréke, amint hogy végelemzésben mese sincs több, mint öt vagy hat s amit ezenkívül a színpadon lejátszódik, az csak a korszerűség, vagy az író egyéni ötletessége cifrázza fel a százszor és ezerszer elcsépeelt témát.

A regényírásban is ugyanaz a helyzet. Tulajdonképpen csak egyfajta regény van, vagyis a kaland-regény, a pikareszk-regény, csak a kalandok lehetnek különböző természetűek. A lélektani regényben lelki kalandokról, az úti, bűnügyi, detektív, kávéházi karrier, katona és hősi regényekben pedig véletlenül esett, vagy sorsszerűen kialakult életkalandokról van szó. Már az Odysseia is egy grandiózus kalandregény és a Pikvik-klub sem áll másból, mint két, vagy három típust képviselő egyén testi-lelki kalandjaiból. Boccaccio novelláiban minden típus, minden helyzet, minden bonyodalom és a bonyodalmak mindeféle megoldása benne van épen úgy, mint Shakespeare drámáiban.

Mi tehát a különbség a remekmű és a közepszerűség művészete között? Nincs más különbség, csak az

egyéniiség. A remekműben mindent elborít egy értelmi és érzelmi zseni sajátos összehasonlíthatatlan, megdöbbentő, elbájoló és elkápráztató eredetisége. A középszerűség művészetében az egyéniiség háttérbe vonul és helyébe az örök klisé, a jól bevált és egyetemes érvényű banalitás lép. Az utóbbi esetben a művész nem sajátmagát adja publikumának, hanem a publikumot állítja oda az olvasó, vagy a néző szeme elé. A publikumot, vagyis a megszokás és hagyományok által megszentelt vitán fölül álló és egyetemes szépséget, amelyhez az örök gyermek kifáradhatatlan makacssággal ragaszkodik. Évszázadok csiszolják így az irodalmi és művészeti eszményképeket, míg nem azok millió és millió reprodukcióban elárasztják a millió és millió egyéniiségből álló, de alapjában véve ugyanaból az anyagból formált emberi lelkeket.

Ilyenformán létrejön az a művészet, amelyben minden szépség szabályos, minden út egyenes, minden megoldás megfellebbezhetetlen, amelyben már ennél a klisészerűségnél fogva sem támadhat ellentét szerző és közönség között. Még az olyan nagy szellemek is, mint például Leonardo da Vinci beleringatták magukat abba a tévedésbe, hogy a művészi szépséget egyszerű matematikai formulákban, vagy képletekben lehet kifejezni. Leonardo da Vinci lángelme volt és az ő esztétikai képletei csakugyan a műremek szabályait jelentették. Az epigonok azonban már csak a szabályokat ismételtetik, de lassankint annyira hozzászoktatják azokhoz a műélvező embert, hogy a klasszikus tökély egyuttal divattá, sőt a tömegeknek évszázadokon át tartó művészeti hitvallásává lesz, így vált az antik római művészet az alexandriai iskola utáztatává, holott maga az alexandriai iskola is már epigonművészet volt a Pheidias-korabeli szobrászattal szemben.

A középszerűség művészetét nem szabad lekicsinyelni. Gondoljunk csak arra, hogy elvégre ltsennek

is voltak tömegsikerei és egy időben egész Európa csak Turgenyev, Dosztojevszky és Tolsztoj regényeket olvasott, pedig ezekről igazán nem lehet elmondani, hogy az irodalom silányabb termékei közül valók.

Manapság sokat beszélünk népművészetről, kollektív művészetről, irodalmi és művészeti univerzalizmusról és már-már ott tartunk, hogy a tulfinomult értelmiség egyéni művészetét nem is tartjuk alkalmasnak remekművek létrehozására. Óvatosan kell bánni ezzel a művészeti irányzattal, mert vagy áldozatul esünk a közepszerűség művészetének, vagy egyes szuggesztív erejű művészeti forradalmároknak, akik a maguk pedáns és zavaros elméleti különcködését oktrojálják rá a sznobok és a mindenáron eredetiséget hajszoló entelektüellek tömegére.

TELEK. A SÁNDOR:

VÁNDORBOTOM.

A botomat örökségben kaptam:
Utolsó fa volt apám erdején,
Hogy énnekem is legyen egy jussom,
Kivágtam. Minden
Elveszett, csak e bot maradt enyém.

Ez a bot nekem beszédes multunk:
Széles határ volt, szántó, berek, kert,
Dicsőség, bánat, munka, béke, harc...
Haj! szép világ volt,
Amíg a végzet sutára nem vert.

E bottal vágok új utat magamnak,
S míg ámul-bámul hite vesztett nép,
Jönnek utánam fiatal bátrak
Új jövőt hinni,
Sorsom testvére mind nyomomba lép.

Ez a bot komor, sötét intőjel:
Pazar urilét kopott darabja,
Elpereskedett mindenünk romja,
Csak ez maradt meg,
De a hitemet ez visszaadja.

Ez a bot minden: bú, emlékezés,
Biztatás, zászló, mi hívón üzen,
Új célhoz jelfa, mely után bátran
Török előre
Míg el nem érem, tűzön és vízen.

Ezzel vezetem a tévelygőket
S ahol megállok és földbe szúrom,
Kirágyezik ott, s mint Isten fája
Kivirul jelnek
A megszaggatott, szent magyar úton.

Azután egyszer, ha aláfeküdtem...
S öröm fészkel a széles lombokon,
Nevem ha már el is feledték,
Ott én boldogan
Régi ragyogásunk visszaálmodom.

TÖPRENGÉS.

Fiaim, egyszer szűkös szobánkban
Hirtelen széltől kihuny a lámpa...
S a félhomályban egy sötét lepke
Suhan be... s leül hunyó szememre:
És libegtetve éjszínű szárnyát
A szememről a szívemre száll át...
S a falon szétfoly egy sötét árnyék:
A multam. Mintha temetőn járnék
S avart szednék a bedült sirokon...
Sehol egy barát, sehol egy rokon,
Kiégett szík a világ négy tája
Viharok szelek dúlt barázdája
Minden bús napon s holdatlan éjen...
Minden bűnöm és minden erényem
Előmbé toppan e nehéz percben,
S míg az ágyamban egy-egy szű percen,
Kínozzom magam: (nem fáj a múlás,
Gyönyör lesz nekem a szabadulás,
De vádlón zuhog utánam átok,
Sóhaj vagy ima, mindegy) Anyátok
Mit fog csinálni, hogyha elérvül?
S míg fáradt karom lassan aláhull,
Lelkem hozzátok riadoz fájva:
Jaj, ne hagyjátok el őt magára,
Mert anya nincs több, csak egy a földön.
Szűk ébrenlétem aggódva töltöm:
Mert a kamrámat üresen hagyom,
Ne szidjátok a nevemet nagyon,

Elette a sors minden kenyerem.
De ha Istentől díjjam elnyerem,
S csendes éjeken halkán, titokba
Belopom magam álmaitokba:
Mit kárpótlásul nyújt a képzelet
Elhintem álom-mezőtök felett
Életem minden virágát, kincsét,
Költészetemet. S így ha szeretve
Dajkál az Élet ritka kegyelme
S egymást ölelve mentek az útban:
Egy sugár dereng által borúmban
S bár eltörődtem a tenger harcon,
Sírom éjjelén nyugodtan alszom...

MAXIM GORKIJ. (Alexej Maximovics Pěšk o v.)

Saját mondatával foglaljuk össze életművészetét: „A legnehezebb művészetet tanulta meg: a népet szeretni”. Maxim Gorkij Dickensre írta ezt a mondatot, de teljesen ráillik. A forradalom előtti orosz élet ürességében és keserűségében született 1868-ban Nizsnij-Novgorodban. Szülei is „törvénytelenül” keltek össze, Gorkij még meg sem született, máris szenvedett. Az akkori orosz élet a szenvedés élete volt. Találóa írja, (O russkom krestjanstve — Az orosz parasztágról könyvében), hogy az orosz muzsik lelkébe ivódott a szenvedés, a pusztaság unalma. Maga felé fordult az élet, kilátástalan társadalmi helyzete minden felszabadító erkölcsi és életutat elzárt; nem volt kiút sehová: egymást kínozták a muzsikok, egymás után keletkeztek az álmodozó, a vad szekták. Egy élet céltalansága közepette született. Milliós tömeg kavargott a mélyben, ahonnan elindult. Egyetemi tanulmányait az élet nyújtotta, élményei nem irodalmiak, hanem életdokumentumok voltak. Természetes, hogy az alkoholista nagyszülők között, a verések csattogása között: kinyitotta szemét. Minden kérdésre feleletet várt. Kérdéseire még durvább társadalmi sebek feleltek, az önmagára hagyatott és önmagába roskadt tömeg céltalansága volt az állandó mottó.

Árván maradt. Részeseges nagyapja üti-veri. Egy alkalommal annyira megverik, hogy 42 darab szilánkot operálnak ki gyenge gyerekhátából. Ekkor nyolc éves. Az akkori muzsikvilágban a nyolcéves gyermekek felnőtt fiataloknak számítottak és Gorkij is mehetett az emberek közé: el is ment, mennie kellett, mert másképpen agyonverik, vagy elméje elborul. Vagy 23-féle foglalkozása volt: bejárta Volgát, a Don vidékét, Kaukázust, Kry-et. A csavargók Oroszországában Gorkij elkezdte vándoréveit. Országa is, maga is a pubertás korában volt: hideglelések és őrijítő lázak jeleztek minden társadalmi és lelki munkát.

És amikor a társadalmi rétegek vad erjedésbe kezdtek, Gorkij, a fiatal, éredő fejlődő gyermek bejárta hazáját, mert csavarognia kellett. Lopásból, koldulásból élt, szabad ég alatt hált, dolgozott, mint azok, akik vele együtt vándoroltak. Mintha még akkor is nomád nép lett volna az orosz muzsiktömeg és az elszegényedett munkásság. A verésből, a részeg ember keze alól az örök csavargók, vándorlók külön törvényeket tisztelő kasztjába lépett. A fantázia uralkodott ezekben az emberekben az érzés fölött, viszont érzéseiket semmivé paskolta a szociális helyzetük. Volt, aki Istenben vádorolt kolostorról-kolostorra, hogy mindig Istenben lakjon, Gorkij azonban a csavargók között is a teljesen magukramaradt vándorok közé tartozott.

Még fölébe hangzanak az asszonyok jajveszékélései, akiket részeg férjeik félholtra vertek, még utánaúszik az öreg Kasirin imádkozó hangja, despota rikoltozása és betegesen zsarnok fősvénysége. Szegénysége kivetette őt a fészekből, most ott gyalogol a Volga felé, ahonnét feléhangzik a burlaki-k szomorú nótája. Itt a mélyben, semmivé nyomorított emberek között, a Volga szabad hullámain találkozik az első tartalmaslelkű emberrel: Mixail Antonovics Szumrij-jal, aki Gorkijt könyvekkel látja el, megismerteti vele a nyomtatott oldalt és megtanítja őt a soroktól ezer kilométernyi távolságban való olvasásra, eszmei feldolgozásra. A gyermek könyvgyűlölete szerelmes betűszeretéssé változik, újra inas, szolga, képmetsző, pékségben dolgozik, éjjeli őr. A pókhálós pékműhelyben a szerencsétlen emberpáriák felláznak, Gorkijnak is mennie kell. Kint Novgorodi tél van, a fiatal gyerek rozsdás revolvert vásárol, a piszkos golyót megzsírozza és a kolostor falánál mellbelövi magát. Felgyógyul. Újra csavargás az élete. Egész élete a végletek között mozgott. Édesapja halála után bátyja megszületik: két véglet. Az ország széles, topolyás útjain járja iskoláit: egyszer egy asszonynak segít szülni, másszor a haldoklónak olvas fel sorokat. Az élet indította el őt a mélyből, a hatalmas lendületben nem állhatott meg egykönnyen. Baudelaire-rel elmondhatta: annyi emléke

volt, hogy ha ezer évig is élt volna, akkor sem kapott volna több élettapasztalatot ez élettől.

Kazanban Romasz parasztközösségi boltjában segédkezik. Ez az első kooperatíva csíra a hatalmas birodalomban, de a gazdag kereskedők felgyújtják Romasz boltját, Gorkij is alig bír megmenekülni. Ekkor már kifejlett ifjú. A mezít-lábasok seregének egyik öntudatos tagja, aki nem hagyhatja el társait: közülük jött, náluk élt, velük sírt. Természetes, hogy felkereste összejöveteleiken: megismerkedett a forradalmi ifjúsággal. Egyre több életes anyag, irodalmi dokumentum zsúfolódott benne össze. Ekkor Kaukázusban csavarog, ahol 1892-ben a tiflisz-i „Kavkaz” című újságban megjelenik első irodalmi próbálgatása: a Csudra Makar. 2—3 év múlva megjelenik a „Cselkas” című írása, neve egyre szélesebb hullámokat ver. A csavargók írója bevonul az irodalomba. Ekkor Korolenko, Garin írók kortársai, akik azonban meg sem közelítették Gorkij irodalmi erejét. A csavargó-író ereje abban volt, hogy életes embereket teremtett könyve oldalára, életes levegőben mutatta meg embereit.

Annakidején Szergej J eszen in tört be a városi szalónliberalizmusba, Gorkij is így jött: az enervált formalizmus helyett talán gyengébb kompozícióval, de zsúfoltabb életvonásokkal hozza az új orosz regényt, amelynek akkor már hatalmas, európai, sőt világméretben is méltó lendületet adott Puskin, Gogoly és Dosztojevszkij. Gorkij nem állhatott meg az irodalomnál: szervesen össze volt nőve a burlakik milliós tömegével. Belesodródik a szocializmus feltörő mozgalmába. Néhány sorsszerű dátum ebből az időből: 1889, Nizsnij-Novgorod. Gorkijt elfogják, majd 1892, Majkap, újabb elfogatás, száműzetés, végül: 1905, a véres január 9, Pétervári erődtítmény, ahonnét az európai közvélemény szabadítja ki a „Viharmadarat”, a „Burevjesznik”-et. Írásai: Foma Gordějev, Gyermekkor, Anya, Artamonóvok: mind plasztikus erővel jelenítik korát, az embereket. Különösen a nagykonceptiójú Anya és az Artamonóvok története érdemelnek említést. A cári zsandár

elől kell menekülnie: Capri szigete a következő állomás, ahol egy világ szabad szellemeivel áll összeköttetésben, ahonnan szellemisége sugározza az ember igazát. Akadémiai tagnak akarják választani, de „papírai nincsenek rendben”. Gorkij az egész embert próbálja magrajzolni: ez sikerül is neki. Az addigi orosz írók az ember felső részét, „isteni” porcikáját rajzolták meg, de Gorkij, valamint a hozzá nagyon hasonló élettörténetű és tehetséges Vszevolod Ivanov is az ember „ördögi” részétől sem riadnak vissza és az egész embert adják vissza: iszákosságával, jobb élet utáni vágyakozásával, testi-lelki betegségével együtt.

Vihamadárként röpködött hazája fölött. Hosszában-szélességben ismerte hazáját, mélységben megismerte az embereket. Túlságosan sokat éltem — mondja az orosz parasztságról szóló könyvében. Egy csupa-szenvedés élet árán jött rá Gorkij, hogy az élet valóban a könyveken kívül kezdődik és bebizonyította, hogy az ember sokkal jobb, mint amilyennek hisszük, amilyennek látszik.

Azóta az orosz birodalmat felszántotta a történelem acél-ekéje, valósággá lett Favorov egyszerű gyári munkás kijelentése, akit Leonid Leonov szólaltat meg Sof-című regényében, amikor az állami mérnök megkérdezi Favorovot, hogy mit állít majd elő az a gép, amelynek mérnöki tervrajza ott fekszik előttük az asztalon? Favorov nyugodtan válaszolja: — szocializmust. Annyira ismerte Gorkij az életet, hogy okvetlen meglátta annak minden változatát. Látnia kellett a biztató célt, hirdetni kellett az emberi lélek felemelkedő erejét. (Csudra Makar) Éjjeli menedékhely című drámájában egy milliós tömeg erjedése jelentkezik a deszkákon, de a drámai igazságot, a társadalmi lemérést nem bírta el az akkori cenzúra: üldözés járt érte, miként minden orosz író művéért. Gogoly Holt lelke kije is rémületet keltett, Revizorja is végigvágott a sokmilliós birodalom agg és korhatag szervezetében, most pedig az élet legacélosabb fürdőjéből kikerült hús-vér-csavargó-ember író mutatja meg a póre sorsok feszengéseit. Visz-

sza emlékezések-című munkája is igaz, emberi és megdöbbentő. Plasztikus, mert az élet művészához fölösleges a sallang. 40 oldalon rajzolja meg Tolsztoj portréját de úgy, hogy ez a 40 oldal tömörebben foglalja össze a nagy ember emberi valóját, mint tíz lexikon. A realizmus korának szülöttje. A magyar irodalmi életben ekkor kezdődik a romantizmus befejeződése. Gárdonyi Géza kortársa. Petőfi Sándor, Arany János irodalmi korszaka után a Móricz-Szabó-Ady naturalista korában jelenti az orosz realizmust, amelynek embermentő célja volt. A realizmus-naturalizmus határkövei után elérkezett a szociális realizmus napjaihoz, a brigád-munkások tempójához. 1920-ban Gorkij segíti elő Ivanov Vszevolod bevonulását a szovjetorosz irodalomba. Mintha testvérét fogta volna kézen. Gorkij délről jött, délen járt, Ivanov a ködös, messze Szibériában, a tajga mélyén született. A Szerapion-ok közé mint élettapasztalatoktól terhes, dokumentumokat vetítő író érkezett aki a sok élménytől alig birt írni, akárcsak elődje Gorkij.

Az orosz írók legtöbbje végig is csinálta azt, amit akart, amit írt, amiért eszmeileg küzdött. Gorkij *Ember a közt*-című munkájában láthatjuk ennek szép példáját. Az orosz írónál (az igaziaknál) a szó és tett egyet jelentett. A szellem szabadsága ugyanazt fejezte ki, amit a százmilliós tömeg évszázadok óta vágyott. Igaz, hogy a régi orosz birodalomban a szellem embereire rendszeresen száműzetés várt. Radicssevet száműzték, Puskin sem kerülhette el Mixajlovka süket falvát és déli útja is száműzetés volt. Dosztojevszkijt a hóhér kötele alól szabadították ki, Gorkij-nak menekülnie kellett, de előbb a Pál-erődben várta halálraítélését. Turgenev is menekült. Párisi élete száműzetés volt, halál messze hazájától, ahonnan kikancsukázták a szabadságot kérő szellemiséget. Gogolyt sem kerülhette el ez a sors, aki egészen különálló az orosz regény történetében. Gorkij írta meg, élete mutatta meg azt a menekülhetetlenséget (kicsinyben és nagyban), amelyet Gogoly is érzett, mikor elméje elborult és vallási tébolyba esett. Könyvet égettek és írók égették

kézirataikat, mert: nem volt kiút. Puskin éppen úgy érezte ezt, mikor hallgatásba merült, mikor ingerülten odavágta a cárnak: „Semmi kedvem sincs az Ön cenzorjával veszekedni” mint Gogoly, aki megijedt könyve hatásától és a Holt lelkek további kötetét elégette.

A gyermekkor, A nyár, Az én egyetemem írásokban két világ ütközik össze: az egyik a sáros, kegyetlen és embertelen világ, a másik pedig: amelyikért érdemes élni, az emberségesebb, a tisztább. Gorkij realizmusa sohasem süllyedt passzív pesszimizmusba.

„Gyökérig kell ismernünk az élet igazságát. Meg kellett ismernünk, hogy milyen szomorú és embertelen volt életünk. Gyökerestől ki kellett tépnünk ennek az embertelen világnak emlékét.”

Mint minden nagy emberi mű, Gorkijé is felemelő akkorddal végződik. Hiába volt könnyes egy élet, hiába volt a börtön, a verés, megaláztatás és harc: az emberi szív mindig himnuszos akkorddal zárja le a fejezetet. Gorkij is.

„Minden szomorúságon áttör a világos, egészséges, emberi alkotóerő, amely az élethez, annak emberi és szép részéhez tör utat.”

Ime, egy alulról jött ember, aki a legelső helyre érkezett, keresztülélve az igazi, legigazibb emberi életet, amelyben ezerszeresen több volt a szenvedés, mint az öröm. Mert a szenvedés a legnemesebb tisztító tűz az ember számára. De megérte az örömet is: esszenciásan, hiszen annak örülhetett, amiért születésétől kezdve élt, amiért lélegzett és amiért meghalt. Gorkij halála csak fizikai halál: szava, szenvedése, élete munkája milliós tömegekbe áradt széjjel. Aki az ember igazságáért küzd, azt egy egész világ magáénak fogadja. Ez a halhatatlanság.

Ime, a halhatatlan Gorkij!

A NEMZET FEJLŐDÉSE.

Nem akarom a nemzet fogalmának és körének fejlődését vázolni, mert annak adatszerű, konkrét feldolgozása köteteket igényel. Csak röviden, lényegében rámutatok azokra az eszmei tartalmakra, melyeket a nemzet fogalma és konkrét megjelenése fokozatosan magába foglalt. Az alapkérdés mi a nemzet, mióta kell vele számolnunk a történeti fejlődésben annyira viták tárgya, hogy csak bizonyos alapfogalmak tisztázása után lehet az eszmét és konkrét kifejlődését kutatás tárgyává tenni.

El kell választani a népet a nemzettől, az államba foglalt nemzetet az állami kereteken túlnyomó össznemzettől, meg kell különböztetni az osztályt, a szociális tagozódást a kultúrtagozódástól, a politikai fogalmat az etnikumtól és végül mindezeknek időnként és helyenként változó megnyilvánulásait. Így nyilvánvaló, hogy a nemzet az egyenlőnyelvű, egyforma múltú¹⁾ népközösség, melynek egyénei öntudatosan a nemzet hozzátartozóinak vallják magukat. A gazdasági és kultúrviszonyok közössége csak célpont, mely felé a fejlődés siet, de még el nem ért állapot. A nemzet tehát a különböző életviszonylatokat csak fokozatos fejlődéssel töltötte be és a nyelv és öntudat alapköveiből megkezdett épületét mindinkább több téglával gyarapította. Állomásai: nyelv és kultúra, politikai hatalom, szociális osztályáttörés, nivellizáló visszahatás, gazdasági viszonyok, sőt legújabban faj és vallás (Németország). Mindegyik fázisában a közös mult játszotta az értelmi fogalom érzelmi aláfestőjének a szerepét; a romanticizmus teljes fikciójától a történelmet hamisító részlet — osztály — fikción keresztül a tényleges, széles körben homogén multig. A mult szerepe a geografikus helyzetkötöttség folyománya, melynek egyes elemei épen azon életviszonylatok, melyekre a nemzet mint dinamikus erő uralmát kiterjeszti. Természetes, hogy akkor, amikor ezeket az életviszonylatokat a nemzet diadalmas út-

jában meg nem nivellizálta, fikció volt a közös mult, az ellentétek egy foglatatba olvasztása. Mikor a nemzet már több életviszonylaton áthatolt, csak részben volt szükség a fikcióra, volt már ténylegesen homogén tradíció és akkor, midőn a nemzet életét minden viszonylatában közös idegközpont mozgatja, a közös mult tényleges lesz, a fikciók szükségét önnön diadala megemésztette.

A mai fejlődés a teljesség felé dübörög, súlyos, de biztos léptekkel. A nemzet, mint olyan, fokozatosan magáévá teszi az egyéni élet minden viszonylatát és szociális, gazdasági nivellizálásra törekszik. Világnézet lesz. Határa csak ott kezdődik, ahol szellemi alkotásai az örökérvényes, időtől és helytől független mesgyékre lépnek: a nemzeti művészet, a nemzeti tudomány és nemzet vallási élete magasabb, nemzetek felett álló kategóriákba olvadnak.

I. A történelmi fejlődés eszmei fázisai:

1. Ormos Ede adatokban bővelkedő könyvében²⁾ azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy mennyiben lehet szó a magyar történelem egyes időiben, a törzrendszerrel kezdve napjainkig a nemzetről. A történelmi materializmus szemszögéből nézve odajut, hogy a magyar oligarchia elnyomta minden időben a nemzet lehetőségét. Szerintem nemcsak az egyoldalú szemszög, de maga a problémafelvetés: közepkorban nemzetet keresni, meddő, épúgy mint mindazoké, akik a XVIII. század előtt nemzet után kutatnak. Módszerük olyan, mint azé, aki tyúkpecsenyét akar, de nem tyúkot vásárol, hanem tojást és várja, amíg kikel. Mikor pedig nem bujik ki belőle a várvavárt állatocska, a tojást eszi meg a bentfoglalt tyúk illúziójával. A nemzet fogalma az újkori fejlődés oly magasfokú terméke, hogy patriarkális, rendi rendszerekbe bele nem illeszthető. Addig csak fajról, népről és rendekről beszélhetünk, a nemzet multjáról, de nem nemzetről. Hisz ez az állapot magába foglalja a nemzet későbbi lényegének minden elemét, de nem harmónikusan, hanem épen ellentétekben (latin nyelv — magyar nyelv, humanista — népi kultúra, államhatalom alanyai és tárgyai). Az öntudatos meggyőződés pedig hiányzik. Vagy

természetes, de öntudatlan megnyilvánulás, ahogy Dózsa csak magyarul beszélő parasztjai nem lehettek mások, mint magyarok, vagy elmosódó: Mária Terézia nápolyi követe, aki Mezzofanti biboros magyarnyelvű üdvözlő beszédére németül kijelentette, hogy nem érti. A nemzet viszont az öntudatra-ébredésénél kezdődik és nem közös keretben zajló káoszt jelent, hanem a hajtóerőt az egyöntetűség felé, harmóniát. Így a XVIII. század végétől jelentkezik a nemzet. A német romantika és a francia forradalom kikristályosító hatására.³⁾ Első formái az első életviszonylatok, melyeken áthatott: a nyelv és a kultúra. Nálunk Bessenyei és köre, Dugonics Etelkája, a Peleskei nótárius és az irodalmi nyelv megteremtése, Kazinczy és az ortológok harca jelzik útját. Nemzeti irodalom volt már azelőtt is: Zrinyi izoláltsága, a kuruckor németellenessége, de tárgya negatív volt: harc a török, harc a német ellen és ezért nem is tudta konstruktív fejlődésnek az alapját megvetni. Multat adott a XVIII. század vége óta egyenesen felfelé törő vonalnak, a nemzet, mint konstruktív erő fejlődésének. A kultúra és a nyelv alapjából szerves, összefüggő hajtásban nőtt a mindinkább terebélyesedő fa, gyökereit a mult gyönyörű fikciója, a romantizmus, Vörösmarty, Kisfaludy, Czuczor és Horváth költészetén gazdagodó forrása öntözte. Az egy földrajzi helyen, hasonló körülmények között és egymásnak alárendelt tagozódásban élő elemeket nemzeti multtá avatta. Ebben igaza is volt. Ha olyan mult nem is létezett, amelyet szárnyaló álmaiban maga elé varázsolt, a varázsképnék egyes vonásai tényleg elmúlt idők dokumentumai és a jelennek a gyökerei voltak. A szintézis fikció volt. Ahogy a kacagányos, páncélos lovagok tömegében saját korbeli felfogásuknak a tükörképét látták. De minden eleme igaz volt. Hisz azt mutatta, amiből a nemzet született. A magyar romantika nagy alakjai mindazt megfestettek, ami a nemzet multjához hozzátartozott. Ők csak ott tévedtek, hogy a nemzet, úgy ahogy ők elképzelték, még nem létezett előttük, hogy a jelenből multat akartak csinálni, pedig éppen fordítva volt. A mult költői fikciójával új jelen-

nek vetették el magvait. A nemzetnek ezen első korában csak a nyelv és kultúra hajolt meg előtte, hatalmi és szociális aszpirációi még nem voltak. Köre szűk volt: a privilégizált osztályok.

2. Petőfit és Aranyt egy kalap alá szokta venni a skatulyázó irodalomtörténet; a kalapot népies iránynak nevezi. Pedig éppen akkor, ha nemzettörténelmi szempontból nézzük őket, nagy különbségekre bukkanunk. Petőfi a harcos, kiszélesítő, nivellizált nemzet lantosa. Az ő zsenialitása megálmodta azt a nemzetet, mely felé most újból törekvünk. A szociálisan nivellizált, kultúrában egységes, egységében öntudatos, konstruktív erőt jelentő nemzetet. Arany szemlélődő, szociálisan széttagolt jelenséget látott meg, a népi művészet szépségeit felismerte, bőségesen mérített belőlük, de a nép objektum volt a szemében: a polgári kultúra kényeztetett kedvence, de gyermek, melyet vezetni kell és nem lehet a nemzeti alany felelős helyére feljuttatni. 1848-ban tényleg úgy látszott, hogy az irodalom hatása alatt egyrehangolt, gazdaságilag egyformán elnyomott nemzet gyönyörű egységben már akkor megvalósítja a nemzeti ideális, minden életviszonylatra érvényes létét. De az általános történelmi fejlődés megfojtotta ezt a lehetőségét. A liberalizmus elferdítette a teljességre törekvést és a nemzetet. Kártékony államfelfogásával a hatalom hamis kritériumát lopta a nemzet jellemzőinek a körébe⁴⁾ és így egyszerre két helytelen irányban ferdítette el a nemzet lényegét. Körét alapítalanul fejlesztette ki az államnemzet keretébe; a másnyelvű, máskultúrájú, más múltú, de egy államhatalom alá tartozó polgárookra és úgy máig tartó, szomorú küzdelmek magvát vetette el ilymódon. Ugyanekkor azonban elszegényítette a nemzetet tartalmában — jobban mondva fenti felfogása értelmében kénytelen volt őt lényeges elemeitől megfosztani: a szociális nivellizálás, a gazdasági egység, az osztálytalan kultúra lehetőségétől. A nemzeti lét külső összetartó kapcsának helytelenül tartotta a hatalmat és éppolyan hibásan belső, összekötő erőnek csupán a nyelvet és érzelmet (Eötvös id. műve: „A nemzetiség nem

több, csak nyelv és érzelem”), sőt a praksisában az olykor előnyökkel és kényszerrel kicsikart érzélemmel is megelégedett, illetőleg az érzelem külső megnyilvánulásával. Az a népies irodalom, mely nálunk a liberalizmus korában felvirágzott, nem volt a népé — a liberalizmus csak polgári kultúrát ismert — és népieskedő mosolygása mögött a blaziert, felsőbbbségének tudatában levő fintor rejtőzött. A nép a nemzet tárgya volt, de nem alanya.

3. A liberalizmus hanyatlásával együtt játszódik le a nemzettelen nemzet epizódja. A liberalizmus csődjénél mint első a legnagyobb hitelező jelentkezett, aki azt akarta a nemzetbe belevinni, ami ellen a múlt század vége és a mosti század eleje a legjobban vétkezett: a szociális nivellizálás követelését. A nemzetközi szocializmus helyesen látta meg a gazdasági vonatkozások fontosságát, de teóriában felülhelyezte a nemzeti lét egyik elemét: a szociális nivellizálást, magát az egésznél: a nemzetnek. Nem értékeli a nemzetben rejlő teljességet és nem veszi észre, hogy csak ezen a teljességen keresztül lehet a nagyobb teljességhez, az emberiséghez eljutni. Ugyanazt a szűkítési hibát követi el, mint a liberalizmus, ellentett irányban: a nemzet tagjainak felét megfosztja a nemzeti alany jogsultságától. Ugyanúgy általánosít: polgári — proletárkultúra, államhatalom — gazdasági keretek. Azért nevezem epizódnak, mert a mintaképpen odaállított Oroszország sem valósította meg a nemzetnek azt a degradálását. A kommunizmus Oroszország határain belül orosz, mindegyik életviszonylatban — illetőleg vogul, kirgiz és tatár — csak az importált kommunizmus olyan talajtalantul nemzetközi.

II. A jelenből a jövő felé.

A nemzet az államhatalom keretétől függetlenül mindegyütt teljességre törekszik: érvényességét kitőlja gazdasági, szociális és kulturális élet minden terére. Nyelvileg és kultúrában a legsóvénebb felfogás szerint sem állhatnak útjába állami határok. Kultúrtartalmában pedig kiterjeszkedik a nemzet körébe tartozó minden rétegre. Egy réteg sem többé vállveregetett tárgya a másoknak, mint a „nép” volt, hanem

egyenrangú alkatrésze. Móricz, Gergely Márta és Kassák egyaránt a nemzeté. Szociálisan és gazdaságilag a nemzet az autarkia felé halad: Oroszország öt éves terve, az olasz fasizmus carta di lavoro-ja és Németország. Sőt épen a német példa mutatja, hogy a nemzet határokon túlterjedő erő. Az Istitut für Auslandsdeutsche hajói könyvekkel és anyagi támogatással épügy felkeresik a Szamóában élő németeket, mintahogy evidenciában tartják a jugoszláviai vagy román német kisebbségeket. Viszont körét megtisztítani igyekszik a liberalizmus erőszakos hódításaitól: nincsen szüksége másajkú, és kultúrájú egyénekre, sőt Németországban ezen szűkítés veszélyes túlzásba ment: a nemlétező fajt is a nemzeti lét kritériumai közé sorozta.

A tökéletes teljesség: nyelvi, kultúrális, szociális és gazdasági viszonylatok nivellizálása még távoli fejlődés célpontjai.

Nekünk csak egy feladatunk lehet: figyelni, következtetni és a cél felé cselekedni.

1) A mult nem jelent homogén elemet, hisz egy nemzet különböző rétegeinek más volt a multja, hanem épen a különbségek harmóniáját, melyeket kifelé közös keret foglalt össze.

2) Mi okozta Magyarország szétbomlását? Wien, 1921.

3) Dr. Kurt Trampler: Die Kriese des Nationalstaates. München, 1932.

4) Eötvös: a XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra: „Minden nemzetiségi törekvésnek az alapja: a többség érzete, célja: az uralkodás.” III. k. 91. o. — A hatalom lehet velejárója a nemzetnek, de nem lényeges jegye.

KRITIKA.

NAPNYUGATI ŐRJÁRAT.

Márai Sándor legújabb könyve is meglepetés. Ezuttal úti-könyvet írt, de ez a műfaj-meghatározás teljesen lényegtelen. Ahogy vallomása szerint sohasem írt igazi regényt, úgy ez a könyv sem utirajz a megszokott értelemben, mely a megérkező utast tájékoztatni akarja. Inkább annak szól, aki útnak akar indulni, de túl ezen mindenkinek, akit nyugtalanít az európai kultúra sorsa és tudatában van a középeurópai ember válságának.

„Sok határon kelünk át, megfelelő és szükséges vizsgálatok és ellenőrzések után, melyek igazán udvariasak; de a vizsga után mégis úgy érzem magam, mintha egyszer valahol, Európában, valaki ezüstkanalat lopott volna s ezt a kanalat most rajtam is keresik.” Ebben a mondatban benne van az egész útirajznak sajátos, rezignált alaphangja. Korábbi műveiben Márait mintha csak írósaága nyugtalanította volna, folyton éberem állt és csak annyiban érdekelte az élmény, amennyire bűvészújjakkal végigkutathatott benne, hogy kristályosan írássá formálja. Anyag volt, amit nyugtalanító fölénygel kezel. Nyugtalanító biztonsággal, olykor túlságosan kirívó fölénygel írta nagy monológjait emberekről, eseményekről és az élet látszatairól, gyakran túlhangsúlyozva a személyével kapcsolatos lényegtelen mozzanatok. Az élményt csak nézte, leereszkedett hozzá és volt valami finnyáskodó és cinikus árnyalata a hangjának, a kiszigerezésnek gyönyöre, s kissé tetszelgő fölénye, ahogy a dolgok föle küzdötte magát.

A Napnyugati őrjárat azért gazdagabb, értékeesebb és emberibb mű, mert Márai ki tudott benne lépni elkülönültségéből és fölénye is megszeliült; megbocsájtóbb és megértőbb az ítéleteiben. Pascal mondotta, hogy a világ minden baját meg lehetne oldani, ha az emberek istent és egymást szeretnék. Márainak utirajzai — a sorok közt — már magukon viselik ezt a pascali humán szellemet. A világból ma mintha végkép kiveszett volna ez az emelkedett, tisztult emberiesség és helyében izgatott türelmetlenség, értatlenség és közöny környezi a gondolkodót. Márai szikrázó intellektussal felveszi a harcot a mindent összetaposó és elszűrőkítő gépi közöny ellen.

Bevallja, hogy nehezen, vonakodva hagyja el kényelmét, munkáját, a megszokott környezetét. Mintha félne is már a nyersebb élményektől, az élet harsogóbb és durvább szí-

neitől. Hiszen a való életet nem az érdes felület tükrözi, hanem a szemektől gondosan óvott benső. Ebben a valóságban van még némi keresettség; sokkal inkább hisszük, hogy útja titkos menekvés, az író csillapíthatatlan, örök nyugtalanságának levézetője.

Bécs enyhülést ad, mosolyt és megértő nyugalmat, halvány előérzetét a Napnyugaton keresett titoknak. A béke-mentő Svájc fölényes fintorokra csábítja és a francia határ újabb mosolyra, mely ezuttal szelidebb és megértőbb. Párisban a régi emlékek vezetik, keresi a boisbeli kisvendéglő inyenc falatainak régi jóízét, a trafik pletykáit, nézi a kispolgárok, kövér kocsmárosnék, lóhust ebédelő milliomos lompos bennszülöttek életét, — egy mozdulat, egy szemvillanás, egy elejtett szó kell csak, hogy hihetetlen érzékenysége megindítsa a megfigyelések folyamát és a következtetéseket; egy kép kell, hogy újabb és újabb képeket fedezzen fel éber kutató ösztöne. Egész írásművészetének titka ez a páratlan képzettársító készség, mely embereket, katedrálisokat, utcákat, parkokat, könyveket és képtárakat, de politikai és társadalmi berendezéseket is kísérteties biztonsággal állít elének. Ez az asszociáló stílus az ifjan elhunyt prágai Franz Kafkát, a modern európai írásművészetnek egyik legnagyobb mesterét juttatja eszünkbe és egyuttal Karel Čapeket, Kaffka mesteri cseh tanítványát.

Minden Márai megfigyelésben van valami látomásszerű, amely az élményt különös, villódzó színekbe meríti. Az élmény közben el is torzul, de lényege sohasem sikkad el. Ez a lényeg sokszor a rezignáció keserű levében pácolódik. Márai a világ legkultúráltabb részében jár felfedező úton, Párist és Londont százszor megírták előtte és ő mégis új árnyalatot talál; felfedez, mintha tikkadt világú dzsungelben vágna friss csapást. Kövek, emberek, fonákságok és emberi vonatkozások konok felfedezője. Ami egészen új vonás nála, olykor mintha meghatódna, de siet azíán fricskázással és okos humorral elkendőzni megilletődöttségét.

Az utazásnak mélyebb rezüméje: a napnyugaton még él a pascali szellem, még él a szabadság vágya is és a kielégületlen, megnyírbált jogú, rezignációba temetkező közép-európai ember nosztalgiával tekint Napnyugat felé, ahol emberek élnek, akik nem tudnak másként lélekezni, mint a szabadság levegőjében:

Egri Viktor

A pozsonyi Eos-kiadóvállalat idén tavasszal egy testes kötetet adott ki „Columbus in der Slowakei” címmel. Írója, L. W. Rochowanski, egy jótollú újságíró, már a könyv alaphangját elhibázta azzal, hogy a valóság rovására kedélyeskedik. Aki felfedezni akar, attól megköveteljük a tudományos felkészültséget, a módszeres kutatást és az író tollán mulik, tudja-e könnyedén, érdekesítően, lebilincselően közölni legsúlyosabb mondanivalóját. A szerző helyenként szerencsésen el is találja ezt a könnyed közlési formát, a divatos útirajz hangjával él, tagadhatatlanul sok ismerettel és helyszíni szemlélet alapján végzi „felfedező” útját, azonban egészében ennek a kolumbuszi utazgatásnak képe kielégítetlenül hagy.

Két szempont vezet bennünket Rochowanski könyve megítélésénél. Az első az, vajjon a német olvasó, akinek ez a könyv íródott, mennyit kap Szlovenszkó lelkéből, mi az, amit Pozsony és Szlovenszkó kincseiből a szerző idegen számára felfedezni tudott? A másik, nem kevésbé lényeges szempont: a gazdag tartalomból mi az, ami a magyarság kultúrájára, nyelvére, multjára és mai kisebbségi szerepére vonatkozik? Hogyan látja a külföldi szerző e tekintélyes népdarab szerepét, hogyan mutat be bennünket e propaganda könyvben az idegen olvasónak?

Rochowanski Szlovenszkót csodás öreg parasztládához hasonlítja, mely tele van drágaságokkal, mondákkal és dalokkal, táncos vidámsággal és síró kísértetekkel, képekkel és virágokkal, faragványokkal és szallagokkal, — telve élettel és évszázadok terhével. A bőség oly dús, hogy egy könyvbe bele sem fér és a csillapíthatatlan étvágyu olvasó könnyen hiányokat fedezhet fel. Rokonszenves vonás, bár nem mentség, hogy a szerző ezekre a hiányokra maga utal, amelyet nem annyira a tájékozatlan német olvasó, mint e földdarabnak magyar szülöttje tart tulontúl szembetűnőnek. A legnagyobb hiba ott van, hogy nem lehet Szlovenszkót, mint Balkánt vagy ázsiai országot felfedezni, nem lehet műemlékei, népművészete, története, irodalmi és politikai multja mellett fölényesen elmenni. Nem lehet egy rangot jelentő könyvben, melynek pazar külső kiállítása felkelti a legnagyobb érdeklődést, kávé és bécsi patkót, bort dicsérni bécsi kedélyeskedéssel és anekdoták fűszerével felhigítani a tartalmat ott, ahol elmélyedni és tudományos felkészültséggel, módszeresen kutatni, felfedezni kellene.

A szerző mellett szól, hogy tud helyénvalóan lelkesedni. Így elismerésreméltó figyelemmel kíséri a szlovák népmű-

vészret megnyilatkozásait, akár kerámiáról, akár fafaragványokról, vagy templomokról, akár népdalokról és táncról van szó. És itt alkalom nyílt volna helyes stíluselemzésekkel az elmélyedésre, a szerző azonban bizonytalanodik és járatlanságot árul el irodalmi ismertetés terén is. Hézagok és hiányok mutatkoznak. Szembetűnő, hogy a lelkesége teljesen cserbenhagyta, amikor a háromnegyedmilliónyi magyarság kulturális szerepéről van szó, sőt, csodálatosképpen ez a kolumbuszi felfedező olyan közömbösséggel el tud menni a régi magyar kultúra minden megnyilvánulása mellett, mintha hályog borult volna a szemére. Az indokolatlan elhallgatások már az elfogultságnak látszatát keltik és ez az elfogultság a mű legnagyobb hibája. A szerzőtől méltán számon kérhetjük ezt a mellőzést, mert nemcsak a multnak érdekességeit ejti el, de nincs mondanivalója a kisebbségek új életformájáról, irodalmáról és művészetéről. A külföldi olvasó tehát hamis képet kap erről a földdarabról, mégha Rochowanskinak sikerült is több városról és vidékről új képet festenie és a szöveg közé ékelt kitűnő reprodukciókkal éreztetnie Szlovenszko varázsos szépségét. A kolumbuszi utazgatás feltétlenül hitelesebb eredménnyel zárult volna, ha szerzője nem olyan egyoldalú és elfogult: tanabban tárgyal olyan kérdéseket, melyekben elkerülhetetlen a politika.

A szerző kedélyeskedő hangja egy fejezetben, ahol a magyar nyelv nehézségeiről, a szóképzésnek különösségéről van szó, már egyenesen izetlen. Elhisszük, hogy a szerző nem kíván jobban elmélyedni és bővebb tanulmányokat folytatni, mert talán egy emberöltő sem elég, hogy idegen megtanulja tökéletesen. Nem is kívánjuk a felesleges próbálkozást, de megkövetelhetjük, hogy aki ítéletet mond, az elfogultság nélkül hallgassa zengését énekben és szóban. A szerző tréfái túl olcsóak, a szellemeskedése pedig izetlen. Az elfogultság és tendencia olyan kirívó, hogy az olvasó elkedvetlenedik, pedig a szerző éppen az érdeklődéskeltést, az újszerűre való utalást tűzte ki főfeladatául, amit az ilyen komolytalan élcelődéssel megakaszt.

A kötet képanyaga az idegenforgalmi propaganda szempontjából is értékes, a válogatás műértő szemre vall. A kommentáló szöveg a legrokonszenvesebb ott, ahol a szerző kötöttségek és ugyszólván szempontok nélkül írhat, ahol elhagyhatja a valóságok síkját és a mondáknak és legendáknak világába elmerülhet. Adomázó hangja elveszti a kedélyeskedés bántó melléklöngéit, a divatos útirajz írójában megérezni a költőt, aki a feledés homályából szerencsés kézzel kiemel egy-egy elveszettnek hitt mondát, egy alig ismert legendát.

Ilyen monda például a losonci akasztófáé, amely egy bíróról és az akasztófa előtt hajlongó szolgájáról szól: „Egy akasztófával jóban kell lenni, mert sokan lógtak már rajta, noha becsületes, ártatlan emberek voltak” mondja a szolga. Ez a beszéd nem hagyja nyugton a bírót és hogy bizonyosságot szerezzen, éjszaka belopódzik saját istállójába, leszúrja legjobb lovát és a véres kést az alvó szolga övébe dugja. Reggel felfedezik a gaztettet, meggyanusítják a szolgát, ki hiába védekezik, a szegénysége és az övében talált véres kés ellene tanuskodnak. Kínpadra vonják és akkor ártatlanul magára vállalja a bűnt. Amikor kint áll az akasztófa alatt és a hóhér már a nyakára teszi a kötelet, előugrik a bíró és kikiáltja, hogy ártatlant akarnak akasztani, mert ő a tettes.

„Csak tudni akartam, vajjon lehetséges-e, hogy egy embernek ártatlanul meg kell halnia. Erresszétek szabadon! — mondja a bíró és a hóhérnak el kell bocsátania az ártatlant. A bíró pedig a földi igazságszolgáltatás gyöngéire ébredve megváltik bírói tisztségétől.

Ez a szűkszavuan elbeszélt monda annak a szlovenszkoí humán szellemnek és hangnak igazolása, amelyet a szerző másutt is fellelhetett volna, ha a felfedező útján nem marad csupán a felületeken.

A közel hatszázoldalas könyv külső kiállítása meglepő. Remeke egy pozsonyi nyomdának, árvamegyei házi vászonba van kötve. Amennyiben egy megindított sorozatnak első könyvéről volna szó, a folytatástól kevesebb elfogultságot és tendenciát várunk.

EGRI VIKTOR

Cs. Szabó László: KÁRPÁT KEBELÉBEN.— Apolló könyvtár.

Cs. Szabó László a fiatal magyar szellemiség egyik európai látóköri tagja. Kárpát kebelében c. írása az európai szellemiség horizontjába próbálja beállítani a Dunavölgyét. Sajnálkozással állapítja meg már a negyedik oldalnál, hogy a dunavölgyi népeket nem gyötörték mindig izgatott álmok: a történelem csak lassan kovácsolt ebből a tájból szegyenkalodát, hogy félszemmel alvó rossz szomszédokat szorítson bele. Látogatása Szlovenszkon tulajdonképpen egy hangulattal kezdődik, szüleire emlékezik, akik még egy boldogabb békevilág bőségében jártak arra, Krudy Gyulára emlékszik s Jókaira s a megmaradt táj fái között s az örök föld fűvén keresi az Embert. S a gondolatot. Ilyen látogatást azt hiszem minden utódállam szívesen vesz, a szerző politikamentesen Baróti, Tinódi, Kazinczy szelleménél teszi tiszteletét. Még csak azt sem lehet mondani, hogy a ki-

sebbségi irodalom iránti lelkesedés vagy éppen érdeklődés vitte volna a szlovenszkói városokba. Igaz, ezt a látogatást zavarja az a temérdek katona, aki a gyakorlótérrel lépked hazafelé fáradtan, mert koppanó lépésük felriasztja a békésen szunnyadó, igazsággal s örök humánussal barátkozó Gondolatot. Kassa, Eperjes, Bártfa, Sáros, Lőcse, mindenütt a mult kísérti s közben a magyarság sorsára gondol, nyelvére, amely az összes környező népek között mindenkit megelőzve vetítette a dunavölgyi népek sorsát, katonai erényeire, amely oly nagy hírnevet biztosít a nemzetnek. S az élet és irodalom eme kettős vonalán ott találja a szent öreget — Kazinczyt, európai szemmel s magyar szívvel. „Nagyok lehetünk, mert nem felejtettük el egészen a nagyokat” mondja egyhelyütt s ebben a mondatban előtör lelkéből a reménység. A megtett út, melynek tömör reflexiója a könyv, a látó ember számára szomorú és ugyszólván reménytelen. Színte csak a mult szellemiségének büszke szlovenszkói reprezentánsaihoz való menekvés teszi elviselhetővé a látomást. Mai környezetben szépséges mult. A jelen? Masaryk Tamás mesteri jellemzése. Hogyan sülyyed el a katolikus küldetés tudata abban a tudásban, aki így ír: hogy kulturális küldetésünk kiteljesedik az államban: készülünk kell Isten országára. „Egy hívő ember hitetlen népre bízta politikai végrendeletét — írja odébb. Így az eszme jövő sorsa egészen homályos.

A dunai népek mai sorsára már tiszta látással gondol, aggodik jövőjéért s bizik kultúrájában s a kultúrán keresztüli nagy győzelemben. Hosszu szégyent kell jóvátennünk — írja a végefelé s ebben a kiáltásban benne a program.

Sok ilyen írás kellene határon innen és határon túl. Mindegyik az eszmét szolgálná, amely a népek megértését és örök békéjét célozza.

Bezáró mondata ez: Lélek, mely biztosan magyarnak született, röpülj kevélyen a gyűlölet felett!

Marék Antal

Neubauer Pál: MI KÖZÖM HOZZÁ? — Franklin kiadás.

A kritikus hiábavalóan próbálkozna azzal, hogy ezt a könyvet könnyed és gyors tempóval átolvassa s bírálatot mondjon felette. A könyvben nem keres élményanyagot, csupán azt vizsgálja, mit jelent számára s általa több olvasó számára a mű, hol kapcsolódik a mindennap problémáiba s mit tartogat a jövő sorsára. Neubauer regénye mágneses erővel rántja magához az olvasót s bár a két vaskos kötetben egy apokaliptikus világ szörnyű számuma zúg,

minden sora és minden szava kötelező erővel bír az olvasó érdeklődésével szemben.

Stüsser, a regény hőse zavaros léleknek indul a mű legelején s fellépésében van valami visszataszító. Az ember szinte Szibériába, valamelyik ólombányába küldené, hogy lévessé magáról azt a hányavetiséget, amely minden értéke dacára is meglehetősen megokolatlan. A háború kitorése egy női fej márványbafaragásának munkájában találta. Természetesen Stüsser számára ez a feladat az életnél is komolyabb s érdekesebb volt, hiszen később visszatér ahhoz a félbehagyott munkához, amitől a háború elszólította. Művész volt s a kedves Leona fejének maradandó megörökítése olyan nagy feladat lehetett számára, mint a világháború a hatalmasságok urinak. A háború magával sodorta őt is s ami most következik, az már füst, köd, halál és háború. Stüsser kétségtelenül nem egyedül s önállóan vallotta, hogy mi köze a háborúhoz? De azok, belehelyezkedtek a megváltozott viszonyokba s végezték a háborút, mint egy kellemetlen kötelességet, amely alól azonban nincs kibúvó. Stüsser a háborút a maga számára azzal intézte el, hogy a pilótát, akivel felderítőszolgálaton volt, orosz föld felett egy jól irányzott revolverlövessel leterítette s a halál helyett, egy élet árán a biztos fogságot választotta. Tette, mely társadalmi és emberi szempontból is különös, nem illett sehogysem az ő „legyetek szelidek mikép a galambok” eszméi keretébe.

Staccató zuhanó kis mondatok. Olyan ez a regény sok helyütt, mint egy film. Rövid, ötven-hatvanméteres tekercek, itt ott Stüsser premier planban. Mindez egyre fokozza az izgalmat, amelyet az író ügyes írói eszközökkel tart bennünk ében.

Aztán Moszkva, 1918 tavasza. „Azelőtt egy ember állt milliókkal szemben. Most százmillió áll egyesekkel szemben”. „Én és Beethoven” — mondogatta Stüsser a boldog békevilág ragyogó napsütésében s egyszerre rádöbben, hogy ő és Pjotr Fjodorovics. Mesteri rajz az Oblava szörnyű napjaiból. S találkozás Lioszkával, a másik ásszonnyal, aki az életében annyi örömet és szenvedést jelentett egyidőben. Stüssert elkapja a forradalom vihára. Cseppet sem csoda, hogy az a láz, mely milliókat megdideregtetett, amely világokat rengetett olykor, őt is elkapja s ő rohan az eseményekkel.

Berlin... Ugyanazok a rajongók, álmodozók, akiknek körét tudomásszomj és naiv rajongás színezte. „Köztük Stüsser... De az a Stüsser”, aki a háború vajudásakor hozzákezdett Leona arcának megörökítéséhez, más volt, mint

a mostani... Sokat szenvedett énje a sok sikertelenség után már kezében tartja az anyagot s most sikerű a mű, amelyet abba kellett hagynia. Mesteri rajz az a pillanat, amikor Leonkával találkozik.

Most már az események rohanva követik egymást. Hiába jut idő itt ott a hosszabb filozófálásra, az események dübörgése áthallik a békésnek tetsző sorokon. Apró történetek is elindulnak, melyek önálló életet élve regények a regényben. Az események sodra néha annyira elragadja az író magát is, hogy a történetek hullámaiból csak itt ott bukkan fel Stüsser feje. Stüsser egyébként nem százszázalékos hőse ennek a regénynek. Nem is vehet a háború, infláció, forradalom eseményeiben komoly részt már csak azért sem, hiszen ő tulajdonképpen polgár volt és csak élete legnagyobb tévedése volt, hogy forradalmár akart lenni. Negyven esztendőskorában, amikor őszül a haja, akkor tér meg újra a polgári rendhez, ahonnan akaratlanul és örök ellenkezéssel elindult.

Róma... Találkozás annak a pilótának az apjával, akit a repülőgépen meggyilkolt. Hosszú katakombai vita, szócsata két ember között, akik tudtak egymásról mindent s vég eredményben semmit.

Újra Berlin... Ébredés a lázálomból. Judás lesz, eladja barátait. Mentségére szolgáljon, hogy harminc ezüstpénzt nem kapott, erkölcsi fizettségéért pedig az önmaga nyugalmat és boldogságát vásárolta vissza. Barátai megértik és megbocsájtanak neki.

Ezekben az időkben Leonával való szerelmének idején megérkezik Lioszka Stüssertől származó gyermekével. A másik asszony félreáll az útból s ezzel új nyugtalanság ideje kezdődik Stüssernél. Két ilyen nő mellett sem tud boldog lenni, egyik mellett sem, mert nyugtalan volt a lelke mindörökké. Lehet, hogy a viharok korbácsolták fel lelke hullámaát, a kor eszméi zavarták meg jó tiszta koponyáját. Nem lehetett boldog, mert megöregedett, mire önmagához visszatért. Abban a fáradt mult keresésben, amikor visszatérve Moszkvába ott bandukol az új épülettömbök s házcsodák között, megsajnáljuk őt.

Neubauer Pál nem vezeti biztos utakon Stüssert. A korról annyi a mondanivalója s oly érdekesek a megfigyelései, hogy inkább az események, a keret érdekelté, mint az, ami azt kitölthette volna. Van fantáziája, drámai vénája, beszélgető képessége. A mű alakjai sokszor kérnek bocsánatot a hosszas filozófálgatásért, ők is érzik, hogy tovább időznek egy-egy jelentéktelen vagy éppen jelentős témánál. Ezek a kitérők fárasztók, külön gondot okoznak a regényírónak, hogy ilyen hosszabb kitérők után is újra visszavigye az

olvasót az elindulási ponthoz. Nem könnyű regény a Neubaueré, sok kérdést hágy megoldatlanul. Fárasztó de felejtethetetlen. Az álmodozók korszakát mesterien megrajzolta s az utókor számára megérthetővé tette. A könyvnek ez a legnagyobb érdeme.

MARÉK ANTAL

ERDÉLYI KÖNYVEK.

Az újabb erdélyi könyvtermésből szeretettel és megbecsüléssel kell kiemelnünk Karácsony Benőnek NAPOS OLDALON című könyvét. A könyv a szórakoztató olvasmány attitűdjével kopogtat, de már a második oldalnál tudja az olvasó, hogy szórakoztatásnál s egyszerű mulattatásnál a könyv sokkal több, — aminthogy a legvidámabb, vagy az események elmondásában leggazdagabb erdélyi könyv sem pusztán szórakoztató, hanem mindig magva van a könyvnek, komoly célja a megírásnak. Vidám és élvezetes könyv a Karácsony Benő könyve, tele a székely föld ízével, napsugarával, — de a sorok között mégis meghuzódik egy grimász, amely azt mondja: mindez csak külszín, látszat s a lényeg a tükörképben keresd: a lényeg, amely az élet küzdelmeitől terhes. Felméri Kázmérról szól a könyv, a gondtalan életű, vidámkedvű Kakuk Marci-féle alakról, aki fölényesen és gátlások nélkül sétálgat a világban, hogy elállást nő miatt, barátkozik magaszörű cimboráival mindadig, amíg az ősi juss, az apai malom vissza nem hívja. A városból visszakerült molnárnak, de már városi vágyakkal fertőzve. Szobrász lesz, később Pestre kerül, Párisba megy, sikerei vannak, csahogy e sikerek rugói nem mindig tisztán láthatók Eleméri Kázmár előtt, akinek életutján mindig nőkel van hadakozása. Az örök rege: akit szeretünk, az nem érdemes rá, aki szeret, azt nem vesszük észre. Megházasodik, csalódik, szeret és szeretik, míg végre, megfáradtan, kiábrándultan visszatér az ősi malomhoz, Erdélybe, kisleányát fogva kezén, aki minden valószínűség szerint újra hasonló utat fog bejárni. Napsugaras előadásmódja, vidám, gördülékeny mesélőkedve mellett filozófia ez a könyv: az élet értelmét keresi s olykor görbe tükörrel mutat a hiábavalóságokra s a Vanity Fair örök igazságára. Ha nem bujkálna a sorok között az élet mélyebb értelmének rajza: azt hinnenk, tréfás, felelőtlen vidámság, mert olyan mulatságosan, olyan bő írói gazdagsággal, fordulatosan megírt kitűnő könyv ez. Méltó arra, hogy az erdélyi könyvtermelésben az elsők között foglaljon helyet.

Különben ezek a könyvek rendszerint hasonlóak, ha a messze Erdélyből érkeznek. Felszállsz egy vonatra a derűs,

virágos állomáson s azt hiszed, a gondtalanság, az örömsinén fut vonatod s a harmadik fordulónál már látod, hogy át kell állítanod a váltót; az indulás ugyan kedvesen megéltéztő volt. A vonat mégis egészen más vidékek s más, komolyabb célok felé vezet. Itt van Nyíró József két könyve: A könyvnap nagy siker: UZ BENCE és a SZÉKELYEK. Örömmel veszed kezébe Uz Bence történetének székely harisnyaszövetbe kötött könyvét s előre örülsz, hogy gondtalanul szórakozol a Kánikulában. S persze, nem is csatlakozól: a könyv vidám és derűs, tele kedves, élénk történetekkel. Keretes regény, a keretet Uz Bencének, a vén havasok kemény, örökké küzdelemben álló lakójának élettörténete tölti ki. Ez az Uz Bence favágó, orvvadász, kukoricacsász, idegenvezető erdőőr, kecskepásztor: mindent vállalt s mindent ügyesen végez el. Küzdelme az életért a havasokban kemény, de Uz Bence rendszerint fején találja a szöveget s itt világosodik meg előttünk: miért furfangos a székely, — akár, ha irodalmi székelyről olvasunk, akár, ha testi találkozásunk van vele Kolozsvárt, vagy Csikban, — miért is? A kemény küzdelem, az örökös csapdák, a megélhetésért folyó harc örökös lesállításra kényszerítik a székely embert: a furfang a védekezés egy formája s az, hogy közben vidám is a székely, ez ősi hagyomány már. Csakhogy a fufangra akárhányszor ráfizet a székely, mert az élet még fufangosabb s végeredményben Uz Bence s a többi Uz Bencék küzdelme tragikus. Nyíró József érdeme, hogy ezt a komoly, sokszor drámai lejtésű küzdelmet olyan vonzó formában mutatja be, hogy az ember szívesen és gyönyörködve olvassa végig. Csak a végezetnél szomorodik el: nehéz sors a magyar sors... Uz Bence, a vén Udő Márton, Szócs Mózsi, Régina s a többi szereplők profilja remekül van kivágva, de a SZÉKELYEK című elbeszélés sorozat számos darabja is megannyi gyöngyszem, értékes ékszere a magyar novellairodalomnak. Meleg, közvetlen előadásmódja van Nyíró Józsefnek: az olvasó egyszerre nevet és sír, olvasván sorait... (szv).

Szitznyai Zoltán: HODINAI HODINÁK. — Athenaeum kiadása.

Új oldaláról mutatkozott be Szitznyai Zoltán, amikor a Hodinai Hodinákat megírta. A történet színhelye Selmecbánya, a bányaváros, amelynek görbe, macskaköves utcái örök emlékezetűl élnek az íróban. A gyermekkor szava ez a letompított hang, ez a lassu mederben folydogáló történet. Ha Szitznyait baloldali írónak könyvelték el valaha, ebben a regényben okvetlenül módosították bírálói véleménye-

nyüket. A világ, amely itt megnyílik az olvasó szemei előtt, háborúelőtti. A szereplők magyarok és szlovákok, akik még alig érezték meg az apró földlökéseket, amiket a magyar szellemiség vezetői egyre bizonyosabban tudtak. Boldog békebeli világ ez, ahol a darabant kormány főispánja akkora vihart támaszt, mint tegyük fel egy kétnapos ütközet tűzérési, harcokkal valamelyik galíciai falu felett. Hódinai Alajos karmester s fia Hodi Árpád a regény hőse. Mindketten szerelmesek: a karmester a trafikosné kegyeit keresi, Árpád a pánszlávnak kikiáltott Kalincsak leányát, Irént szereti. Úgy alakul, hogy az idők viharában mindegyiküket elsodorja szerelmesétől. a végzet. Szegény karmester úr a döntő fordulat előtt agyvérzést. kap s élete végéig nyomorék lesz. Árpád, aki jeles tanuló, kénytelen írónak menni az egyetem helyett s mire észbekap, Irén már nem az övé. De jön a háború s a fiatal asszony elválk az urától. Árpád, aki a háború után visszatér Budapestre, úgy érzi, hogy neki ott a helye a szlovenszkoí kisvárosban, rá ott feladat vár s visszatér szülővárosába. „Kell valaki itt, aki nem függ senkitől és ébren tartja a lelket az emberekben.” Visszamegy s ott találja Irént, aki azóta elvált az urától. A megváltozott viszonyok között Árpád a jóeszű, jeles tanuló, a jogász lakatos akar lenni, míg Irén ruhaszalont nyít. A vége boldog találkozás, egyszóval valóságos happy end.

Természetesen mindez csak keret, amiben az író a háborúelőtti kisváros vágyairól, törekvéseiről, alakjairól ír. Már tisztán érzékelteti azokat a változásokat, amik emberekben végbementek. A helyzet hova tovább tarthatatlan s az események szükségszerűen gyors iramban követik egymást. Morek tanár úr szerepe az iskolában s a társadalomban csak mélyíti azokat a szakadékokat, amikbe ennek a kisvárosnak a polgársága külön külön, a gyűlölettől megsebezten belehull...

A történet maga tehát könnyed váz, amire az író gyermekkori visszaemlékezéseinek színes szalagjait s fajaért való aggodalmának sötét fátylát ráhuzza. Ragyogó írásművészettel kél életre szemünk előtt ez a csodálatosan édes táj, az öreg házak s a macskaköves utcákon rohanó diáksereg. A regény végig folyamatos, az író már túl van azon, hogy elragadtassa magát. Keretét nem feszíti szét s nem fenyegeti robbanással az az erotika, amely oly jellemzővé s félelmetessé tette Sztinyai Zoltán prózáját. Az író tud „így” is írni, ilyen áldozatosan, ilyen igen igen egyszerűen, mindez nem csoda akkor, amikor egy tiszta gyermekkor emléke ébredszik lelkében. Ha itt ott kifogásolható elközelése alakjairól s a korról, melyet érzékeltetni akar, valójában derűs pastell színekben sikerült felvázolnia a béke-

beli világot, szembe ázzal, ami a háború után elkövetkezett. A kaoszából tiszta emberi szándék a fiataloké, akik ott maradnak s a két kezük munkájával alapozzák meg életüket a zöld hegyek tövében. Ez már a valóság, a mai fiatal nemzedék csodálatos tettéreje.

Marék Antal

Fejtő Ferenc: ÉRZELMES UTAZÁS. — Pantheon.

Amikor ennek a regénynek az olvasásához hozzákezdünk, nem tudunk szabadulni attól a gondolattól, hogy a szerző ismerős hangon szól hozzánk. Egyenesen megdöbbenő az az őszinteség, amivel beszámol az életéről, családjáról s az utazásról, amelynek végállomása — saját maga. Mária hatását okvetlenül meg kell említenünk, anélkül azonban, hogy ez az íróra pillanatnyilag is sértő vagy bántó volna. Márai olyan forradalmat csinált a prózában, mint Ady a maga idejében a líra összes területein. Márai nyomán tanulta meg a fiatal írónemzedék azt az őszinteséget, amely csodálatos kapuit nyitja meg ismeretlen tájaknak s keresztmetszetét adja az ismeretlen embernek. Ijesztő és félig meddig szokatlan jelenség ez, a század mind jellegzetesebb írói vonása. Soha ilyen őszinteséggel nem jelentkezett író, mint ma. A század az őszinteség százada, a kollektív gondolat egyre jobban háttérbe szorúl, szinte csak az én a fontos és semmi más. Fejtő Ferenc utazása során pompásan látja Zágrábot, a várost, amely szokásaiban sokkal közelebb van Bécshez, mint Budapesthez, a népet, amely a várost s környékét lakja, a dalmát tengerpartot s mindennek a végén mégis önmagához érkezik el. Mintha ez a vallomás, amit itt tesz, esztendőök óta fojtogatva volna a torkát. Távol kellett mennie önmagától, lakásától, szereteteitől, hogy egyszer igazában önmagába pillanthasson. Ez valljuk be érdekesebb a tájnál, amelynek leírása olyan tökéletes és érdekes munkának sikerült. „Könnyű szenvedni annak, aki örült, megegyesződni, aki bonyolult volt, céljában ülni, aki már minden tájat látott, meghalni annak, aki élt! Elsőbben még élni szeretnék, dolgozni, bonyolódni, látni és ízlelni...”

Ez a vallomás mindennél jobban bizonyítja azt, hogy milyen nyitott s ijesztően tájékozott ez az új írónemzedék. Sub species aeternitatis úgy akar eljutni, hogy nem néz a csillagokra, hanem az önmaga belső világára. Az én egyszerre mindennél fontosabb lett s amikor a szimbolizmus ötven éves születésnapját ünnepli a francia irodalom s a Bibliothèque Nationale-ban kiállítást rendeznek az utódok, ennek az ünnepségnek fényénél az önmaga lelki és testi,

családi és társadalmi problémáit nyitogatja egy új írói nemzedék. Érdeklődése a polgár halálórájának idejét sejtí s ennek következtében odafordul a földhöz, a föld népéhez s itt kapcsolódik a kollektív gondolat szükségszerűségébe. Szinte nem is regény az, ami ebből a két törekvésből származik, hanem élő valóság.

Fejtő Ferenc folyamatos ízes stílusa kiválóan alkalmas arra, hogy a vallomás vizuálissá váljék s szinte érzékeltesse a mondanivalóit. Az én nagy vallomása után kíváncsian várjuk a folytatást. Sok író állott már meg vallomásánál, nem jutott tovább élete nagy élményénél, nem tudott beilleszkedni a mások életébe, hogy azt reprodukálja. Az író színész is kissé, azzal a külömbiséggel, hogy neki részletesen kell visszaadni még azt is, ami az emberi lélekben tulajdonképpen nem is érzékelhető csak sejthető.

Új íróit ismertünk meg Fejtő Ferencben s ez annál örömeteljesebb, mert az új magyar irodalom képviselője ő s lépésében az új világ harcos lépése koppan.

Marék Antal

SZLOVÁK KÖNYVEK.

Elo Šándor: Rozmarné historky.

(Urbánek kiadása, Trnava, 1936.) Elo Šándor a szlovák humor egyik gyűjtője és megszemélyesítője. Különösen a felsőnyitrai vidék kiváló ismerője, aki ennek a tipikus tájszólással beszélő vidéknek egész életét töről-hegyről ismeri. De ezekben a szeszélyes történetekben sok mindent találunk az egész szlovák nyelvterületről, s aki valamikor komolyan hozzáfog a szlovák folklorisztikához, az sokat méríthet Elo Šándor műveiből is. Az írónak ez a kilencedik kötete, s a kiadó Fr. Urbánek ízléses kiállításban, aránylag olcsón hozta ki.

Ľudo Ondrejov: Mámenie.

(A Ľom kiadása, Turč. Sv. Martin, 1936.) Ľudo Ondrejov már régen a szlovák költők élgárdájához tartozik. Új kötete olyan finom, olyan egyéni elégikus hangot üt meg, amely még nála, a művésznél is szokatlan. A Tátra és Szlovenszko, az édesanya és a kedves, a barát és az álmok jelennek meg színes kaleidoszkópban ebben a vékony, de annál tartalmasabb kötetben, mely egymaga is pompásan jellemzőné Ľudo Ondrejov pályáját és elhívatottságát. A Balada na ceste c. verse például a költő nosztalgiájáa ebben a furcsa

és kavardott világban, amelyből lassan kiveszik már a tisztaság és a jóság és a tisztalelkű emberek elfelejtenek megszületni. Az édesanyáról írt egy-két vers megrázó emberi vallomás, amelyet a fiú, költő és az orvos halmozott formába. A szlovák irodalom méltán büszke lehet Ľudo Ondrejovra, aki a klasszikussá vált Ivan Krasko mélységeit, de egyéni útján és aktív erővel keresi. A Ľom szinte bibliofil-szépségű kiadásban jelentette meg a könyvet, mely 10 Kč-ért kapható.

Farkas István

A SZLOVÁK ÍRÓKONGRESSZUS A MI SZEMSZÖGÜNKBŐL.

A szlovák írók a Spolok Slovenských Spisovateľov hívására a pünkösdi ünnepek alkalmából kongresszusra gyűltek egybe Trencséntepeciben. Mi, szlovenszkói magyar írók pontosan tíz évvel ezelőtt ugyanezen a helyen spontán elhatározással már összeültünk, hogy a magunk sorsáról tanácskozzunk. Akkoriban mi is „jobboldal” és „baloldal” voltunk, a nézeteket igyekeztünk tisztázni és közös nevezőre hozni, tanácskoztunk az írók gazdasági megszervezéséről is, általában minden olyan problémát beleillesztettünk a tárgyalások körébe, amelyektől ennek a kisebbségi nemzettestnek kulturális boldogulását, nagyobb színvonalát vártuk.

A szlovák írók tíz év múlva jutottak el Trencséntepecire, hogy ugyanabban az eszmekörben, a nemzeti ideológia és az európaiság együttes jegyében meghányják-vessék a maguk dolgait. A kongresszus végén kiadott nyilatkozat valóban gondolati egységről tesz tanúbizonyságot.

Mennyivel könnyebb volt a szlovák íróknak a maguk körében, a maguk szűkebb hazájában tárgyalniuk, mennyivel tisztább eszmekörben mozoghattak, mert a neoszlovák-irodalomban nincsenek idegen írók, közöttük nem ültek emigránsok, akik országról-országra vándorolva a vendégszeretet ideje alatt tűzcsóvákat gyűjtanak és ellentéteket szítanak. A szlovák irodalmat tisztán szlovákok csinálják, s ez olyan plusz nemcsak a mi szűkebben vett kisebbségi irodalmunkkal, hanem az egész magyar nemzet irodalmával szemben, amelyet mi már be nem hozhatunk, s amelynek megóvására nekik kell éber szemmel felfigyelniük. Milyen érdekes, hogy az igazán „baloldali” beállítottságú Ján Rob Poničán, Laco Novomeský, Péter Jilemnický vagy Milo Urban milyen egyvágányon halad a nemzeti Rázussal vagy a többiekkel, s minden „antifasiszta” és más „szociális” nyilatkozataik mellett is mennyire csak szlovákok tudnak lenni. Boldog kis nemzet, mely a világ színpadán viselt jelmezeket a maga testére szabhatja anélkül, hogy kárát látná! Milyen boldog kis nép, amelynek írói Európáig akarnak fölemelkedni, s egyszerre tudnak fasiszták és antifasiszták, szociálisok és konzervatívok lenni, de ők irodalmat akarnak, kultúrát visznek a hegyek népének, s a nemzeti magukraébredés első két tizedében szinte gyermekes örömmel fedezik fel immár számottevő önmagukat.

A szlovák irodalom csakugyan roppant sokat fejlődött az államfordulat után. De fejlődött vele együtt az a neonacionalista szellem is, amely hol csak harcoss jövőkeresésben, hol autonomista politikában, hol pedig az avantgardizmus

nyugateurópaiságában ütközik ki belőlük. Gyermekeded, tiszta örömmel eszmélnék rá, hogy immár esztétikusaik, nyelvtudósaik, orvosaik, jogászaik, kereskedőik, bankárjaik, intellektuelljeik és nevelt tömegeik vannak, s ennek a kultúrára hajlamos komplexumnak már lehet és kell is európai kultúrát adni. Milyen sürgetve kéri az új szlovák nyelv tisztázását, a tüzetes szlovák nyelvtan kiadását, hogy őrzik és ápolják nemzeti, népi emlékeiket nyelvben, művészetben egyaránt!

Ezért kellett egybegyűlniök, hogy önmagukat személyileg is megismerjék, meglássák, s a testvéri egymástmegismerés boldog perceiben nemzeti öntudatukat fokozottabb erővel állítsák a szlovák kultúra szolgálatába.

Velük szemben, hol állunk mi, szlovenszkói magyar írók, akik többször is egybesereglettünk már, hogy közös programot dolgozzunk ki, de mindannyiszor visszatartott bennünket valami rángerőszakolt, titkos vagy nyíltabb szégyenérzet, hogy elsősorban magyaroknak, nemzeti irányú kultúrmunkásoknak valljuk magunkat. Mindig hakeveredtek közénk hol a Spree partjáról, hol a Kék-Duna keringő bölcsőjétől, hol Ady városából az áfiumot hintők, hogy ne láthassuk meg önmagunkat s ne hajthassuk végre kisebbségi sorsunkban azt a nemzeti renaissanceot követelő munkát, amelyet csak mi, magyarok tudunk elvégezni.

Szlovák írók kongresszusán európai vonal és irányvezetés mellett törték lándzsát. Külön előadásban foglalkoztak a szlovák irodalomnak más nemzetek irodalmához való vonatkozásaival, viszonyával, de senki sem szólt a szlovenszkói, s általa az általános magyar irodalommal való szűkebb kapcsolatokról. Pedig mi is szívesen vettük volna, ha kettőnk viszonyát a közös hazában baráti körben élesebben tisztázhattuk volna. Tudjuk, hogy nem jelentünk — mint ahogy nem is jelenthetünk — önálló irodalmat, de a hídszerepét mégis csak mi kezdtük a Dunamedence alsó folyása felé. Ezért szerettünk volna mi is résztvenni a vitában, szerettünk volna kezét nyújtani nemzeti újjászületésének heroikus korát élő és művelő szlovák íróbarátainkkal. Csak ebben az egy pontban, a más nemzetek irodalmához való kapcsolatban.

A szlovák írók közös munkája elindult. Viták, cikkek, elenvetések és örömmegnyilvánulások kristályosítják a helyzetet. A mi helyzetünk a körön kívül is ugyanaz marad: kötelességünknek, létérdekünknek, hitünknek és lelkiismereti parancsunknak tartjuk, hogy a szlovák irodalmat a magyar nyelvterületnek bemutassuk. A köztünk fennálló kapcsolatokat meg nem bonthatja a bengálifénnel és ujonnan nőtt

kiadókkal ékeskedő újsütetű közeledőtábor sem, sőt a dolog érdekében örülnünk kell annak, hogy a szerényen és lassan, szűk keretek között indult és únos-úntalan korlátok közé szorított munkát mások is megírgyelték és — ha anyagi haszonnal is — de mégis átadják a magyar közönségnek.

A jóbarátság és kölcsönösség jegyében üdvözöljük az új szlovák kultúrszellemet és annak sikeres megvalósításához sok szerencsét kívánunk.

Ipolyság, 1936 nyarán.

FARKAS ISTVÁN.

SZLOVÁK FOLYÓIRATSZEMLE.

A Slovenské pohľady márciusi száma Janko Jesenský „Voľte číslo 4!“ c. satírájával nyújt derűt az olvasónak. Jó elbeszélés Slavkovian Rozprávka z Tyrolska c. írása, a tudományos oldalt a kiváló, fiatal szlovák nyelvész, Ľudovít Novák nagyobb cikke alkotja, amelyben a tudományos élet roganizációs problémáiról értekezik. Viera Szathmáry-Vlčková, Koloman K. Geraldini, P. G. Hibina, Fraňo Kráľ és Ľudovít Gašparovič versekkel szerepelnek. D. Cyževskij Tobias Gottfried Schröder szlovenszkói vonatkozásairól írt cikkét, Michail Zoščenko Orgován kvitne c. elbeszélésének befejezését találjuk még az irodalmi részben. A krónika a nép-ébresztő populáris tudós Jozef Ľudovít Holuby születésének századik évfordulójáról, a szlovák Nemzeti Színházról, a párizsi képzőművészeti kiállításokról emlékezik meg. A gazdag könyvszemle mellett a jegyzetrotvat a tervezett szlovák írókongresszus alkalmából hozzászólásszerűleg hét levelet közöl. A színes műmelléklet Karol Ondreička Dievčatko (leányka) c. olajképe.

Az áprilisi számba a tehetséges Margita Figuli írt Halúžky címmel jó novellát. Mellette Jégé Všelijaké rozumy és Dobroslav Chrobák Duo Charlie c. novelláit látjuk. Ľudovít Novák Spisovná slovenčina a ústava Československej republiky (Az irodalmi szlovák nyelv és a Csehszlovák Köztársaság alkotmánya) címmel írt érdekes, rövidebb tanulmányt, amelyből érdekesnek tartjuk kiemelni az egyes megállapításokat. Pl.: „Az alkotmánytörvény nyelvi részének elemzésénél szlovák szempontból mindenekelőtt arra kell figyelniünk, hogy a „cseh nyelv” és „szlovák nyelv” kifejezések a törvény szövegében seholsem fordulnak elő, s hogy ezek tehát nem is államjogi fogalmak. Ma csupán a „csehszlovák nyelv” az ilyen államjogi fogalom”. Vagy pl. az Ohlas k občanom Československej republiky na Slovensku (felhívás a Csehszlovák Köztársaság szlovenszkói polgáraihoz) a következőket mondja: „A Csehszlovák Köztársaság kormánya a szlovák nép iránt érzett végtelen szeretettől vezérelve, s azon elvekhez híven, amelyeket Wilson, a nemzetek nagy felszabadítója hirdetett, biztosítja a szlovák nyelv szabad fejlődését s annak korlátlan használatát minden állami, önkormányzati, kulturális és egyházi intézményben, az egész sajátos szlovák jelleg fejlődését”. Novák szerint (a májusi szám folytatásában) a territóriális princípium minden iskolára egyaránt vonatkozik, vonatkoznék tehát a szlovenszkói főiskolákra, valamint a két teológiai fakultásra is. Az eddigi jogszokás alapján ugyanis a pozsonyi egye-

temen az előadások „vagy szlovák vagy cseh nyelven” történnek. A pozsonyi teológiai fakultásról is azt állapítja meg a törvény, hogy a „tanítási nyelv a szlovák és a cseh”. Végre mindkét irodalmi nyelvet megengedi az 1934 április 10-én kelt 69. sz. törvény a pozsonyi evangélikus teológiai fakultáson, amelynek 2. szakasza így kezdődik: „A fakultás tanítási nyelve az államnyelv.” A pozsonyi cseh egyetemi tanárok és magántanárok abszolút többségének nyelvgyakorlatára vonatkozó panaszok végtére is a szlovák ellenzék sürgős parlamenti interpellációinak tárgyaivá váltak. „Novák az államnyelv használatára vonatkozólag azt ajánlja, hogy Szlovenszón csak szlovákul, Csehországban és Morvaországban pedig csak csehül hivataloskodjanak, ami az adminisztrációt is megkönnyítené. Végül ajánlja, hogy a nyelv alkotmánytörvény novellizációjánál az 1. szakaszt pontosabban a következő formában kellene megfogalmazni: „A csehszlovák nyelv a köztársaság állami, hivatalos nyelve, s két egyenrangú irodalmi nyelvben, a csehben és szlovákban realizálódik.” Novák végül kitér a nemzeti vagy nemzetiségi állam államjogi kérdéseire is, hogy milyen eredménnyel, azt később látjuk meg.

Az áprilisi számban találjuk még B. M. Eichenbaum (bizonyára nem fajtiszta orosz) írónak cikkét Puskin költészetének problémáiról, Stanislav, Mečiar, Henny Fiebigová, Valentín Beniak, Vlado Pišút és Rudolf Dilong verseit. A krónika és a gazdag könyvszemle aktualitásokkal foglalkozik, a jegyzetek rovatában pedig különösen két érdekes megjegyzést találunk. Az egyik a szlovák napilapok kultúrrovatának hiányait ostromozza, a másik pedig arról szól, hogy az otthoni szlovák közvélemény milyen rossz információkat szerez az amerikai szlovákok életéről. A műmelléklet Ľudo Fulla kapucinus temploma.

A májusi számot Janko Jesenský orosz fordításai nyitják meg. Versekkel szerepelnek még Fraňo Král, Slavkovian, Miloslav Slávik, Ján Priehradník, P. G. Hlbina. Novellát írtak Ivan Horváth (Posledná kauza), Ferdinand Gabaj (Vagón bez kolies), míg Matúš Kavec új regényéből közöl egy sikerült fejezetet. Anton Prídavok Janko Král halálának hatvanadik évfordulója alkalmából ír a költő életéből apróságokat. Érdekes cikket írt Ivan Houdek a Jánošík-filmről és az igazi, kortörténeti dokumentumok alapján általa felvázolt Jánošíkról. Ľudovít Novák ebben a számban fejezi be a szlovák nyelvről és a Csehszlovák Köztársaság alkotmányáról az áprilisi számban megkezdett hosszabb tanulmányát. A krónika a nyolcvan esztendőös dr. Samo Daxnert méltatja, és beszámol a pozsonyi Szlovák Nemzeti Színházról. A gazdag könyvrovat tárgyilagossá és nagy felkészültségre valló

kritikákat közöl, míg a jegyzetek rovatában azt látjuk, hogy új szlovák írók nem igen jelentkeznek. Míg a fordulat utáni időkben egyre-másra jelentkeztek a valódi tehetségek, addig most: „... Az utóbbi években irodalmunk ugyan sok új névvel szaporodott, mint gomba az eső után, de az irodalomnak ebből kevés haszna van. Csak az irodalmi civódások arénáján elevenebb a forgalom, megnőtt a kedv a kölcsönös knockautolásra, de kevesebb a biztosíték irodalmunk jó fejlődésére ... Az úgynevezett irodalmi Pozsony erről az oldalról már sok rosszat okozott. Pozsonyban sok a napilap, ezen lapok mindegyike bizonyos irodalmi cikkeket is akar, s ezért majd mindent közölnek, ami a szerkesztőségekbe kerül. Ezenkívül a pozsonyi irodalmárok között igen lelkesen ápolják a veszekedéseket és vitákat; elegendő ilyen irodalmár-jelöltnek becsempészni az újságokba néhány közleményt, belekeveredni valamelyik irodalmi civódásba és kész a szerencsétlenség. Az új név ismertté válik, az írógyűlések, tanácskozások, ülések és más, hasonló vállalkozások új tagot nyernek. Készen van az író, a munkára és fejlődésre már nem sokat gondolnak. Már csak az áramlattal úsznak. Íróskodnak.” (Vajjon mit mondjunk a magunk berkeiről, ahol elég „baloldaloskodni”, hogy valakit az „illetékes” körök ne csak észrevegyenek, hanem íróvá is avassanak?) A műmelléklet Miloš Bazovský Farebný deň (színes nap) c. olajfestménye.

A június-júliusi összevont szám különösen gazdag tartalommal jelent meg. Iván Horváth ebben a számban is novellával jelentkezik (Zbytočný návrat-Felesleges visszatérés.) A festő és író Janko Alexy Zápasy (küzdelmek) c. novellája éppoly hangulatos, mint az ugyancsak tőle való színes műmelléklet, az Aratás. Herman Bang egyik novelláját Karol V. Rypáček fordította dán eredetiből. Versfordításokat a következő idegen költőktől találunk: Oton Župančič, Maximilian Vološin, R. M. Rilke, St. Mallarmé, Ch. Baudelaire és Philippe Soupault. A fordítások K. Geraldini, Janko Jesenský, P. G. Hlbina, V. Kormanec és V. Reisel munkái. Ez a szám hozza a tehetséges és eredeti Andrej Žarnov újabb verseit, aki mellett még Ľudmila Podjavorinská, Valentin Beniak, Stanislav Mečiar, Ľudo Ondrejov, Fraňo Kráľ és Kazo Bezek szerepelnek eredeti versekkel. Örömmel kell megállnunk ezeknél a verseknél, amelyek a szlovák poézis európai színvonalát dokumentálják. A szerkesztő Andrej Mráz — aki egyike a legfelkészültebb szlovák esztétáknak — Kalinčiak Jánosnak Ľudovít Štúrhoz való viszonyáról ír. Boris Eichenbaum tanulmányát Maxim Gorkij írói arcáról N. Bš. fordította, míg Stanislav Mečiar önállóan ír a nemrégien elhunyt G. K. Chestertonról. A krónika ro-

vatban a 93 éves korában elhunyt Ján L. Bella szlovák zeneszerzőről, a hatvan éves Ivan Kraskoról, Ján Kollár irodalmi tanulmányáról, a szlovák írókongresszusról, a kassai képzőművészeti kiállításokról (ebben a beszámolóban dícsérő hangon emlékeznek meg a mi somorjai Porhászka Istvánunkról!) stb. találunk beszámolókat. A jegyzetovatban a kiváló nyelvész Ľudovít Novák polemizál hosszasan Fr. Tichý K patológii slovenského nacionalizmu c. brosrájával. Valamelyik szláv filológiával foglalkozó fiatal tanárunknak, tudósunknak érdemes lenne Ľudovít Novákkal s az ellene indított attackkal kiadósabban foglalkoznia, valóban hálás talajra találna.

A Slovenské smery márciusi számában Peter Kompiš, Vladimír Klimeš, Julius Lenko, A. L. Katina, Michal Drabík, P. Horov versei mellett Jules Supervielle novellájának fordítását látjuk. Érdekes cikk a szlovenszkói surreálistmussal és jövőjével foglalkozó. Vlado Bahna a szlovák könyv mai (tipografiai) alakjával foglalkozik érdekes cikkében. A szemlét többi része aktuális irodalmi kérdésekkel foglalkozik, s mint minden év tavaszán, úgy most is kikel az országos választmány mellett felállított irodalmi bíráló bizottság összeállítása és munkája ellen.

Az áprilisi számban meglep Štefan Gráf kitűnő novellája, mely a Daždivý deň (esős nap) címet viseli. Ján Poničan, M. Slávik, Vlado Reisel eredeti versekkel szerepelnek, míg Emil Boleslav Lukáč Heinrich Heine *Enfant perdu*-jét és egy ismeretlen költő 1536-ban írt versét fordította. dr. Milan Pišút Masaryk és az irodalmi kritika címen írt figyelemreméltó és érdekes cikket. E. B. Lukáč és Ján Rob Poničan a szlovák írókongresszusról írnak, míg Rudo Košťial rövid és áttekintő képet nyújt a mai francia szépirodalomról.

A májusi összevont 8—9. szám a trencséntepléci írókongresszus elé, illetve alkalmából jelent meg s a kongresszusra szánt előadásokat, hozzászólásokat stb. közli. dr. Milan Pišút a szlovák nyelvről, mint művészi kifejező eszközről, Ľaco Novomeský a szlovák kultúra mai állapotáról kifejlődéséről, dr. Stanislav Mečiar a szlovák irodalomról és a hagyományról, dr. Ján Poničan az irodalomról és a társadalomról, dr. Anton Štefánek az erkölcs és az irodalom viszonyáról, dr. Andrej Kostolný a szlovák kritika helyzetéről és feladatairól, dr. Rudo Brtáň az irodalomról és az iskoláról, Hana Gregorová a gyermekirodalomról, dr. Jaroslav Zatloukal a szlovák irodalomnak a cseh irodalomhoz való vonatkozásáról, Janko Borodáč a szlovák hivatásos színház és színészet problémájáról, dr. Andrej Mráz a szlovák irodalom külföldi kapcsolatairól, dr. Gejza Vámoš a szlovák író kari problémákról, Dobroslav Chrobák a szlovák irodal-

mi termelés propagálásáról és segélyezéséről, Elo Šándor az írók központi székházáról, míg dr. Emil B. Lukáč a termelési problémáról írtak értékes, igen tanulságos és az egyes tárgyköröket alaposan felölelő cikkeket. Helyszűke miatt csak Vámoš előadásából közölünk egy részletet, mely nemcsak a szlovenszkói szlovák, hanem a magyar íróra is éppúgy applikálható. Vámoš az írók kari problémáiról többek között a következőket mondja: „Az egész vonalon folyton találkozunk a szilárd, céltudatos kari szervezkedés hiányával. Soha nem szabadna megtörténnie, hogy az íróval a kiadó csak azért bánjon el, mert nem informálódott. De elveti őt (az író) a színház, megrövidíti a rádió, cenzurázzák a katonák, földművesek, falusiak, zsidó hitközségek, politikai párttagok, csendőrök, betegsegélyzők, nőegyletek, az összes felekezet papjai, irodalmi élőködők, szenzációéhes szerkesztők, s lassan elvárhatjuk, hogy minden politikai vagy szakszervezeti titkár hivatottnak érzí magát arra, hogy szembeszálljon az íróval, aki humorosan, sőt gúnyosan mert nyilatkozni a céhről a helyett, hogy hason csúszott volna előtte. Beleéli magát a köztudatba az a szokás, hogy az értelmetlenek az írót összetévesztik a lakájjal, és elfelejtik, hogy a modern korban az író pótolja a prófétát, a nemzet lélettörekvésének legmagasabb kifejezőjét.

A júliusban kiadott 10. szám Ivan Krasko két Eminescufordítását hozza. Gejza Vámoš novelláján kívül Ján Poničan, Ján Kostra, Rudolf Dilong, Julius Lenko, Fr. Kučera, Ján Hudec és Michal Drábik verseit találjuk e számban. dr. Rudo Brtán a szlovák írók kongresszusának margójára ír, A. Kostolný a fölött medítál, vajjon a szlovák írók egységesek lesznek-e a kongresszus után. A gazdag szemleirovaton kívül ez a szám közli a trencsénteolici írókongresszus teljes lefolyását. Ugyancsak közli az ott elfogadott nyilatkozatot amelyet azonban napilapjaink annak idején már teljes egészében közöltek, s így annak ismételése nem bocsátkozunk. Magyar szempontokból érdekel, hogy a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaságot pl. Vozári Dezső képviselte míg a magyar költőket György Dezső. A kongresszust egyébként még a következő magyar egyesületek vagy írók üdvözölték: Magyar Írók Gazdasági Egyesülete (IGE, Budapest), Forbát Imre, Farkas István, Szalatnai Rezső és Erdőházi Húgó. A kongresszus folyamán György Dezső magyarul szólalt fel.

Az Elán márciusi számában Michal Chorváth dr. Jozef Holuby-ról, Andrej Mráz a szlovák próza jelenéről, A. V. Hrska Ferdiš Duša festőről, J. Irmier pedig Henri de Montherlantommal folytatott beszélgetéséről ír. A szerkesztő

Ján Smrek A. Kostolnýval vitatkozik a Roy-kötetbe került versek kiválogatásával kapcsolatban. Verset Janko Silan, Štefan Gráf (aki egyszerre indult el verssel és prózával?!), Peter Kompiš, Ján Kostra, P. G. Hlbina, J. Žarnovský, Paľo Lehoťan és Ján Ľupták írtak. A gazdag kritikarovat és szemle mellett Ferdiš Duša három olajképe és több illusztráció díszíti a számot.

Az áprilisi számban Smrek Ján vezető cikke mellett Milan Pišút cikkét találjuk, melyet K. Hynek Mácha szlovenszkói kapcsolatairól írt. Michael Súkennikov George Brandessel folytatott beszélgetését írja le, míg dr. M. Topoľský a poézis kérdéseire szól hozzá. Julius Bártfay szobrászművészetről is van egy cikk, amelyet a művész több szobrának másolata illusztrál. Dr. Alex Križka nyelvtudományi cikket írt, A. V. Hrska Mikoláš Aleš kiváló cseh festőművész Máchához való viszonyát, az írónak a festőre gyakorolt kölcsönös hatását fejtegeti. Jaroslav Votruba a szlovák és morva festők barátságáról ír. A szlovén dolgokról a ljubljana-i Viktor Smolej számol be. Karel Hynek Mácha Máj c. költeményének egy része emlékeztet még a nagy cseh költőre, míg eredeti szlovák versekkel Pavel Klokoč, Peter Kompiš, Ivo Martinovič, Helena Riasnická, Vladimír Kormanec, Henny Fiebigová, J. J. Žarnovský, Vlado Reisel, Klárus Weigel, Julo Patúć és Juraj Gajdoš Breza szerepelnek. Ugyancsak az utóbbi fordította Elena Popescu egyik versét is. Könyvkritika, színházi rovat és szemle egészíti ki a számot. A szemle első cikke a magyarországi Apollóval foglalkozik, s dr. Sziklay László szlovák-magyar irodalmi munkásságát dicséri.

A májusi szám vezető helyen közli Martin Rázusnak a kongresszushoz intézett cikkét, amelyben különösen azt ajánlja, hogy a szlovenszkói irodalmi munkások kari érdekeit tárgyalják meg alaposabban. Rudo Brtnj Janko Král halálának hatvanadik évfordulója alkalmából foglalkozik a költő máig is élő szocializmusával. Michal Chorváth a modern költészetnek az olvasóközönséghez való viszonyáról, dr. Ján Menšík az ötven éves Peter Kompišről ír, dr. Climent Haraoui Freud nyolcvan esztendejével és a freudizmussal foglalkozik. P. G. Hlbina a költői megismerésről ír. Igen érdekesek a lap karikatúrái, amelyeket a szlovák írókongresszus alkalmából L. Rambouská rajzolt. A szemlerovatban Ján Smrek emel vétőt a Lukáč szerkesztésében megjelent szlovák „evangélikus” antológia ellen, s csodálkozik, hogy E. B. Lukáč, aki modern költő és Claudel követőjének vallja magát, a világi költeményeket evangélikus mezbe öltözteti. Verset Pavel Klokoč, Maruša Jusková, Jozef Žarnovský, Janko Silan, Ján Ľupták, Ján Hložka, Koloman Geraldini, Julo

Patúc, Pavel Horov, Ľudmila Križanová és Vlado Reisel írtak.

A júniusi számban Milo Urbán számol be arról, hogy mit hozott számunkra a szlovák írók kongresszusa. Szerinte az egész kongresszus legnagyobb eredménye, hogy mintegy kihatárolta azon vonatkozásokat, amelyek a szlovák irodalom egyéni arcát jelentik, s megszabják egyéni helyét a világirodalomban. A fellendülésnek belülről kell kiindulnia, azaz a szlovák kultúrát olyan fokra kell emelnie, hogy a világ ne legyen számára idegen, hanem kultúrális megnyilvánulásaiiban úgy versenyezzen, mint egyenrangú fél. A szlovák irodalomnak a cseh irodalomhoz való viszonya tulajdonképpen két egyenlő értékű tényező viszonya. Hangoztatja továbbá, hogy a szlovák irodalomnak le kell térnie a vakvágányról s levelezés, a világáramlatokba való bekapcsolódás, azoknak a szlovák viszonyokra való alkalmazása révén tudnak tovább fejlődni. Ugyancsak a kongresszus eredményeihez szól hozzá Tido J. Gašpar is, aki szerint a szlovákok az életharc szellemi formáját lényegileg a hol támadó, hol védekező, de egyszer győzedelmeskedő szlovák nemzeti ideológiában találják meg. Teljes egészében közli Ilja Ehrenburg üdvözlő beszédét. Michal Chorváth az első kongresszus aktívumáról és passzívumáról ír, Belo Letz a kongresszus alkalmából a szlovák nyelv tisztaságáról, roppant fejlődéséről ír és új, rendszeres nyelvtant sürget. Valentin Beniak kedves rajzot ír a kongresszus Muzsájáról. Viera Szathmáry — Vlčková a kongresszust első próbálkozásnak tartja, Fedor Ruppeldt, dr. Jozef Rudinský és Rudolf Dilong is a kongresszushoz fűznek megjegyzéseket. Ebben a számban hirdeti ki az Elán kiadója, a jónevű Mazáč-könyvkereskedés regény- és verspályázatát, hozzá európai vonalú díjakkal, mert a regénypályázat első díja maga 15.000 Kč, ehhez még 10% külön tiszteletdíj járul az 5.000 példányban megjelenő első kiadáshoz, úgyhogy a díjmentes legalább 25.000 Kč tiszteletdíjra számíthat. A verspályázat első díja 5.000 Kč, ehhez még a 3000 példányban megjelenő első kiadás tiszteletdíja is hozzájárul. (Mikor fogjuk mi, szlovenszkói írók elérni, hogy legalább ötezer koronás pályadíjat tűzzenek ki számunkra, holott a sokszor lebecsült szlovenszkói magyar próza egész nyugodtan felveheti a versenyt a szlovák prózával). Verseket írtak Ján Kostra, Jozef Žarnovský, Fr. Kučera, Janko Silan, Jožo Ivan, Vlado Reisel, Ján Hložka és Michal Drábik, míg Koloman Geraldini szlovénből fordított két verset. A szemlekereskedő Ján Smrek közöl még néhány megjegyzést a kongresszussal kapcsolatban. Érdekes, hogy ugyanebben a számban a prágai Družstevní práce is szlovák regénypályázatot ír ki,

ugyancsak nem megvetendő pályadíjakkal, mert az első díjat kereken 10.000 koronában állapítja meg, azonkívül minden ívrt még külön 200 korona tiszteletdíjat ad.

A Kultúra márciusi számában Ferdinando Paolieri novelláját fordította Kamil Mečiar. Rudolf Dilong nagyobb verssel szerepel. Štefan Hoza Schubert szlovenszkoí tartózkodásáról ír, a csehszlovák-lengyel ellentétekhez dr. Jozef Cíker szól hozzá, szerinte a lengyelek a szlávokhoz nem méltóan viselkednek, s a lengyel politika csak a pángermán törekvések malmára hajtja a vizet. M. G. Podvršatecký a szlovákoknak a külföldi felszabadító harcokban viselt szerepéről ír. Idézi Štefan Osuský dr. párisi csehszlovák követ és meghatalmazott miniszter beszédét, amelyet a párisi csehszlovák kolónia ünnepségén mondott. Osuský beszédéből kitérünk, hogy 1916 decemberében a boulognei háromhatalmi konferencián, amelyen résztvettek Lyold George, Sonnino és Briand, Wilson kérdésére meg kellett jelölni a háborúskodás végső céljait. Természetes, hogy a válaszban a szláv népek felszabadításáról is szó esett. dr. Beneš nagy gondot fordított Csehország területi egységére és ezért nagy politikai eredménynek tartotta, amikor a franciák Wilsonnak adott válaszukban készek voltak kijelenteni, hogy „Csehország felszabadításáért” is harcolnak. Osuský azonban nem elégedett meg olyan formával, mely kifejezetten a szlovákokat is ne említette volna, ezért a „csehszlovákok felszabadítása” mellett tartott ki. A dolgot programszerűleg úgy kellett kifejezniük, hogy nemcsak a „történelmi országok”, hanem Szlovenszko felszabadítását is kívánják, Csehországról beszélni csak Ausztria felbomlását jelentette volna, míg az egyesült hatalmakat Magyarország felbomlására is elő kellett készíteni. Míg illetékes körökben kezdtek beleegyezni Ausztria felbomlásába, addig Magyarország felosztásáról senki hallani sem akart. Ezért Osuský arra az álláspontra helyezkedett, hogy a jegyzékbe a „csehszlovákok felszabadítását” (*Libération des Tchecoslovaques*) vegyék be, ami egységet jelentett a közös akcióban. Berthelot ezt teljes mértékben megértette, s a Wilsonnak küldött jegyzékbe is bevette. Így alakult ki a Cseh Nemzeti Tanácsból később a Cseh Országrészek Nemzeti Tanácsa, majd a Csehszlovák Országrészek Nemzeti tanácsa. Később a szlovák befolyás és hatás nyomása alatt alakult ki belőle a Csehszlovák Nemzeti Tanács. Értékes cikket írt még Stanislav Weiss-Nagel is. Az aktuális jegyzetekben a szlovák írókongresszusról, Martin Rázus felhívásáról (a szlovákok ne hulljanak szét felekezetekre!), a szlovák újságírásról stb. olvasunk. A lap számára külön értéket jelent jól szerkesztett szociális szemléje.

Az áprilisi számban Ignác Grebáč Orlov és Ján Harant verseit találjuk. Alojz Danišovič pompásan fordította Giovanni Papini A nagy rabbi legendája c. novelláját. dr. Margita Matulay-Václavíková John Galsworthyből fordított. dr. Kmeťko Károly nyitrai püspök arról ír, hogy miben kell megnyilvánulnia a szlovák intelligencia tevékenységének. dr. Jozef Cíker érdekes cikkében Csehszlovákia és a Vatikán viszonyát fejtegeti. Palo Oliva, Alojz Miškovič cikkein kívül dr. Alexander Spesz Abesszínia vallási viszonyairól ír. Marta Kutlíková a nőkhez és férfiakhoz intéz meleg levelet. Ladislav Hohoš a mai szlovák katolicizmusról ír, s külön érdeklődésre tarthat számot A. Hliničan cikke a katolicizmusról és hitlerizmusról.

A májusi számban Ladislav Hohoš írt emlékverset Szent Metód halálának 1050 éves évfordulójára. A szép műmelléklet A. Rigele Szent Cyrill és Metód-reliefje. Bubnič Mihály püspök a kultúráról és intelligenciáról ír, P. G. Hlbinától hét kedves verset látunk, Ignác Grebáč Orlov a harcoló és győzedelmes katolicizmusról ír, dr. Rudolf Lukáč az élet halhatatlanságát fejtegeti. Érdekes és alapos felkészültségre vall dr. Štefan Faith cikke A totalitás princípiuma az erkölcsi életben címmel. Dr. Jozef Cíker nagyobb cikket ír Csehszlovákia katolikus erőinek összefogásáról, Kamil Mečiar Giovanni Papini egyik írását fordította. A szociális szemlében Jozef Šesták ír a gazdasági és társadalmi élet átépítéséről.

A júniusi szám Ignác Grebáč Orlov és Jozef Jakubis verseit közli. Zigmund Nowakowski novelláját Mikuláš Stano fordította lengyelből. Štefan Horváth a katolikus embernek a politikához való viszonyáról ír. Érdekes cikk Az emberi értelem büszkesége, amelyet Ladislav Hudáč írt. dr. Karol Körper szerkesztő Štefan Závodníkáról, az első szlovák alkoholelleses propagátorról emlékezik meg. Ján Mihál érdekesen szól hozzá Ľudovít Novák Jazykovedné glosy k československej otázkze c. könyvéhez. A szociális szemlébe dr. Štefan Faith írt cikket a munkanélküli munkásról és annak világnézetéről.

A július-augusztusi nyári szám egy cikke a német fajvédelmi törvénnyel foglalkozik. Érdekes, hogy míg a lap, mint katolikus sajtóorgánus, sokszor alég élesen elítéli a faj totalitást, a cikkíró tiszta fejjel, gyakorlati érzékkel mutat rá a szlovenszkói zsidóság szerepére. Štefan Hoza a pozsonyi színház történetéről ír, cikkét műmellékletek kísérik.

FARKAS ISTVÁN.

SZALATNAI REZSŐ:

MAGYAR SZÍNHÁZ POZSONYBAN 1936-BAN.

Mit írunk arról a magyar színházról, mely 1936-ban itt szerepelt Pozsonyban? Hat héten át, júniusban és júliusban, játszott a nyugatszlovenszkói magyar színház, olykor két előadása volt naponként s mint a napilapok beszámolóí kiemelték: aránylag jó anyagi eredménnyel. Két budapesti vendég is szerepelt végig az egész időny alatt: V a s z a r y Piri, aki az „Érettségi” Szalkay naccságáját és a „Légy jó mindhalálíg” Nyilas Misijét alakította, meg L a t a b á r Kálmán, a táncoskómikus, aki az operetteket és revüket akarta sajátos és pesti ízű commedia dell'arte-játékával élvezhetővé tenni. Rajtuk kívül Földes Dezső nyugatszlovenszkói vándorló társulata szerepelt, mely végigjárva a kerület kijelölt városkáit, mint a sivatag tévéje: szomjasan és megérdemelten mutatkozott be a „fővárosi színpadon”, az oázisban. Itt aztán megtalálta a számítását mindenki: a direktor, mint üzletember, a színészek, mint az igényesebb publikum kielégítői, akik ezúttal a rádióban is szerepelhettek, mert a pozsonyi rádió magyar óráinak vezetősége júniusban és július első felében a magyar színház együttesét szerepeltette, igen helyesen, a hangjátékok előadásánál. Földes Dezső színpadán ezenkívül vendégként fellépett néhány pozsonyi színész is (pl. Hunyady Sándor „Három sárkányában” Ujházy Nusi). Eljött a magyar társulat, színrehozta előadásait készséggel és szorgalommal s a „Dorozmai szílmalom”-mal július 12-én befejezte 1935-36-os esztedejét. Ennyi a beszámoló szava, de mit írunk hozzá, miféle bírálatot és megjegyzést az egészhez?

Hisz abban a pillanatban, amikor bíráló, ízező gondolat-tal emlékezünk reá, tüstént szétesik az a kép, amit most az olvasó tájékoztatására szőttünk. Egy ilyen közömbös beszámoló a maga adataival, neveivel, számjaival megadja azt a lírai képet, amit elvárunk tőle. Elolvassuk s tovább lapozunk. Rendben van, ismét elmúlt egy szezon s Földesék Földesék voltak megint. De ha szétszedjük emlékeinket a pozsonyi magyar színház 1936-os szerepléséről, akkor az egységes kép szétesik. Az élmény zavaró és bántó részekkel telik meg s elégtelenség, csalódás lesz osztályrészünk. A pozsonyi hivatásos magyar színház és a csehszlovákiai magyar színjátszás kérdése különben is szellemi életünk legszomorúbb fejezetei közé tartozik. Talán nincs komoly értelmiségi ember, akinek ne fájna ez a szinte már látványosság számba menő visszaélés a magyar kultúrával. Mert

a pozsonyi színház lényegében ezt teszi: visszaél. Nemcsak ezidén, hanem esztendők sora óta. De tehetetlenek vagyunk vele szemben, megszoktuk már, mint egyéb dolgaikat, észre se vesszük különösképen; elfásultunk iránta. A baj, a magyar színház baja már több ennél: állapot, amiben élünk. Tavaly, amikor a pozsonyi városi színház színpadának sürgős javítása miatt a magyar színi évadot egyszerűen elhalasztották a jövő évre, az eset alig keltett érdemleges ellenkezést és sajtóvitát. Milyen közömbös lett a közönségünk! Elképzelhető-e, hogy egy nagyváros szellemileg igényes társadalma, különösen kisebbségi társadalma, mely a színházban a kultúra legközvetlenebb, leghatásosabb megnyilvánulását tisztelheti, szó nélkül tudomásul vegye, hogy amire egész esztendőn át várt, abból nem kap semmit? Ez csak ezzel a színházzal történhetett meg, mely soha olyan mélyen bele nem gyökerezett közönsége szívébe, mint ahogy egy hivatása magaslatán, küldetése öntudatában mozgó színháznak kötelessége volna. Még csak egyetlen egy tanács sem hangzott el arranézve, hogy ha már az igazi színpadon nem lehet, lehetne talán szerepelnie másutt a társulatnak, volna hely számára Pozsonyban erre elég. Nem. Talán nem állott egyedül az a fiatal írónk, aki azt mondotta e sorok írójának, hogy jobb is így, legalább nem bosszankodunk megint a tingli-tangli miatt.

Ha Földes Dezső társulatának 1936-os pozsonyi szereplését mérlegre dobjuk, bizony szomorúan billen a mérleg. Nem kaptunk újat ebben az évben, nem vettük észre, hogy a művészi vonalvezetés változott volna s a színháznak komoly programja is lenne. Amit kaptunk: kevés volt ahhoz képest, amit kaphattunk volna s majdnem semmi a mai magyar színházhoz, a mai magyar színi kultúrához képest. Színházunk az évek óta itt uralkodó szokásból, hogy a pesti nagy, komoly színművészet helyett a szórakoztató színpadot hozza át, immár törvényt csinált. Évek óta gyatra operetttekkel, revükkal, dalos játékokkal etetik a nézőt. A budapesti színházi magazinok által körülhordozott hazug parfüm-legenda ez a legsilányabb kiadásban. Mi közünk hozzá? Miért kell nekünk ezt végig „élveznünk”? Ez a magyar kultúra megmaradásának, itten való fejlődésének biztosítója? Ez a rangos magyar színpadi szórakoztatás? Ha színházi gyarmat vagyunk, jó, de akkor kérjük és követeljük a legjobbat. Épen Pozsonyban, ahol a helyzet egészen más, mint Léván, vagy Losoncon. Ami ott jó, az már itt rossz lehet. S ha a rossz Léván és Losoncon is rossz, akkor milyen lehet Pozsonyban, még ha „megerősített zenekarral” és egy-két vendéggel is érkezik? Mert ne feledjük el, hogy Szlovenszko fővárosának igényes színházi kultúrája van, a csehszlo-

vák társulat és operaegyüttes, meg a főszézonban is állandóan, többnyire bécsi színészekkel szereplő német színház komoly közönséget nevelnek s a magyar értelmiség és polgári osztály az operát és a német társulat előadásait rendszeresen látogatja. Ennek a közönségnek a szemében a júniusi melegben pörkölődő magyar színpad bizony csak Mucsát jelképez. Vendégeket kellene hozni, pesti színművészeket, s akkor Földes Dezső társulata pozsonyi előadásaival komoly nevet vívna ki magának. Miért nem láthattuk az Úr katonáit, a Szent Johannát, a Néma leventét? Miért nem játszott itt a pozsonyi Bulla Elma és Bajor Gizi? Miért csak a limonádé jut nekünk? És még ezenkívül is valami mást kellene tennie. Elő kellene adnia olyan magyar és klasszikus darabokat, melyekre a pozsonyi magyar középiskolák diákjait hivatalosan is el lehetne vinni. Mert gondoljuk meg, hogy itt hovatovább felnő egy nemzedék, melynek lelkiéletéből hiányzik az a nagy igézetes élmény, amit a művészi becsű magyar színmű jelent. Pozsonyban harmadfélezer magyar középiskolai diák van s ez a nagy és számunkra oly fontos tömeg csak a műkedvelői színpadok jóvoltából lát olykor-olykor népszínművet, vígjátékot vagy egy-egy vallásos tárgyú darabot, de a fordulat óta a kisebbbbségi magyar színház nem részesítette abban a kiegészítő, az iskolai oktatást teljessé tevő élményben (épűgy mint más városaink diákságát sem), amit az Ember tragédiájának, a Bánk bánnak, a Csongor és Tündérnek vagy a magyar nyelvű Shakespeare és Molière-daraboknak előadása jelentene számára. Az egyértelmű operett-malacságok vajmi kétes nevelő hatással vannak. Ez a mulasztás majd évek múlva fog jelentkezni, ha ugyan bizonyos jelekből nem állapíthatjuk meg máris károosságát. A helyesen nevelt diáknak a színpad kitűnő irodalmi kiegészítésül szolgálna s a humanista nevelést is a mai sportörület helyett előmozdítaná s közvetlenné tehetné. Lám, a pozsonyi németek Les-sing előadásaikkal komoly élményt adtak a német gimnázis-táknak. Ugyanezt megengedné az iskolai hatóság a magyar-roknak is.

A magyar Munkásakadémia, mint mindig, ezidén is rendezett néhány viszonylagosan jó előadást a Földes-társulat keretében. Hangsúlyoznunk kell, mennyire fontos, hogy az ilyen előadások szintén irodalmi értékek és jó rendezéssel, kitűnő színészekkel menők legyenek. Ezen a területen is mennyit tehetne a jó magyar színpad, ha alakító hatású tervei, programjai volnának egész szereplésére nézve. A magyar kultúra integritását a munkássággal és a középösztállyal általában a színház érzékeltetheti a legközvetlenebb módon. Nálunk azonban a helyzet fordított: ezeket a ma-

gyar élményeket s a művészi ábrázolást és alakítást újabban vidéki iskolás gyermekektől kapja a felnőtt publikum. Így kapták a pozsonyiak tavaly a zsigárdiak János vitézét Munka Jenőné lelkes betanításában és ezidén a Lampert Miklós tanító vezette somorjaiak darabját és kórusait s a komáromiak is a somorjaiakat. Mindkét gyermek-együttes szereplése tökéletes sikert jelentett. És szinte szégyent a hivatásos színtársulat számára.

Tudjuk (s ezt beleszámítjuk Földes Dezső működésébe), hogy a magános vállalkozónak a színház vezetésénél elsősorban üzletembernek kell lennie s csak azután művésznek. Tudjuk, hogy a magyar színházak, sem a nyugati, sem a keleti, nem kapnak valami jelentékeny szubvenciót. Ezidén például Földes Dezső és Iván Sándor fejenként 75 ezer koronát kaptak s azonkívül 10—10 ezer koronát a rádióalapból. Tudjuk, hogy Földes Dezső nemcsak kitűnő színművész (akinek alakításait az egy Érettségiben játszott Dr. Bárány-szerepén kívül ezidén nélkülöznünk kellett), hanem kitűnő üzletember is. Azonban tudjuk azt is, hogy-rangos művészeti vezetéssel, pesti vendégek szerepeltetésével még üzleti szempontból is csak öregbítené hírnevét egy színtársulat. Helyzetünk, életformánk, társadalmi alakulásunk többet követel az egyéni érdek gyors hajszolásánál: némi áldozatot és komoly rendszeres munkát. A mi színházunknak nevelnie kell, tözsgyökeres magyar nyelvi élményeket kell nyújtania a gyakorlatban lévő pesti jasszsargón helyett, hisz honnan hallja a szép magyar szót az ember, ha nem a színművéstől, aki mindig minden népnél a nyelv legtokéletebb interpretáló művésze és tudója volt. Irodalmi életünknek, íróinknak és kritikusainknak nincs igazi és közvetlen viszonya színházunkkal. Nincs, talán ezért is: drámai irodalmunk. Élményt, gondolatot, eszmét, lelkesedést, hitet ma nem ad a kisebbségi színház az írástudónak. Nem a műzsák helye, ahol azok fellépnek, csak a kijárat, amelyen távoznak a folyosó, mely a színészek hihetetlen szociális helyzetével, a húszkoronák balladáival, a kiszolgáltatottság pletykáival van tele. Megérett a változásra, az új korszakra, kiteljesedésre, mely mindnyájunk leghőbb vágya.

JEGYZETEK A POZSONYI RÁDIÓ MAGYAR MŰSORÁRÓL.

A csehszlovákiai magyar rádió műsor igazgatója körlevélben kereste fel a rádió eddigi munkatársait, szakembereit és a magyar kultúrmunkásokat, hogy az őszi programba kapcsolódjanak bele. A nivó emelését úgy véli elérhetőnek, ha az eddigi munkatársak a jövőben is „szellemi életünk legjavát nyújtánák a hallgatóknak”. Felkért továbbá mindenkit, hogy jelölje meg azokat a kérdéseket, „amelyek megvitatását és tisztázását a rádió feladatának tartja.” Az itteni magyarság problémáinak megvitatásával kultúréletének kibontakozását akarja elősegíteni.

A rádiónak ez a törekvése feltétlenül tiszteletre méltó. Mert így felhívhatja a magyar társadalom nagy részét az időszerű kérdésekre, tájékoztatja kultúréletünk állásával és termeléséről. Más részről pedig anyagilag segíti azokat a kultúrmunkásokat, akik ezen a területen dolgoznak. A rádiónak eme szociális szerepéről sem szabad megfeledkezünk most, amikor a múlt évi műsort lezártuk. A múltban a rádió tényleg sokat tett azért, hogy az itteni kultúrélet kibontakozhassék minden téren. Elég felemlíteni a szlovensz-kói írók propagálását, amelyet az egész éven át tartó kézirat-estékkal oldott meg.

Hogy mindezek ellenére még sem vált a magyar műsor kultúréletünk tényleges részévé és irányítójává, annak okát már a rádió februári jubileuma alkalmával megírtuk. Az akkori észrevételekből ugyan többet megvalósítottak, a leglényegesebbeket azonban kihagyták. Azért félünk, hogy az őszi évad minden jószándék ellenére sem tud majd megszabadulni a gyökértelenségtől és a klímátlanságtól, hanem megmarad buzaföldbe ültetett törpefenyőnek.

A nyári és a múlt évi műsorból több észrevételt szűrhetünk le még a mellett, amelyeket, jó lenne, ha megfontolás tárgyává tenne a rádió.

Nagyon bevált a vasárnapi mezőgazdasági negyedóra és tanácsadás. Tárgyilagos és szakszerű felvilágosításaival hamarosan nagy népszerűsége tesz szert. Ugyanígyennek kellene lennie a pénteki kultúráktualitásoknak is. A nyári műsor azonban bebizonyította, hogy nem ilyen, mert: 1. tervszerűtlen, elfogult és témaszegény; 2. mert sokszor össze tévesztik a politikai hírszolgálattal és a külpolitikai negyedórával. Pedig ilyen műsorszámra a kultúrélet kibontakozása ügyében nagy szükség van, épen azért jó lenne, ha a rádió

anyaga összeállítására alkalmazna egy tárgyilagos magyar kultúrmunkást.

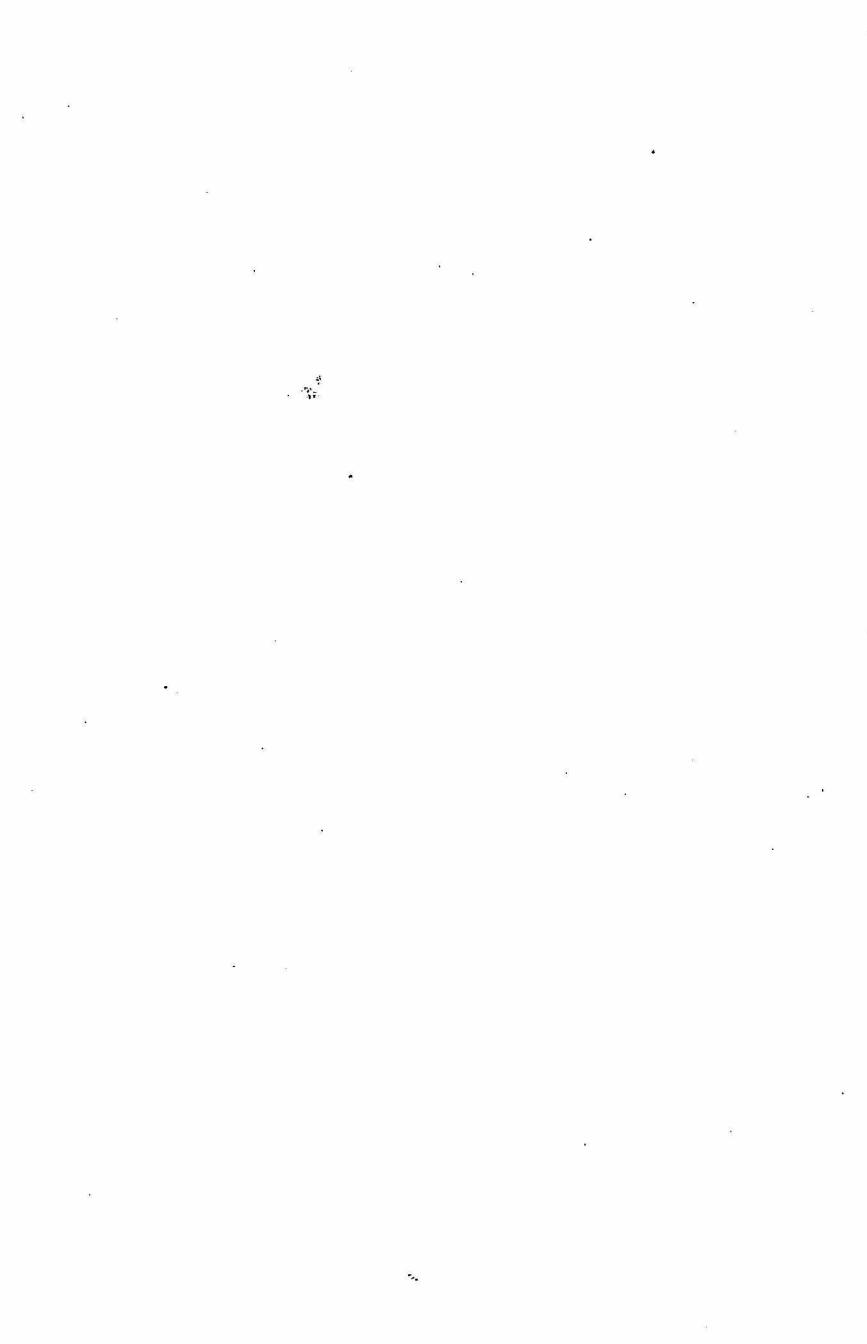
Műsortechnikai okokból kifogoásolnunk kell a műsor túlsok zongora-számát. Egy hétre átlagban 4—5 zongora-műsor esik, ami már maga is hiba ilyen kis közvetítési időnél, de hozzájárul még az is, hogy majdnem mindig ugyanazok szerepelnek és hogy a zenei részt legalább 75—80 százalékban ezek töltik ki. Nagy hiba volt a műsorban, hogy csaknem teljesen hiányzott a könnyű, — de különösen a szalónzene. Nagyobb és kisebb magyar zenekari műveket ritkán hallunk. Ezért szerencsés lenne, ha megfontolás tárgyává tenné a rádió egy magyar szalónzenekar létesítését. Ilyen zenekart a két állomás tudna foglalkoztatni és így segítené a magyar zenészeket is. A zenekarok hiányára vezethető vissza, hogy a legtöbb éneket csak zongora kíséri, pedig milyen furcsa ez pl. a magyar nótánál és a jazz-számoknál. Nem adja meg azt a művészi élvezetet és illúziót a zongorán kísért nota, amit a pesti cigányzenekarokkal kísért ad. A hallgató ezért nem keresi tárcsáján Pozsonyt.

A műsort meg kell menteni önképzőkori és dillettáns jellegétől, mert ezek még mindig fenyegetik annak közel 50 százalékát. Merevek és bürokratikusak és nem élénkek, nincsenek elkészítve a hallgató számára. Érezni rajtuk, hogy nem a „jó” esztétikai mértéke tette őket a műsorba. Egy ötlet — különösen ha az rossz — megtúlzása és végletekig tartó kihasználása unalmas a hallgató előtt. Ilyen jó ötlet volt például a helyszíni közvetítések bevezetése, de egy heti műsorban (júl. 19—25) hétfő már gyomorsavval fenyeget, különösen akkor ha minden tücsköt-bogarat közvetítenek.

A nyári műsorban egyébként már sok jót láthattunk. Nagyobb részt könnyű és szezonyszerű volt, egy-egy hét pl. már elég változatos volt, úgy hogy eredményre vezetne, ha a reformok útján tovább menne a rádió.

V. S.

A Magyar Írás szerkesztősége:

Felelős szerkesztő és kiadó: dr. Simon Menyhért.
Szlovenszkói szerkesztő: Szombathy Viktor, Komárom-Komarno.

Ruszinszkói szerkesztő: Rácz Pál, Ungvár-Užhorod.

Budapesti szerkesztőbizottság: Fėja Géza, Marek Antal dr., Muhoray Elemér, Posszonyi László dr., Szitnyay Zoltán és Vécsey Zoltán dr., képzőművészet: Ártinger Imre. Szerkesztőségi adminisztráció: IV. Prohászka u. 8. Telefon 844—12. (Kauzál papírkereskedés)

Erdélyi szerkesztő: Tamási Áron, Kolozsvár-Cluj, Strada Avram Jancu 46.

Amerikai szerkesztő: Reményi József, Cleveland-Ohio, USA.

A Magyar Írás kiadóhivatala és képviselői:

Szlovenszkói kiadóhivatal: Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet, Tornalja-Tornafa.

Budapesti kiadóhivatal: IV. Prohászka u. 8. Telefon 844—12. (Kauzál papírkereskedés).

Főbizományosok:

Romániában „Pallas” könyv- és lapterjesztő vállalat, Kolozsvár-Cluj.

Jugoszláviában: „Literária” könyv- és lapterjesztő vállalat, Subotica.

A Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet

a magyar írók eredeti és idegen írók fordított műveinek, szépirodalmi, tudományos, ifjúsági könyveknek és időszakos folyóiratoknak kiadására alakult. Könyvpártoló szerve a

Kazinczy Könyvbarátok Társasága,

amely évente 4—6 kötet eredeti művet (kb. 1200 oldal terjedelemben) és a MAGYAR ÍRÁS tíz számát (egyenként 128 oldal-terjedelemben), adja tagjainak.

Tagsági díj füzött sorozat megrendelése esetén Ké 120.—, Pengő 26.—, kötött sorozatnál Ké 150.—, Pengő 32.—.

Tagdíj negyedévenként fizetendő.

Fizetéseket továbbít a Magyar Írás minden szerkesztője, kiadóhivatala és bizományosa.

Részletes felvilágosítással szolgál a Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet, Tornalja-Tornafa Póstafiók 25.

A KAZINCZY KÖNYV- ÉS LAPKIADÓ SZÖVETKEZET

kiadásában még kapható megjelent művek:

	bolti ára csehszlovák koronában fűzve	kötve
Brogyányi: Festőművészet Szlovenszón	25.—	35.—
Darkó István: Két ember, egy árnyék	12.—	
— Szép ötvöslegény, Ferdetorony	12.—	18.—
— Zuzmara	10.—	
— Szakadék	10.—	16.—
Földes György: Kukkónia lelke	18.—	25.—
Gyalay Domokos: Vaskenyéren	15.—	20.—
Győri Dezső: Hol a költő?	15.—	20.—
Jaczkó Olga: Virágzó cseresznyék	15.—	20.—
Jarnó József: Magyar miniatűrök		20.—
Juhász Árpád: Hamlet dán királyfi	15.—	20.—
Komáromi János: Zug a fenyves	15.—	20.—
Márai Sándor: Csutora	25.—	30.—
Mécs László: Az ember és árnyéka	20.—	26.—
— Vigasztaló	25.—	
Rácz Pál: Szomorú ember	15.—	20.—
Reményi József: Élni kell, I—II.	30.—	42.—
Sárosi Árpád: Áldozom a napnak	15.—	
Sebesi Ernő: Megrugott emberek	15.—	20.—
Sziklay Ferenc: Kazinczy évkönyv	15.—	20.—
— Világ ura	15.—	25.—
— A jöttment	20.—	25.—
Szombathy Viktor: Én kedves népem	20.—	26.—
Szitnyay Zoltán: Szeptemberi majális	20.—	25.—
Tamás Mihály: Mirákulum	20.—	25.—
Vécsey Zoltán: Az új Európa	20.—	26.—
Dr. Bálint Aladár: MUDr. Darvas	15.—	20.—
Szabó Pál: Anyaföld	25.—	30.—
Zerdahelyi József: Egy tőnek három fa- kadása	15.—	20.—

Megrendelhetők, míg a készlet tart, a Kazinczy-Szövetkezet irodái és a Magyar Írás szerkesztőségeiben, kiadóhivatalaiban.